AYLIK
SOSYALİST KÜLTÜR
DERGİSİ

Birikim

- malatya olayı - türkiye'deki faşist hareketin yapısı ve gelişimi
  ömer laçiner
- şiirler
  murathan mungan
- sosyalist demokrasi ve proletarya diktatörlüğü kavramı
  kenan atalay
- şiirler
  can yücel
- kültür üzerine
  tahir abacı
- lenin ve kültür
  nedim gürsel
- değinmeler/okurlardan

39

MAYIS 1978
20 LİRA

BİRİKİM YAYINCILIK KOLL.ŞTİ.

Birikim

AYLIK SOSYALİST
KÜLTÜR DERGİSİ
CİLT 6 / SAYI 39
MAYIS 1978

MALATYA OLAYI — TÜRKİYE'DEKİ FAŞİST HAREKETİN YAPISI VE GELİŞİMİ 12 ÖMER LAÇİNER

ŞİİRLER 25 MURATHAN MUNGAN

SOSYALİST DEMOKRASİ VE PROLETARYA DİKTATÖRLÜĞÜ KAVRAMI 29 KENAN ATALAY

ŞİİRLER 41 CAN YÜCEL

KÜLTÜR ÜZERİNE 45 TAHİR ABACI

LENİN VE KÜLTÜR 53 NEDİM GÜRSEL

«KÜBA'DA EĞİTİM» / «MAO'CU» KAMP'DAKİ AYRILIKLAR VE BETTELHEIM'IN İSTİFA OLAYI / FRANSIZ - ÇİN DOSTLUK DERNEĞİ'NE MEKTUP / «TANTE ROSA» YENİDEN OKUNURKEN / KAPİTALİST DEVLET İŞLETMELERİ VE TÜRKİYE / «SOL YAYINLARI»NIN BİR ÇEVİRİ «YANLIŞI» ÜSTÜNE NOT / BİR MEKTUP / MARKSİZM, MARKSİST AKIMLAR VE TÜRKİYE SOLUNDAKİ MARKSİST AKIMLAR ÜZERİNE 61

Birikim

Sahibi
Birikim Yayımcılık Kollektif Şirketi adına
M. Kâmil Yüksel

Yazı İşleri Sorumlusu
Ömer Laçiner

Kurucular
Onat Kutlar, Murat Belge, Yavuz Çizmeci
Ömer Laçiner, Can Yücel

Teknik Sorumlu
Ferit Erkman

Yönetim Yeri
Ankara Caddesi, Güncer Han 45/18 Sirkeci
İstanbul. Tel.: 27 99 58

Yazışma Adresi
P.K. 538 Sirkeci

Abonesi
Yıllık 200 TL., Altı aylık 100 TL.
Dış ülkelere Yıllık 400 TL., Altı aylık 200 TL.

Posta Havalesi
P. Çeki Hesap No: 92991

İlân
Tam sayfa 800 ● ½ sayfa 400 TL. ● ¼ sayfa 200 TL.

Dizgi / Baskı
Kent Basımevi

Kapak Baskısı
Reyo Basımevi

Cilt
Çaba Ciltevi

Genel Dağıtım
Birikim Yayımcılık Koll. Şti.
ANKARA / AYDIN SAMİ
İSTANBUL / ÖZGÜR DAĞITIM
İZMİR / TEMEL DAĞITIM

Basıldığı Tarih
15 / MAYIS / 1978

Gönderilen bütün yazılar yazı kurulunun kararıyla basılır. Basılmayan yazılar geri alınabilir, gönderilmez. Yayımlanan yazı ve resimler kaynak gösterilerek aktarılabilir.

1 Mayıs gösterileri Türkiye'de siyasal gerilimin neredeyse doruğa vardığı dönemde, her çeşit burjuva siyasal eğilimin tüm imkânlarıyla yürüttüğü bir karşı-kampanyanın ortasında gerçek bir siyasal sınav anlamını kazandı.

«1 Mayıs'ta 1 Mayıs alanında» toplanan 200 bini aşkın insanın şahsında Türkiye işçi ve sosyalist hareketi bu sınavı başarıyla verdi. Bir bütün olarak bakıldığında 1 Mayıs 1978'i gerçekleştirmiş olmak, Türkiye işçi ve sosyalist hareketi için övünç verici bir olaydır.

Bunun yanısıra 1 Mayıs 1978, kendisine karşı alınan tavırlarda Türkiye'deki politik ayrımın en net bir ifadesinin görüldüğü bir olay oldu. 1 Mayıs 1978'i düzenlemek ve katılmak, gerçek demokrat kararlılığın bir göstergesiydi. O gün gösteri alanında toplanan insanlar, yalnızca «demokratik hak»larından birini kullanmakla kalmadılar; aynı zamanda haklarını koruma kararlılığını, bunun için birşeyleri göze almak gerekiyorsa onu da yapabileceklerini gösterdiler. Yürüttükleri karşı-kampanyalarla 1 Mayıs 1978'in demokratik bilincin bir sınav yeri olmasına «katkı»da bulunanlar, sonuçtan hiç de memnun kalmadılar.

Gerçi yalnızca bunlar bile Türkiye'deki 1 Mayıs gösterisini, o gün dünyanın birçok ülkesinde yapılan kutlamaların en anlamlısı, en ilginci yapmaya yeter. Ama düşünülecek olursa son üç yıldanberi Türkiye'de de yapılmaya başlayan 1 Mayıs törenlerinin her biri için de hemen hemen aynı şey söylenebilir. Türkiye'de 1 Mayıs'lar «bir başka» kutlanmaktadır.

Dünyanın birçok ülkesinde yıllardan beri alışılagelmiş bir biçimde kutlanan 1 Mayıs'lardan görünürde pek farklı olmayan Türkiye'deki 1 Mayıs'ların neden dolayı «bir başka» olduğunu anlayabilmek için konuyla dolaylı gibi görünen ama temelden ilişkisi olan bir noktadan başlamak gerekir.

Kapitalizmin belli bir yetkinliğe vardığı evreye kadar, tüm tarihî egemen sınıflar, kitlelerin toplu olarak taleplerini dile getirmelerinin her biçimini «düzene karşı» bir olay, «isyan» olarak nitelemişler, önlemlerini buna göre almışlardır.

İçinde yaşadığımız çağda ise «toplantı ve gösteri hakkı», «demokratik hak»ların başlıcalarından biridir. «Demokrasi»nin varolduğu her ülkede, şu veya bu genişlikte varolan bu hakkın kullanılması artık öylesine olağanlaşmıştır ki çoğu gösteriler eğer ilginç teknikler kullanılmamışsa, tertipleyenler dışında kimsenin ilgisini, merakını çekmeden olur, biter. Eskiden her gösteride «düzenin tehlikede» olduğu çığlıklarını atan egemen sınıflar da artık bu anlayışlarını terketmişler, gösteri ve toplantı eylemlerini hoşgörü ve horgörü ile izleyebilecek kadar güven kazanmışlardır.

«Demokratik hakların genişlemesi»nin bir başka önemli göstergesine de değinmek gerekir. Kapitalizmin bu çağında, egemen sınıfla ezilen sınıflardan biri veya bir bölümü arasında geçmiş bir mücadelenin anısına toplantılar,

gösteriler düzenlemek ve burada egemen sınıfı teşhir etmek hakkımız da vardır. Bugün diyelim Paris'te, Paris Komünü'nü anma günü tertiplenebilir. Benzer bir tören Viyana'da 1848 devrimcileri için düzenlenebilir.

Bu «demokratik hakların genişlemesi» olgusunun anlamı, neyin sonucu olduğu v.b. konularda düşünürken, Lenin'in bir tesbitini hatırlamamak elde değil. **Devlet ve İhtilâl**'in girişinde Lenin devrimci düşünürlerin öğretilerinin sonradan «başına gelenler» konusunda şu anlamlı bulunacak sözleri söylüyordu:

> «Egemen sınıflar, sağlıklarında büyük devrimcileri ardı arkası gelmez amansız cezalarla mükafatlandırırlar; doktrinlerini en vahşi düşmanlık, en koyu kin, en hayasız yalan ve iftira kampanyalarıyla karşılarlar. Ölümlerinden sonra, büyük devrimcileri zararsız azizler haline getirmeye, söz uygun düşerse, evliyalaştırmaya, ezilen sınıfları 'teselli etmek' ve aldatmak için isimlerini bir hale ile süslemeye çalışırlar. Böylece, onların devrimci doktrinlerinin gerçek özü küllendirilir, basitleştirilir ve ihtilâlci keskinlikleri törpülenir.»

Lenin, buna «evcilleştirme» işlemi diyordu ve Marksizmin nasıl evcilleştirildiğini aynı yerde şöyle anlatıyordu:

> «... Doktrinin ihtilâlci yanı ve devrimci ruhu unutuluyor, siliniyor ve değiştiriliyor. Burjuvazi için kabul edilebilir, ya da öyle görünen ne varsa, ön plâna çıkarılıyor ve övülüyor...»

İhtilâlci doktrinlere bile yapılabilen «evcilleştirme»nin «hak»lara ve «tarihî olay»lara daha kolaylıkla yapılabileceği ortadadır.

Bu evcilleştirme işlemi örneğin «toplantı ve gösteri hakkı» konusunda şöyle olmuştur.

«Yasal» hale getirilmeden önce toplantı ve gösteri yapanlar yalnızca belirli bir sorunu, talebi dile getirmekle kalmıyorlar, aynı zamanda bu sorunun çözümü için harekete hazır olduklarını da belirtmiş oluyorlardı. Gösteriye katılış biçiminde de yansıyordu bu. Topluluk, gösteri yerine bunu bilerek, buna hazır olarak geliyordu. Gösteriler, ancak sorunun çözümleneceğine, talebin yerine getirileceğine ikna olunduğunda, bunun için ilk adımlar atıldığında, sona eriyordu.

Yasal «toplantı ve gösteri hakkı» ise gösteriyi yalnızca bir talebi dile getirmekle sınırlar. Gösteri dağıldığında katılanlar taleplerinin dikkate alınıp alınmayacağını bilmezler. Onlar taleplerini bildirmişlerdir. Gerisi başkalarına aittir.

Gösteri yapmanın yasal hale getirilip, evcilleştirilmesi, onda varolan «yaptırmaya yönelik» ögenin yok edilmesi biçiminde olmuştur. «Gösteri hakkı» söylemenin bir biçimi haline getirilmiştir. «Gösteri hakkı»nın topluca söz söylemekten öte bir anlamı ve etkinliği yoktur.

Devrimci bir anlamı, içeriği olan tarihî olayların evcilleştirilmesinde, resmileştirilmesinde de benzer bir yol izlenir.

1 Mayıs törenlerinin başlangıç olayının içeriği ile daha sonra 1 Mayıs resmî kutlama günü olarak kabul edildiğinde tespit edilen içeriği karşılaştırdığımızda açıkca görülür bu.

1 Mayıs 1886'da ABD işçileri 8 saatlik işgününü yasalaştırmak için yaptıkları başvurular reddedilince genel greve giderler. Polisin grevcilere saldırması ve bir işçinin ölümü gösterilerin çapını daha da büyütür. Bunun üzerine «düzen savunucuları» o bilinen yönteme başvururlar. 4 Mayıs'taki işçi gösterisinin dağılmaya başladığı sırada alana gelen polis birlikleri üzerine «kimin attığı anlaşılamayan» bir bomba gelir, bir polis ölür. Ve ardından mekanizma çalışır. Hareketin öncüsü sekiz sendikacı ve işçi lideri tutuklanır, mahkeme sonucunda 4'ü ağır hapse mahkûm olur, öteki 4'üde idam edilir.

Görüleceği üzere olay tipiktir. Benzerlerini öteki ülke işçi sınıfları da yaşamıştır. Onlar da işgününün 8 saate indirilmesi veya ücretlerin asgari hayat koşullarını sağlayacak düzeyde olması gibi en makul talepler için harekete geçtiklerinde, sırf bu amaç için mücadele etmeye kalktıklarında buradaki gibi, hattâ çok daha kanlı bastırma ve provokasyon eylemleriyle karşılaşmışlardır. Bütün bu tür olaylarda «düzen», kendisini nasıl, hangi mekanizmalar eliyle ve nelere başvurmayı göze alarak koruduğunu göstermiştir.

Bugün dünyanın birçok ülkesinde yasal statüye kavuşmuş olan 1 Mayıs kutlamalarının, bu «resmîleştirilme» sonucunda tespit edilen içeriğine ve yapılan kutlamalara baktığımızda, olayın bu anlamının gözden ırak tutulduğunu görürüz. Kutlama öncesinde dağıtılan bildiri ve broşürlerde belki Parsons, Engel, Spies ve Fischer'in idamları dokunaklı cümlelerle anlatılmakta, anıları saygılı bir dille yüceltilmekte ve onları asanlar lânetlenmektedir. Bu arada «kapitalist düzen» de eleştirilmektedir. Ama bu eleştiri, artık 8 saatlik işgününe ve daha bir dizi hakka sahip olan, Parsons'ların idamına benzer olaylara raslamayan insanlar için «eski bir döneme» ait bir eleştiri olarak kabul edilmekte ve bu anlamda topluca onaylanmaktadır. Günümüz burjuvazisi de 1-4 Mayıs 1886'daki provokasyonu kınamaya hazırdır.

Günümüzdeki 1 Mayıs kutlamalarının resmen tespit edilen içeriğine ve buna uyarlı kutlanış biçimine karşı çıkıp, 1 Mayıs'da «kapitalist düzenin eleştirisine» ağırlık verilmesini savunan ve bununla 1 Mayıs'ın «evcilleştirilmesi»nin önleneceğini düşünen biri; herşeyden önce bunları dikkate almalıdır.

«Düzen eleştirisi»nden söz ediyorsak, belli bir sorunun, belirli bir tarihî dönemdeki görünümü ile sınırlanmamamız gerektiğini, görünümün zaman içinde değişebileceğini unutmamalıyız.

Örneğin, 1 Mayıs 1886'da ABD'de, daha önce ve daha sonra öteki ülkelerde işçiler, işgününün kısaltılması için mücadele ederlerken, çalışma koşullarının asıl olarak fizikî yorgunluk ve çöküş biçiminde kendini gösteren sonuçlarını önlemek istemekteydiler. Günün büyük bölümünde işletmelerin düzensiz ve pis ortamında belli bir fizik güç harcanarak yapılan işlerde çalışıyor olmak, insanları günün öteki saatlerinde hiçbir şey yapamayacak kadar yoruyor ve kısa dinlenme saatlerinde giderilemeyen bu yorgunluklar vücudu kısa sürede çökertiyordu. 8 saatlik işgünü bunu önleyecekti.

Modern işçi sınıfının iş koşulları bugün hayli farklıdır. Günde 8, haftada 48 saatlik çalışma zamanı bile birçok ülke ve işletmelerde daha da kısaltılmış haldedir. Önceki dönemin solgun benizli, zayıf bünyeli ve yoksul kılıklı işçilerine, artık en azından kapitalizmin gelişkin olduğu ülkelerde raslamıyoruz.

Ama işçileri öteki insanî-toplumsal eylemlere katılmaktan alıkoyan, onları bu etkinliklerde bulunamaz hale getiren çalışma koşulları, nitelikçe değişmiş midir? İş saatlerinin azaltılmış olması onların gerçekten etkin insanlar haline gelmelerine yetmiş midir? Fizik güç gerektirmeyen hızlı ve yeknasak işlerde, fizik gücünü değil dikkatini yoğunlaştırarak çalışan işçiler, «insandık-dışı» diye nitelenen önceki «üretici konum»larını aşmış sayılabilirler mi, yoksa daha mı ağırlaşmıştır bu durum? Şu anda işçi sınıfı insanların gövdelerini değil, zihinlerini dumura uğratan ve bunun için «insan-dışı» niteliği daha da çıplaklaşmış bir iş sürecinin, böyle bir «işgünü»nün yarattığı daha köklü sorunla karşı karşıya değil midir?

1 Mayıs'ların bugün «düzen savunucuları»nın tebrik telgraflarının da okunduğu resmî bayram günleri halindeki kutlanış biçimine, bu «evcilleştirilme» işlemine karşı çıkmakla yetinemeyiz. Çağdaş kapitalizmin koşulları içinde 1 Mayıs gösterilerinin devrimci bir içerikte yapılması konusu gündemdedir. 1 Mayıs'ı, işçi sınıfının durumunda en açık biçimde bilincine varılabilen ve bu-

nun için ilkin işçi sınıfının aslî sorunları olarak tanımlanan sorunların dile getirileceği bir forum haline getirmek; aynı sorunları kendi hayat koşullarında şu veya bu biçimde duyan öteki sınıf ve zümrelere işçi sınıfının topluca yaptığı çağrının günü olarak düzenlemek; ve bu çağrıya cevap verip gerektirdiği eyleme katılan, katılma yolunda olan tüm sınıf ve zümrelerden insanları toplumsallaşmanın potasında birleştirmek; ve ancak bu toplumsallaşmanın her yıl daha da gelişmesinde anlamını bulacak olan bir «birlik - mücadele - dayanışma» olayını gerçekleştirmek acil bir görevdir bugün.

Bu açıdan yaklaşıldığında Türkiye'deki 1 Mayıs'ları «bir başka» yapan özellikleri daha tam görebilmekteyiz. Türkiye'deki 1 Mayıs'lar, ilk yapılışından beri yukarda genel hatlarıyla çizilen «devrimci içerikli 1 Mayıs» manzarasında bulunması gerekli ögelerin bir çoğunu içermektedir.

Öncelikle bu törenlerde, «gün»ün resmî, alışılagelen içeriğinin öngörmediği yoğun bir siyasal öge vardır. Türkiye toplumunun yoğun bir politikleşme sürecini yaşıyor oluşunun bir sonucudur bu. Ve bu yüzden her üç 1 Mayıs töreni de her şeyden önce «siyasal olay»dı, ve 1 Mayıs'a katılmak bir siyasal tercih sorunuydu.

«1 Mayıs Komünist bayramıdır» sloganına dayalı karşı kampanyaların ortamında gösterilere katılan geniş yığınlar, bu sloganlarla harekete geçirilmek istenen eskinin güçlü «anti-komünist» koşullanmalarını aşmış olduklarını gösterdiler.

Geniş yığınların siyasal olgunluk düzeyinde gerçek bir aşama olduğunun en dolaysız kanıtıdır bu. Ama ne var ki 1 Mayıs'larda en somut ifadesini gördüğümüz bu olumlu politikleşmeyi daha da geliştirmek, vaadettiği devrimci imkânı gereğince kanalize etmek durumunda olan Türkiye Sosyalist Hareketi ise bu aslî görevini yerine getiremeyecek koşullar içindedir. Varolan kutuplaşmanın ve bu ortamda geçerli olabilen real-politiker anlayışın doğal sonucudur bu.

Ve 1 Mayıs törenlerine olduğu gibi yansır. Törenlere kimlerin katılıp, kimlerin katılamayacağı konusu karara bağlanırken, katılanlar arasında slogan pazarlıkları olarak nitelenebilecek anlaşmalar yapılırken, tören öncesi çalışmalar düzenlenirken, alana giriş ve yerleşme planları hazırlanırken bu olumsuz siyasal anlayışa vergi bir dizi uygulamanın örnekleri ile karşılaşılır.

Bunların etkisiyle 1 Mayıs gösterilerine egemen olan siyasal hava, görünümler çoğu kez umut kırıcı niteliktedir. Bunun ise geniş yığınların politikleşmesi olayının taşıdığı güçlü devrimci potansiyeli büyük ölçüde gizlediği, kısıtladığı hattâ gelişmesini önlediği söylenmelidir. Aynı sonuç, geniş yığınların politikleşmesi olgusunun bir başka, çok önemli boyutu olan güçlü toplumsallaşma eğilimi üzerinde de görülmektedir.

Türkiye toplumunun, özellikle geniş yığınların siyasallaşması olayıyla birlikte, aynı süreç içinde kendini göstermesine karşılık, bu toplumsallaşma eğilimini ayrı olarak ele almak gerekir. Şüphesiz ilkin kısaca bu eğilimden söz etmemizi gerektiren özel olguları, toplumsallaşma eğilimi derken neyi kastettiğimizi anlatmak gerekecek.

Kapitalist toplumda her sınıf ve zümrenin kendine özgü ekonomik-toplumsal sorunları çözümlemek, taleplerini elde etmek için siyasal düzeyde mücadele etmesi ilke olarak yadsınmaz. Birçok kapitalist ülkede işçi veya sosyal demokrat adlı partiler bunun için vardırlar. Bu partiler sosyalist değillerdir ve yeri gelince kapitalist toplumu en az soy burjuva partileri kadar kararlılıkla koruduklarını göstermişlerdir.

Türkiye gibi kapitalizmin egemen hale gelişinin yeni bir olgu olduğu ve toplumun bundan doğan «geçiş» sancıları içinde olduğu ülkelerde bu geçiş sancılarının yarattığı siyasallaşma, şimdi Türkiye'de gördüğümüzden daha farklı biçimde de olabilir. Kapitalizmin gelişmesiyle ortaya çıkan yeni sınıflar, es-

ki yapının yeni sürece intibak edebilmiş sınıfları ayrı siyasal partiler oluşturabilir. Burada özellikle üstünde durduğumuz nokta işçi sınıfının siyasal hareketidir. Bu hareket yukarda belirtilen türden olabilir. Yani salt bir işçi sınıfı partisi olarak biçimlenir ve toplumun öteki ezilen sınıf ve zümreleri ile mesafeli, mekanik bir ilişki kurmaya özen gösterir.

Türkiye'de 1960 başlarında, şimdiki Türk-İş yöneticilerinin de içinde yer aldığı benzer yönde girişimler olmadı değil. Bu başarısız kaldı. Ama bizzat sosyalist harekette hayli güçlü ve bugüne kadar sıhhatlı bir eleştirisi yapılmamış olan uvriyerist eğilimin sürüp geldiği de unutulmamalıdır.

Sosyalist anlayışa aykırı bu uvriyerist eğilim, Türkiye sosyalist hareketinde egemen olamadı ve işçi hareketinde sözü edilir bir güce ulaşamadıysa nedeni hiç de bilinçli çabalar değildir.

Uvriyerist eğilim, işçi sınıfı vurgulaması altında onu toplumun öteki ezilen sınıf ve zümrelerinden soyutlar. İşçi sınıfının sorunlarını sırf işçi sınıfına özgü sorunlar olarak ele alır ve böylece onların gerçek derinliklerinin görülemeyeceği bir biçime getirir. Bu sorunlar ile toplumun öteki sınıf ve zümrelerinin karşı karşıya olduğu sorunlar arasındaki içsel bağı yok eder. Ve bu anlayışı nedeniyle işçi sınıfı ile öteki ezilen sınıf ve zümreler arasındaki mücadele birliğini salt ekonomist bir platformda, karşılıklı çıkar planında, kurmaya çalışır. Oysa Türkiye'de tüm ezilen sınıf ve zümrelerini kapsayan güçlü siyasal-toplumsal hareketlilik, bu anlayışı aşmış bir potansiyele sahiptir. Uvriyerist eğilim yerleşemediyse nedeni budur.

Türkiye toplumunun yaşadığı politikleşme sürecinin aynı zamanda bir toplumsallaşma eğilimine sahip olduğunu söylerken kasdetmek istediğimiz olgu budur.

Türkiye'de geniş yığınları kapsayan politikleşme sürecinin bu ayırdedici yönü, özelliği, en somut biçimde 1 Mayıs gösterilerinde görülür.

1976 yılından beri, geniş kitlelerin politikleşmesi olgusunun Türkiye çapında toplu bir dile gelişi olarak, bu anlamda bir siyasal olay olarak düzenlenen 1 Mayıs törenlerine katılış biçimi ve katılanların toplumsal bileşimi incelendiğinde açıkca görülür bu.

Bu yıl ilk kez Köy-Koop'un da katılmasıyla 1 Mayıs gösterileri çok daha geniş bir toplum kesimine açılmış oldu. Öğretmen, teknik eleman ve öğrenciler ise zaten başından beri kitlesel boyutlarda 1 Mayıs'a katılmaktadırlar. 1 Mayıs alanında tüm ezilen sınıf ve zümreler geniş oranda temsil edilegelmektedir.

Kaldı ki ikinci bir önemli yanı vardır bu olgunun. Türkiye'de sosyalist hareket, uzun süre asıl olarak öğrenci-aydın kitlelerinde yaygın bir hareket olarak varlığını sürdürdü. İşçi sınıfı ile bağıntının çok zayıf olduğu ve bunun temel bir eksiklik olduğu bilinmekte idi. Bu eksikliğin giderilmesi ve hareketin işçi sınıfını kapsaması için gösterilen çabalar, ancak 1973 sonrasında olumlu sonuçlar vermeye başladı. 1973 sonrasında yükselen işçi hareketi, sosyalist hareketin yıllardır özlediği durumu gerçekleştirme imkânı veriyordu.

Bugün hepsi de yerleşik komünist partilerine sahip olan ülkelerdekinden değişik bir süreçtir bu. Oralarda uzun süre sosyalist hareket, etkili bir aydın-öğrenci katılımından yoksun olarak gelişti. Türkiye'de ise durum tersinedir.

Bunun sonucu olarak Türkiye'de geniş öğrenci-aydın kitlesi, 1 Mayıs'a işçi sınıfı ile yanyana olmak için değil, bunun ötesinde kaynaşmak için katılır. Daha doğrusu özlem budur. Bu kesimin 1 Mayıs'a coşkuyla hazırlanışının nedeni, itici motifi budur.

Bugüne kadar 1 Mayıs alanlarında bu özlemin, bu kaynaşma dileğinin gerçekleştiğine ilişkin sözü edilir kanıtlardan, örneklerden yoksun isek, sınıf ve zümre ayrımlarının gerçekten aşılması özlem ve hedefi yönünde çabaları somut

biçimde görememişsek, bunun nedeni hiç de 1 Mayıs alanında toplananların bu yönde bir potansiyele sahip olmayışları kesinlikle değildir. Tersine asıl neden, aslî görevi ve varoluş nedeni varolan bu potansiyeli harekete geçirmek, onu niteliğine uyarlı örgütsel yapılara kanalize etmek olan sosyalist hareketin bu göreve yönelmeyi engelleyen haldeki durumudur.

Toplumsallaşma eğiliminin bir başka önemli göstergesinden de söz etmek gerekir. Bu yılki törenlerde çok daha belirgin biçimde görüldü ki 1 Mayıs alanında toplananların önemli bir kısmı Türkiye'nin çeşitli illerinden gelmiştir. Öyle ki geniş Türkiye topraklarının en uzak yerlerinden gelmiş kalabalık kafileler vardır. Ülkenin dört bir yanından gelen ve üç yıldır artan kararlılık ve sayıda 1 Mayıs alanına akan bu her açıdan heterojen topluluk, 1 Mayıs alanında birkaç saatliğine de olsa birarada gelmiş olmanın verdiği duyguyla yetinmektedir.

Türkiye'nin geniş bölümünde ancak son yıllarda belirgin bir olay olarak kendini duyuran kapitalizmin gelişmesinin bu yörelerdeki geleneksel yapıyı değişime uğratarak kendi kurumlarını oluşturmaya başlamasının —yeni bir toplumsal yapıya geçişin— yarattığı sorunlardan kaynaklanan ve bu sorunları sosyalizmin perspektifi, onun dünya-toplum hedefi doğrultusunda çözümlemek isteyen güçlü bir eğilimin ifadesidir bu olay. Ve sanırız başka ülkelerde olmayan, olsa bile bu kadar coşkuyla kendini göstermeyen bu tek bir alanda toplanma isteği, Türkiye'deki sosyalist potansiyelin özgün ve son derece önemli bir niteliğini belirtir. Sosyalist toplumun tüm ilişkilerini karakterize eden ve bunun için de kesinlikle «duygu»dan ibaret olmayıp eylem ilişkilerinin niteliğini belirleyen bir ölçüt olan «toplumsallaşma», Türkiye toplumunun değişim potansiyelinde güçlü bir özellik olarak vardır. 1 Mayıs katılmalarında kendini yukarda anlatılan olgular bağlamında göstermektedir. Bunun da kendini gerçek boyutlarıyla, tüm imkânlarıyla gösterebilmesi ise —bir kez daha— sosyalist hareketin tutumuna bağlıdır.

*

Her yıl 1 Mayıs alanında toplanan Türkiye toplumundaki güçlü değişim potansiyelini simgeleyen yüzbinlerce insanın, yukarda belirtilen devrimci özelliklerinin gelişmesini önlemek, çarpıtmak için egemen sınıf yoğun ve sistemli çabalar göstermektedir.

1 Mayıs 1977 provokasyonu ile, geniş yığınların güçlü siyasallaşma eğiliminin sosyalist potaya akması önlenmek istenmişti. Sosyalist gruplar arası bir çatışma görünümü vermek için özenle hazırlanan ve uygulanan bu provokasyon tam amacına varamadı ise de, 40 kişinin ölümüyle sonuçlanan bu olay, egemen sınıfların duyduğu endişenin boyutunu göstermeye yeter. Kaldı ki provokasyonun tertipleniş biçimi bundan çok daha fazlasının göze alındığını göstermektedir.

1 Mayıs 1977'nin kanlı bilançosunun açık veya örtük bir tehdit olarak kullanıldığı bu yılki karşı-kampanyaların amacı ise 1 Mayıs gösterilerini toplumdan tecrit etmekti.

Terkedilmiş bir İstanbul ve alabildiğine tedirgin edilmiş bir toplum: Bu yılki kampanyanın amacı buydu ve gerçekleşmediği söylenemez. Geçen yıllarda yürüyüş kolları ve alan etrafında toplanan kalabalıklar yoktu bu yıl. İstanbul'un uzak semtlerinde bile sokaklar ıssızdı.

1 Mayıs'ın kendilerinden ayrı, kendilerinden başka birtakım insanların özel bir günü olduğu imajı yerleştirilebilmişti.

Gösteriye katılanlar, kendileriyle toplumun geniş kısmı arasında oluşturulabilmiş bu barikatın benzerleriyle bizzat kendi içlerinde de karşılaştılar.

Alanda toplananlar, kendisini ötekilerden ayırmak, ötekilerle karıştırmamak için özel tedbirler almış grupların toplamıydı. Gerek sosyalist hareket içindeki çatışmalar ve gerekse provokatif

girişimler için güvenlik önlemleri alma zorunluluğu bu uygulamaya hak verdirebilir. Grupların kendi görevlileriyle sarılmasının, provokatif girişimleri ve yürüyüş kollarına saldırıyı önlemekte yeterli olabileceğini söylemek sanırız zor. Kontr-gerilla denilen örgütün veya özel eğitilmiş faşist çetelerin sözkonusu işleri nasıl hangi araç ve yöntemlerle yaptıkları ortada. Bu bakımdan grupların kendi görevlilerinin oluşturduğu çember, ancak öteki gruplara karşı alınmış bir önlemdir. Alandaki yerleşim de birbiriyle çatışabilecek grupları yanyana getirmemeye dikkat edilmektedir zaten.

Her biri, iki yanındaki grubun çatışmasına engel teşkil eden, kendisi de etrafındaki gruplarca bu anlamda korunan ve kendi kitlesini de görevlilerle koruyan grupların yanyana gelmesinden oluşan bir topluluk vardı 1 Mayıs alanında.

Ve bu topluluk, kat kat asker-polis kordonuyla «dışardan gelecek saldırılar»a karşı «korunmakta» idi.

«Dışarı»sı ise 1 Mayıs alanına karşı kendini korumaktadır. Karşı-propoganda bu fikri telkin etmiş ve yerleştirmişti. Uzak semtlerine kadar ıssızlaşmış sokakları ve az aralık perdeler ardında gün boyu evlerinde, dairelerinde tedirgin bekleyen İstanbul, ve daha ötede tüm toplum; «koruma» altındadır. 1 Mayıs'dan korunmaktadır.

Bu korunma çemberlerinin ortasındaki kendi eserlerimizdir. Türkiye toplumunun güçlü bir toplumsallaşma eğilimi ile birlikte siyasallaşmasını, 1 Mayıs alanında ve öbür tüm yürüyüş ve gösterilerde çember içine alan biziz. Bunun dışında oluşturulanların hepsi doğaldır. Sistemin sonuçları, kendini savunma yöntemleridir. Ama 1 Mayıs alanı içinde koruma çemberlerinde simgelenen tutumumuz, toplumsallaşmayı amaçlayan bir hareket için doğal değildir.

Türkiye Sosyalist Hareketi, 1 Mayıs alanının odağında olduğu bütün bir Türkiye'nin 1 Mayıs 1978'deki görünümüyle, kendi amaçları arasında tam bir çelişki olduğunu görmek durumundadır.

Türkiye toplumunun yukardan beri üzerinde durulan özgün gelişme, değişim potansiyelinin varlığında bu çelişki olabileceği kadar keskin ve somut biçimde kendini göstermekte, ama aynı zamanda bu çelişkinin çözümlenme imkânının da varlığını kanıtlamaktadır. Türkiye Sosyalist Hareketinin gerçekten tarihî görevi, bu imkânı gerçek haline getirmektir.

*

1 Mayıs 1978'in üzerinde durulması gereken noktalardan başlıcalarına da değinmek istiyoruz.

Her şeyden önce bu 1 Mayıs, öncekilerle kıyas edildiğinde en demokratik biçimde düzenlenmiş olanıydı. Daha önceki törenlerde mikrofonu elde tutanlar, kendi eğilimleri dışındaki grupların alana girişlerinde onları alanda bulunanlara tanıtmak gibi sıradan bir geleneğe bile boşverdikleri gibi, bu grupların sloganlarını bastırmak için elden geleni de yapmakta idi. Bazı grupları tören alanına sokmamak veya tam tören biterken alana girebilecek biçimde düzenler kurmak, bu «küçük» hileler, önceki 1 Mayıs'larda DİSK yönetiminde etkin «ilerlemeci» eğilimin bilinen ve beklenen uygulamaları idi. 1 Mayıs 1978'de bunlar görülmedi. DİSK yönetimi törenlerin hazırlanma döneminden beri sürdürmeye çaba gösterdiği demokratik, dürüst tutumu alana giriş ve yerleşim esnasında da gösterdi.

Slogan kısıtlamaları geçersiz kaldı. Önceden bu konuda verilmiş olan söze sadık kalan siyasal eğilimler yalnızca DDKD ve Rızgari grupları oldu. Ancak şu var ki örneğin bembeyaz, boş pankartlarla geçen Rızgari grubu, sanırız Kürt halkının ulusal taleplerini, yazılı pankartlardan çok daha etkili biçimde duyurmuş oldu. Üstelik bu bembeyaz pankartlar, alanda toplanmış yüzbinlerce sosyalist ve demokrata, Kürt halkının en doğal hakları karşısında bi-

le çoğu kez duyarsız kaldıklarını, hâlâ birtakım önyargıları, ideolojik koşullanmaları aşamamış olduklarını da en iyi biçimde hatırlatıyordu.

«Slogan kısıtlaması» yapılırken şimdiye kadar her grubun kendi özel gösterilerinde attığı sloganlar dikkate alınmış, herhangi bir grubun o güne kadar kendi düzenlediği toplantılarda bile atmadığı sloganları haykırarak, sırf bunlarla dolu pankartlarla alana gireceği düşünülmemiş olmalıydı.

Tören alanına «TKP'ye özgürlük», «Atılım —TKP yayın organı— bizimle», «İ. Bilen çok yaşa» gibi sloganlar düşünülmeyeni yaptı. Toplanma yerinden alana gelinceye kadar bu sloganların hiçbiri söylenmemiş, bunların yazılı olduğu pankartlar ortada görülmemişti. Tam girerken, o ana kadar dürülü, saklı olan pankartlar açılmış, yürüyüş kolu TKP'ye «legal»e çıkma hakkı isteyen sloganları bağırmaya başlamıştı.

Mükemmel bir kurnazlık örneğiydi bu. Alanda toplananlar için, toplantıyı düzenleyenler için tam bir süpriz oldu.

«TKP'liler» 1975 sonrasında bir siyasî varlık olarak ortaya çıktılar. TKP'nin radyo ve diğer yayın organlarında söylenenleri aynen yineleyen, TKP'nin özel Türkçesi de dahil her şeyini aynen yansıtan yayınlar, örgütlemeler ve siyasal tavır biçimleri ile kendilerini lanse ediyorlar, ama öte yandan kendilerine «TKP yanlısı» diyenleri polis ajanlığı ile suçluyorlardı.

Kendi yayın organlarında «en ağır illegalite koşullarında» çalışıldığı söylemesine karşın Türkiye'deki TKP yanlılarının özgürce faaliyetlerini sürdürdüklerini herkes bilmektedir. Ve yine herkes bilmektedir ki bugün TKP programının aynısına sahip bir parti kurulsa bu parti ve programı, 141 ve 142'nin kapsamına girebilecek en sonuncu «sol» parti ve programdır. TKP isminin içerdiği kelimeden başka 141 ve 142'yi ilgilendiren hiçbir şeyi yoktur bu partinin.

Bu partinin açıkca kurulması için ne gerekiyorsa onu yapmak bugün Türkiye Sosyalist Hareketi için gerçekten bir görevdir. TKP'nin ne olup ne olmadığının, isminde geçen «komünist» kelimesinden başka komünizmle ilgisi bulunup bulunmadığının açığa çıkması, Türkiye Sosyalist Hareketine önemli bir açıklık getirecektir.

Bu nedenle TKP'nin legale çıkması için uğraş vermek, TKP'lilerden çok, Türkiye'de gerçekten devrimci bir sosyalist hareket oluşturmanın mücadelesini veren ve Türkiye'de bunun için gerekli potansiyelin varolduğunu bilen herkes için görevdir. Onlar TKP'lilerden daha çok çalışmalıdırlar bu konuda. Zaten Türkiye'de 141-142. maddelerin varlığına karşın «illegal» TKP'nin 1 Mayıs alanında «TKP'ye özgürlük» v.b. sloganları söyleyebilecekleri koşulları, verdikleri mücadeleler ile oluşturanlar onlar değiller midir?

1975'den beri olabildiği kadar özgür, açık biçimde tezleri, sloganları ve siyasal tutum ve teknikleri ile kendini gösterebilen, ama öte yandan «en ağır illegalite koşullarında» çalıştığını söyleyebilen bu dünyanın en garip ve en alaturka kurnaz siyasal grubu, Türkiye Sosyalist Hareketine tüm real-politik yöntemlerinin, grupçuluğun tüm tekniklerinin ve ayak oyununun, kumpasın görülmedik biçimlerinin iyice yerleşmesini sağlamış, bu «katkı»larıyla tanınmıştır. Türkiye Sosyalist Hareketinde yukarda sayılan olumsuzluklar yok değildi ama uygulayanlar yine de tedirginlik, bunlarla sosyalizmin uyuşmadığını bilmekten doğan bir huzursuzluk duyarlardı. «İlerlemeci»ler rahatsızlık duymak gibi bir şeyin sözkonusu olmadığı rahatlıkları içinde tüm bunları «legalize» ettiler.

Yine de, 1 Mayıs 1978'de yaptıkları herkesçe süpriz olarak karşılanabildi. Kurnazlıkları ile övünüyor olmalıdırlar. Geçen yıllardaki kendilerinin belirleyici, düzenleyici olduğu ve dolayısıyla sorumlu oldukları 1 Mayıs törenlerinde TKP'ye özgürlük isteyen en ufak bir yazı bulunduramazlarken, bu yıl pankartlarının tümünü, tüm sloganlarını bu işe hasrederek geçmeleri elbette bu gru-

bun siyasal niteliğinin güvenirliğinin en açık göstergesidir. Kurnazlıklarıyla, tertipçilikteki yetenekleriyle övünebilirler.

«TKP'ye özgürlük» dendi diye ne bu «TKP'liler»e ne de onlardan her şeye karşın böyle bir süpriz beklememiş olan ve İGD sözkonusu sloganlarla geçmeye başladığında tüm alandakiler gibi şaşırdığı açıkça görülen DİSK yöneticilerine, cezaî bir uygulama yapılabileceğini sanmıyoruz.

Tüm dünyadaki egemen sınıflar gibi Türkiye'deki egemen sınıf, özellikle onun en önde gelen kesimleri real sosyalizmden sosyalizm, devrim beklenemeyeceğini bilmektedirler artık. TKP, Türkiye toplumundaki devrimci potansiyelin bir temsilcisi olarak değil, detant antlaşmalarının, «dünya güçler dengesi»nin bir gereği olarak legalleşecektir yakında ve zaten onun istediği «özgürlük» de bu bağlamda tanınmış bir özgürlüktür.

TKP'nin legalize olma gösterisi, 1 Mayıs alanında toplanan yüzbinlerde yalnızca sessiz ve şaşkın bakışlarla izlendiyse, bu kurnazca hazırlanmış gösteri anlatılması zor bir burukluk yaratmışsa nedeni budur.

Malatya olayları Nisan ayının en önemli siyasal olayı idi. Olayın düzenlenişi faşist eylemlerin artış, yükseliş sürecinde bir sıçrama oldu. Ama bunun da ötesinde sözkonusu olay Türkiye'deki faşist hareketin gelişmesinde belli bir noktaya varıldığını da göstermekteydi. Ömer Laçiner, konuya ilişkin incelemesinde bunu anlatıyor.

Bu sayımızda, Kültür konusunu işleyen yazılar ağırlıkta. Nedim Gürsel, Lenin'in kültür üzerine anlayışını inceliyor. Tahir Abacı'nın yazısında, kültürün devrimci kavranışı üzerine daha geniş bir yaklaşım görülüyor. Bu sayıda ve daha önce yayımlanan kültür konulu yazılara yenilerinin eklenmesi bizi sevindirecek, ayrıca bizler de, bu yazılarda yer alan, katılmadığımız görüşler karşısında itirazlarımızı ve eleştirilerimizi belirteceğiz.

A. Savaş Akat'ın sosyalizm ve demokrasi üstüne yazdığı yazının tepkileri **Birikim**'de ve başka yayın organlarında devam ediyor. Kenan Atalay'ın incelemesi bu konuda. Gene önümüzdeki sayılarda bizler de bu son derece ciddî ve önemli konu üzerine görüşlerimizi derli toplu bir biçimde dile getirmeye çalışacağız. Bu arada, **Yurt ve Dünya** dergisinin, Akat'ın görüşlerini **«Birikim**'in Tezleri» olarak sunmaya çalışması bize biraz garip göründü. **Birikim**'de yayımlanan her yazı **«Birikim**'in Tezleri» olarak yorumlanacaksa, Arslan Galip ve Kenan Atalay'ın yazıları da böyle değerlendirilmeli. O zaman da buna **«Birikim**'in Anti-tezleri» demek daha doğru olacak. **Yurt ve Dünya**'nın bu aceleciliğini pek dürüstçe bulmadığımızı belirtelim.

Birikim

ÖMER LAÇİNER

Malatya Olayı - Türkiye'deki Faşist Hareketin Yapısı ve Gelişimi

Birikim'in 38. (Nisan) sayısının başyazısında Türkiye'deki faşist hareket üzerine yapılan yorum, Nisan ayı içinde meydana gelen olaylarda tamamen doğrulandı. O yazıda Mart ayı başlarından itibaren gerek sayıca gerekse yol açtığı ölüm ve yaralamalarla hızla yükselen faşist saldırı eylemleri üzerinde durulmuş ve faşist eylemlerin bu tırmanış sürecinin nedenleri açıklanmaya çalışılmıştır.

Burada varılan sonuç, MHP'nin genel sağ cephe içinde inisiyatifi ele geçirmek için «hayli geç ve handikaplı» bir atağa girişmiş olduğu idi. MHP'nin köşeye sıkışmış olmaktan doğan bir tedirginlik ve hırçınlık içinde olduğu, aynı zamanda kendi içinde de ayrılıkların başgösterdiği belirtilmişti.

Daha ayın başlarında öteden beri faşistlerin tepkisini çeken sosyalist öğretim üyesi Server Tanilli öldürülmek istenmişti. Tekil cinayet, yaralama ve diğer terör yöntemleri yine sürmekteydi. Ama Malatya olayı bütün bunları bile ikinci plana iten bir gelişme olarak, Türkiye'deki siyasal tansiyonu neredeyse kopma noktasına getirdi.

Çünkü Malatya olayı, yalnızca o güne kadar faşist siyasal hareket tarafından doğrudan yapılan en kanlı kitle katliamı girişimi değildi. 9 ölüyü, 50'ye yakın yaralıyı ve yapılan geniş yağma ve yıkımı, bu hayli yüksek bilançoyu bile geri plana itecek bir nitelikteydi Malatya olayı.

Açıkça söylenip, üzerine gidilmemekte ise de ve Malatya olayının yatışmasından sonra «elbirliğiyle» unutulmasına, unutturulmasına çalışıldı ise de bugün hayli geniş bir kesim bilmektedir ki Nisan ayı başlarında, MHP'nin 15 Nisan'daki «Büyük Yürüyüş»ü ile bağıntılı olarak bir plan yürürlüğe konulmuştur. 6 - 7 Nisan günleri Adıyaman, Pazarcık ve Malatya'da özenle seçilmiş kişilere gönderilen «bomba paket»lerle başlatılan bir plandır bu ve önceki kitle katliamlarında olduğu gibi amaç sırf sosyalistleri, demokratları sindirmek, susturmak ve böylece siyasal güç kazanmak değildir artık. Eğer gönderilen bombalar, hesaplanılan sıra, zaman ve biçimde alıcılarının eline geçse ve onların ölümüne neden olsaydı; önce Pazarcık'daki CHP'liler ve genel olarak «demokratik cephe», öteki tarafa saldıracak, ardından Adıyaman'da ve özellikle Malatya'da bombalar patlayacak ve bu kez saldıranlar sağ cephe mensupları olacaktı. Bütün bu adı geçen yerlerde halk etnik-dinî topluluklara bölünmüş durumdadır ve Türkiye çapındaki genel siyasal kutuplaşma bu bölünme üzerine oturmuştur. Yöre, özellikle son yıllarda, bu nedenlerden ötürü patlamaya en hazır bölge idi. Bu bakımdan bombaların hedeflediği özel seçilmiş kişiler öldürüldüğünde, kaçınılmaz olarak geniş bir çatışma, iç savaş durumu kopabilecekti.

Önce Malatya, Kahramanmaraş bölgesinde başlayıp, kısa sürede bu illerle aynı özelliklere sahip çevre illere yayılacak olan bir iç savaşın, daha sonra tüm ülkeyi kapsar hale gelip gelmeyeceği ve bu yoldan faşist hareketin iktidarı ele geçirip geçiremeyeceği konusunda şüphesiz tam, kesin bir yargı ileri süremeyiz. Önemli olan bu hesabın yapılmış olması ve ciddî biçimde uygulamaya konulmuş olmasıdır. Birtakım raslantılar sonucu, tertibin —bombalı paketlerin yerinde ve zamanında patlamasına dayalı olan— ilk bölümü gerçekleşmemiştir. Pazarcık ve Adıyaman'a gönderilen paketler hedeflerine ulaşamamış, 15 Nisan öncesinde Malatya Belediye Başkanının eline geçmesi beklenen paket, hayli gecikmeyle ancak 17 Nisan'da hedefine ulaşmıştır. Malatya yine olağanüstü günler yaşamış ve olay Türkiye'deki siyasal

tansiyonu o döneme kadar görülmedik düzeye çıkarmıştır.

Tertibi düzenleyenlerin Malatya ve Kahramanmaraş'da öteden beri tertibe ilişkin bazı hazırlıklar yaptıkları da ortaya çıktı. Malatya olayının pek az süre öncesinde şehirdeki sağ eğilimli kesimi cihada çağıran ateşli bildiriler yayımlanmıştı. Kahramanmaraş'da yakalanan gizli faşist örgüt, çok daha geniş bir örgütlenmeye bağlı olduğu anlaşılan bu gizli örgüt, bomba paketlerin patlaması eğer istenilen dozda bir çatışma durumu yaratmazsa, işte bu «eksikliği» fazlasıyla giderebilecek «iş»ler planlamıştı. Yörenin bazı tanınmış MHP'lilerinin öldürülmesi de dahil olmak üzere, bir yığın provokatif eylem düzenlenmişti. Camilere bomba atılarak, şehirde geniş çaplı bir cinayet ve bombalama faaliyetine girişilerek, yöre halkının tüm güdülerini harekete geçirmek planlanmıştı.

Bütün bunların 15 Nisan'daki «Büyük Yürüyüş» dikkate alınarak hazırlandığı, uygulamaya konulduğu ortadadır. 15 Nisan'da ülkenin her yerinden gelip, başkentte toplanacak 30 - 40 bin kişilik MHP'li topluluk, sözkonusu tertibin gerçekleşmesi halinde herhalde Cebeci'den Tandoğan alanına yürümekle yetinmeyecekti. Bu kalabalığı Tandoğan alanına değil, Bakanlıklara, Çankaya'ya yürümek gerektiğine inandırmak ve bu yöne doğru seferber etmek sanırız kolay olacaktı.

Faşist hareketin Nisan ayı başlarında «Roma'ya Yürüyüş» ve «Endonezya katliamı» örneklerinin birleştirilmesinden esinlenen bir planı yürürlüğe koyduğu anlaşılmaktadır. Şu andaki gücü dikkate alınırsa bu, faşist hareketin düşünebileceği en cüretkâr bir iktidarı ele geçirme projesidir.

Bugüne kadar Türkiye'deki faşist hareketin iktidarı ele geçirme yolları konusunda başlıca iki ihtimalinin varolduğu kabul edilmekteydi. İlki, tıpkı Almanya'da olduğu gibi «kitle desteği»ne dayalı strateji idi. İkincisi ise özetle darbe yöntemi diyebileceğimiz yol. Türkiye'deki faşist hareketin kitle desteği sağlamak için çabalarını sürdürdüğü görülmekle birlikte, onun bu yolla iktidara gelebileceğine pek az, hattâ hiç ihtimal verilmemekteydi. Her ne kadar faşist hareketin son genel seçimlerde bir milyona yakın oy toplayabilmesi bu ihtimalin hiç de o kadar imkânsız sayılmaması gerektiğini düşündürtmüşse de; yine de Türkiye'de faşistlerin iktidarı ele geçirmelerinin ancak darbe yoluyla mümkün olabileceği genel yargısı değişmemişti. MHP'nin MC hükümetleri döneminde devlet mekanizması içine yerleşmek için gösterdiği yoğun çabalar ve bu yolda aldığı mesafe bu açıdan değerlendirilmekteydi. MHP'nin devlet mekanizması içinde güçlenmek ve uygun an gelince bu güçlerine dayanarak iktidarı tümüyle ele geçirmek amacında olduğu ileri sürülmekteydi.

Oysa yukardan beri sözü edilen tertibin şahsında yeni bir strateji ile karşılaşıyoruz. Çünkü burada bir iç savaş süreci öngörülmektedir. Gerek kitlelerin faşist hareket etrafında toplanması, gerekse devletin ele geçirilmesi bu iç savaş sürecinden beklenmektedir. Faşizmin «kitle desteği»ne dayalı stratejisi için her ne kadar geniş bir terör temel önemde ise de, burada bir iç savaş durumu öngörülmez. Tersine saldırı ve terörle karşı tarafı savaştan caydırmak, sindirmek amaçlanır. Terör ve saldırı eylemleri düzenlenirken dikkat edilen nokta, karşı tarafı «savaşmaktan başka çare yok» deme durumuna getirmemektedir. Saldırı ve terör eylemleri, bunlara karşı savaşmanın imkânsızlığını, boşunalığını ve «belki karşı koymazsak dururlar» düşüncesini telkin edecek biçimde yürütülür. Oysa açıkca görüldüğü üzere Pazarcık, Malatya olaylarında «karşı taraf» savaşmaya zorlanmaktadır. «Karşı taraf» sistemli eylemlerle silaha sarılmaya doğru itilmektedir. Bombalı paketlerin patlaması ve hazır bekleyen faşist terör ve provokasyon örgütünün eylemleriyle yaratılacak ortamda savaşmaktan başka yol olmayacaktır.

Türkiye'de faşist hareket, bugün 1 milyona yakın bir oy kitlesine ve devlet mekanizmasına yerleşmiş azımsanmayacak bir güce sahiptir. Kimi faşistler bu oy gücünün daha da artacağını umabilirler. MHP'nin 1973 - 1977 arasında oy gücünü üç misline yakın artırması önemli bir kanıttır bunun için. Öte yandan devlet personel yasasının verdiği imkânlar nedeniyle MHP, bugüne kadar devlet mekanizması içine yerleştirebildiği taraftarlarını da önemli ölçüde koruyabilecektir. Bütün bunlar ilk bakışta MHP'nin «geleceğe umutla bakmasını» sağlayabilir gibi gözük-

mektedir. Bu yüzden de Türkiye'de faşist hareketin şu andaki fiili güç ve pozisyonu düşünüldüğünde hayli riskli olduğu açık olan bir girişime kalkışmasına neden olmadığı sonucuna varılabilir.

Ama ne var ki tertip de ortadadır.

O halde açıklanması gereken şey, faşist hareket içindeki bu yeni gelişmedir. Bunun nedenleri, gerekçeleridir. Türkiye'de faşist hareket için düşünülebilecek başlıca iki iktidarı ele geçirme stratejisi dışında bir üçüncüsünün, iç savaşı göze alan, temel alan bir yeni stratejinin daha gündeme getirilmiş olmasıdır.

*

Tüm disiplinli, yek vücut görünümüne karşın faşist hareket içinde çeşitli eğilimlerin olduğu öteden beri bilinmez değildi. Bu eğilimler şimdiye kadar ideolojik yansımalarıyla tanımlanmaktaydı. Irkçı - Turancılar ve İslâm - Türk sentezinden yana olanlar biçiminde yapılan genel tasnifin bu haliyle fazlasıyla açıklayıcı bir yanı olmadığı ortadadır. Ancak, birincilerin daha soy bir faşist eğilimi temsil ettikleri, Nazi örneğinde olduğu gibi «kitle desteği»ne dayalı bir iktidarı ele geçirme politikasından yana oldukları söylenebilir. Faşizmin demogojik «anti-kapitalizm»ini ciddiye alan ve saldırı, terör eylemlerinde ön planda görünen kadrolarca benimsenmektedir. İkinciler ise «devlet» içinde güçlenmeye ağırlık vermektedirler. Bu iki eğilimin ilk kez MHP'nin MC'ye katılması sorununda karşı karşıya geldiği kolayca anlaşılır. İkincilerin —şu anda MHP merkezine egemen olan eğilimin— dediği oldu. MHP MC'ye katıldı. Ötekiler, «çilesidir onun kargalar göründüğü vakit salınıp, yorgun argın kafeslere kapatılmak. YETER ARTIK» gibisinden sözler ettilerse de faşist disipline uydular.

Burada her iki eğilimin de düzenlenmesinde ve uygulamasında birlikte rol aldıkları bir girişimden söz etmeliyiz. Hatırlanacağı üzere ilk MC hükûmetinin kurulmasından kısa bir süre sonra Demirel'in başbakanlıkta yumruklanması olayı oldu. Bunun üzerine MHP'li ve bazı AP'li bakanlar sert önlemler alınması yolunda atağa geçtiler ve Ankara'da güpegündüz bazı seçilmiş kişilerin evleri bombalandı, faşist gruplar gösteri yaptı.

Demirel ve AP çoğunluğu MHP'nin arzu ettiği önlemleri almadı. Olayı geçiştirmeye çalıştılar. Ardından bay Türkeş, kendisine ve partisine ne kadar karşı olduğunu şüphesiz bildiği Diyarbakır'a gitti. Orada bir mitingde konuşacaktı. Açık bir kışkırtmaydı bu. Ve beklendiği gibi oldu. Diyarbakır halkının şiddetli protestoları karşısında bay Türkeş az kalsın oyununun kurbanı olacaktı. Demirel ve AP, MHP'nin ısrarlı isteklerine karşın yine özel sert önlemler alma yoluna gitmediler. Böylece, MHP'nin ülkedeki siyasal gerilimi artırıp, bu ortamda inisiyatifi ele geçirmek ve bu bahaneler ile kendi kadrolarını devlet mekanizmasına daha hızla ve çok sayıda yerleştirmek plânının AP'ce bilindiği ortaya çıktı. MHP, MC antlaşmasını emrivakilerle lehine çevirmek plânından vazgeçip antlaşmada verilenlerle yetinmek zorunda kaldı.

MHP, hükümette olmanın imkânlarından azamî ölçüde yararlandı şüphesiz. Ama ne var ki «kitle desteği» politikasından yana olanlar, çok şey umdukları propoganda motiflerini kullanamaz haldeydiler. Ne «anti-emperyalizm» ne «anti-kapitalizm», AP ile hükümette ortak bir MHP tarafından kullanılamazdı. MC kurulduğu andan beri hızlandırılan terör ve saldırı eylemleri, salt «anti-komünizm» adına yapılmaktaydı. Çoğunluğu taşra illerinden ve buraların orta-küçük mülk sahipleri kesiminden gelen faşist militanlar, hareketin disiplini adına bu duruma fazla ses çıkarmıyorlardı ama özellikle genç faşist kadrolara seslenen yayınlarda rahatsızlık şu veya bu biçimde kendini duyuruyordu.

Az sonra bu «anti-emperyalizm» ve «anti-kapitalizm» kavramlarının faşist diskur içindeki anlamlarından ve özellikle genç faşist militanların bunları ciddiye alma nedenlerinden söz edebileceğiz. Burada görülebilecektir ki genç faşist militanların bu kavramlara tekabül ettirdikleri bazı tarihî-toplumsal olgular vardır. Ve onlar bu olgular karşısında duydukları tepkiyi sözkonusu kavramlarla dile getirmektedirler. Bu nokta kavranmadıkça ne faşist militan kadroların ve «kitle desteği»nin toplumsal kökenleri ne de faşist hareketin bir bölümünü iç savaşa dayalı tertipleri düzenlemeye yönelten süreç anlaşılabilir.

1977 seçimlerine kadar faşist terör ve saldırı eylemleri hükümet desteğinde sürüp geldi. MC anti-komünizminin ve anti-demokratizminin vurucu gücü olarak faşist terör grupları, ülkenin her yerinde özel olarak sosyalistlere ve CHP etrafında toplanan toplumsal muhalefete karşı sindirme ve baskıyı amaçlayan eylemlerini sürdürdüler.

Bu arada MHP politikasında bazı gelişmeler oldu. Bay Türkeş, hacca gitti ve aynı sıralarda o güne kadar «milliyetçi» olarak değil «islâmcı» olarak tanınan bazı yazar ve ideologların MHP safına geçtikleri görüldü. Bunlardan en ünlüsü, Sünni müslümanların genç ve aydın kesimlerince çok tutulan «üstad» N. F. Kısakürek, ileri yaşına karşın seçimlerde Türkeş'in gezilerine katılacak kadar militanlaştı.

Seçimler arefesinde yapılan bu gibi girişimler olağandır ama MHP gibi faşist bir parti sözkonusu iken bunun anlamı daha başkadır. Olayın ilginçliğini kavramak için şu da hatırlanmalıdır. Hayli yoğun bir Alevi nüfusa sahip Türkiye'de, Sünni müslümanların oylarına talip olan ve yakın zamana kadar bu kesimin dinsel inançlarına hitap ederek güçlenmeye çalışan MSP, 1977 seçimlerinden epey önce propogandasını «sanayi hamlesi»ne dayandırmaya başladı. MHP tam bu sırada sünni müslümanlara yönelik propoganda eylemlerine ağırlık verdi. Bu her ne kadar ilk bakışta bir fırsattan yararlanma gibi gözüküyorsa da, değildir. MHP'nin faşist, karşı-devrimci bir parti olduğu ve bu gibi partilerin ancak istisnaî dönemlerde, toplumun derin değişimlerle yüz yüze olduğu tarihî dönüm evrelerinde ortaya çıkıp güçlendikleri ve bu dönemler şu veya bu biçimde sona ererken işlevlerini yitirmeye ve dolayısıyla güçsüzleşmeye başladıkları düşünülürse, yukarda sözü edilen olayın daha derinliğine ele alınması gerektiği ortaya çıkar. Dolayısıyla bu olayın faşist hareketin gelişim süreci içindeki anlamını araştırmak gerekir.

*

1970'lerden itibaren yoğun bir politikleşme süreci yaşayan Türkiye toplumunun tümünde olmasa bile özellikle Orta ve Doğu Anadolu'da, politik kutuplaşmanın etnik-dinsel ayrılıklar üzerine oturduğu görülmektedir. Örneğin Alevi - Kürt kesimlerin çok büyük çoğunluğunun sol parti ve hareketleri desteklemeleri. Bu olgunun nedenleri genel hatlarıyla bilinir.

Bu durumda belli bir etnik-dinsel kesimi etkilemeyi amaçlayan, onlara hoş gelen bir eylemin, ötekilerin tepkisini çekmek, onları karşıya almak pahasına yapılmış olacağı ortadadır. Dolayısıyla MHP sünni müslümanlara yönelik propagandasının Alevi kesim üzerindeki olumsuz etkisini bilmekte, bunu göze almaktadır.

Bilindiği üzere büyük kentlerde, kapitalist ilişkilerin yerleşiklik kazandığı yörelerde, politik eğilimlerin belirlenmesinde etnik ve dinî ögelerin payı azalır. Buralarda ölçütler daha değişiktir.

Nitekim MHP de sözkonusu girişimleri ile metropol kentleri, kapitalizmin yerleşiklik kazandığı yöreleri değil Türkiye'nin belirli bir bölgesini etkilemeyi düşünmüştür. Burası, hemen hemen Türkiye'nin ortasında yer alan, uçları yaklaşık olarak Çorum, Erzurum ve Gaziantep olan bir üçgenin içinde kalan bölgedir.

Türkiye'nin doğusunda çoğunluğu oluşturan Kürt halkı ile batısında çoğunluğu oluşturan Türk halkı, bu bölgede hemen hemen eşit nüfusa sahip olarak bulunurlar. Aynı şey ülkedeki iki büyük mezhep kümesi için de geçerlidir. Bölgedeki alevi ve sünni nüfus oranı eşite yakındır. Çünkü genellikle ayrı etnik gruplar aynı zamanda ayrı mezhep gruplarıdır da. Dolayısıyla Sünni Kürtler ya da Alevi Türkler de bulunmakla birlikte bölge halkı, Sünni Türk ve Alevi Kürt toplulukları halinde yaşamaktadırlar. Yüzyıllardır bu etnik-dinî topluluklar birbirleriyle pek az ekonomik-kültürel ilişki kurmuş durumda kalmışlar; her biri kendi içine dönük bir hayat tarzı sürdürmüşlerdir.

Sünniliğin resmî, egemen mezhep olduğu düşünülürse, bütün bu süre içinde Sünni toplulukların, ötekilere göre belirli bir ayrıcalıklı durumdan yararlandıkları, dolayısıyla yörenin ekonomik hayatına egemen oldukları anlaşılır. Yöre şehir ve kasabalarındaki ticaret ve zanaat işleri, verimli toprak ve meraların çoğunluğu Sünnilerin, daha doğrusu Sünni büyük ve orta mülk sahiplerinin elindedir.

Türkiye'de kapitalizmin gelişmesinin hızlandığı yılların başlangıcında bölgenin ekono-

mik-toplumsal yapısı böyle özetlenebilir. Yaklaşık 1950'dan itibaren Türkiye'nin bu iç bölgesini de kuvvetle etkilemeye başlayan kapitalizm; doğal olarak geleneksel üretim biçimini ve buna uyarlı ekonomik toplumsal kültürel ilişkileri de sarstı ve değişime zorladı. Bölgesel pazarın ulusal pazara bağlanması, bölgedeki üretimin yapısını ve ticarî ilişkilerin kanallarını değiştirdi. Oldukça geniş bir zümre olan zanaatkâr zümrenin hızla ekonomik-toplumsal çöküntüye uğraması, geleneksel kasaba tüccarının yerini acentaların alması, yeni toprakların tarıma açılmasının gerek köylerin kendi içinde gerekse köyler arasında yarattığı sorunlar v.b.

Bu karmaşık süreç içinde geleneksel yapı içindeki egemen konumda olan bazı sınıf ve zümreler, gelişmeye ayak uydurabildilerse de bazılarının durumu hızla bozuldu. Bunlar, eski üstün ya da görece itibarlı konumlarını altüst eden kapitalizmin, sanayileşmeyle kendini gösteren bu sürecin önlenmez gücü karşısında —öfkeye kapılmakla birlikte— çaresiz kaldıklarını görmekte ve bu yüzden de tepkilerini, sürecin bazı görünümlerine, dolaylı sonuçlarına yöneltmektedirler.

Kapitalizmin gelişmesiyle durumları sarsılan zümrelere seslenen «anti-kapitalizm» ve «anti-emperyalizm» sloganlarının içeriğine buradan varabiliriz. Belirli bir andaki sınıfsal hiyerarşiyi veri alan ve sınıfların bu hiyerarşi içindeki yerlerine göre belirlenmiş ekonomik-toplumsal konumlarını, her tür gelişme karşısında korumayı temel alan faşist «toplum düzeni» anlayışında dile gelir, biçimlenir bu kavramlar. Faşizm, her tür gelişmeyi bu «düzen»i bozmayacak biçimde yapıya adapte etmeyi taahhüt eder. Gelişen kapitalizmin, egemen, ayrıcalıklı konumlarını sarstığını gören geleneksel toplum biçimine ait bazı sınıf ve zümre üyelerini faşist dünya toplum anlayışına götüren aslî neden buradadır.

Kapitalizmin gelişmesine karşı duyulan tepki, bölgenin etnik-dinî özellikleri nedeniyle, başka yörelerdeki aynı nitelikte tepkilerden daha farklı biçimde dile getirildi.

Halkı etnik-dinî açıdan homojen olan yörelerde kapitalizmin gelişmesiyle ekonomik-toplumsal konumları sarsılan sınıf ve zümreler, bu durumdan kaynaklanan tepkilerini yükselen sınıf ve zümrelere yöneltirler. Genellikle onların eski kültürel-dinî değer yargılarından ve tavırlarından uzaklaşışlarını, bunun olumsuz saydıkları görünümlerini kanıt gösteren ahlâkî ögelere ağırlık veren tepki biçimi geliştirirler. Ülkemizde Demokratik Parti hareketi bunu temsil eder. Ve dikkat edilirse Demokratik Partinin görece güçlü olduğu yöreler yukarda belirttiğimiz niteliktedir.

Oysa üzerinde durduğumuz Çorum - Erzurum - Gaziantep üçgeni bölgesi ayrı etnik-dinî toplulukların yanyana yaşadığı bir bölgedir. Az önce de belirtildiği üzere burada Türk - Sünni topluluklar görece üstün, imtiyazlı durumdadırlar.

Kapitalizmin gelişmesinin bir diğer önemli sonucu da etnik-dinî ayrıcalıkları sarsması, geçersizleştirmeye başlamasıdır. Kendine yeterli topluluklar arasında her tür ilişkileri sıklaştırmaya zorlayan ve böylece sözkonusu toplulukların görece kendine yeterli iç ekonomik dengesini sarsan ve aynı zamanda onları çok daha geniş bir pazar ilişkisi içinde kaynaşmaya zorlayan kapitalizm, şüphesiz bu süreç içinde kendi özgül sınıf ilişkilerini, yeni bir sınıfsal hiyerarşiyi kuracaktır. Belirli bir bölgede bu yeni sınıfsal hiyerarşinin tepesini oluşturanlar yine eski egemen etnik-dinî zümre olabilir ama artık egemenlik ilişkisinin içeriği, ölçütleri değişmiştir.

Ama genellikle olan bu değildir. Geleneksel yapının üstün, egemen sınıf ve zümrelerinden bir kısımı kapitalizmin gelişmesine ayak uydurarak konumlarını koruyabilirlerse de; bir kısmı bunu başaramaz ve eski üstün egemen konumlarını yitirirler. Ezilen etnik-dinî topluluklardan gelme kesimlerin yeni toplumsal hiyerarşi içinde yükselişleri olgusu ile birlikte olur bu. Dolayısıyla eski egemen kesimler görece elverişli konumların yitirilmesinden doğan tepkilerini bu olguya yöneltirler. Bu tepkileri dile getiren siyasal hareketler, önerdikleri «düzen» programında eski etnik-dinî ilişkinin yeniden kurulmasına da yer verirler.

Faşist hareketin, Türkiye'nin diğer yörelerinde sınırlı bir gelişme göstermesine, hattâ tüm çabalarına karşın tıkanıp kalmasına karşılık, üzerinde durduğumuz Çorum - Erzurum - Gaziantep üçgeni bölgesinde hızlı bir gelişme göstermesinin, militan kadrolarının büyük çoğunluğunun bu bölgeden gelmesinin nedenleri buradadır.

MHP'nin 1977 genel seçimleri öncesinde büyük gösterilerle sünni inanışının motiflerine dayalı bir politik propogandayı resmen başlatması, bu açıdan bakıldığında yalnızca basit bir politik taktik olarak gözükmez. Olay bizzat faşist hareketin gelişiminde belirli bir noktaya varıldığını işaret etmektedir.

Çünkü daha önce de belirtildiği gibi, MHP sünni müslümanlara yönelik propogandasıyla Alevi kesimin tepkilerini çekeceğini bilmekte, bunu göze almaktadır.

Şüphesiz hemen akla gelecektir ki MHP'nin Alevi kesimi kesin karşısına alması ne yeni bir olgudur ne de yalnızca birtakım jestlerde (hac seferi gibi) ve sözlerde kalan bir şeydir. Yaklaşık 1976'dan beri Amasya, Erzurum, Erzincan, Elazığ, Kahramanmaraş, Gaziantep kentlerinde ve bu illerin birçok ilçesinde, Alevi ve Sünni halk kitleleri arasında çatışmalar oldu. Yığınsal nitelikteki bu çatışmaların bir kısmı geniş tahribata ve ölümlere neden oldu. Faşist militanlar ya bu çatışmaların başlatıcısı ya da olaylar içinde Sünni kitlelerinin en faal tahrikçileri idiler. Böylece bütün bu illeri de içine alan Çorum - Erzurum - Gaziantep üçgeni bölgesinde faşist hareket, Sünni - Türk kitlelerinin büyük çoğunluğunun desteğini kazanamadı, ama hemen hemen tüm Alevilerin ve Alevi - Kürt kesimin kesin düşmanlığını kazandı. Faşist hareket Sünni - Türk ve Alevi - Kürt kesimler arasında keskin bir politik gerginlik yaratmış ama bunu yaratmaktan umduğu sonucu, yani Sünni - Türk kesimlerin çoğunluğunu peşine takma hedefini gerçekleştirememiştir.

1977 seçimleri, her ne kadar MHP'nin bu bölgede önemli bir gelişme sağladığını göstermişse de aynı zamanda MHP'nin bu bölgedeki «doğal gelişme» sınırına vardığını da göstermişti. MHP'nin Sunni - Türk kesimlerden kitle desteği sağlama imkânları «tıkanmıştır».

*

Bu yargıya varışın ilk nedenini, MSP'nin tavır değişiminin kökenlerinde bulabiliriz.

Sünni - Türk kesimlerin Alevi - Kürt kesimlerle yan yana yaşadıkları ama onlara göre üstün, egemen konumda oldukları bölgede, kapitalizmin gelişmesi, Sünni - Türk kesimin egemen sınıf ve zümrelerinin bir kısmının durumunu sarstığı, diğerlerinin ise yeni duruma intibak ederek konumlarını koruduğunu belirtmiştik.

Bu bakımdan birincilerin hedefi, eski konumlarını yeniden kazanmaktır. Bunun için yükselen yeni sınıf ve zümreler içindeki Alevi ve Kürt kesimlerle, kendi eski konumlarına şimdilerde yerleşmekte olan bu ögelerle mücadele halindedirler. Daha doğrusu, geleneksel ideolojinin üstün etnik-dinî grup açısından yorumu içinde duruma baktıklarında politik-toplumsal hedeflerini böyle tesbit edebilmektedirler. Ayrıca, kendi sorunlarını tüm Sunni - Türk kesiminin sorunu olarak sunabilmek, böylece kendi sorunlarını onların da katkısıyla çözümlemek için bundan başka yol yoktur.

Oysa ikincilerin, yani kapitalizmin gelişmesine intibak etmiş olanların sorunları bu nitelikte değildir. Onlar, taşra burjuvazisi haline gelmektedirler ve metropol kent burjuvazisi ile çatışma durumundadırlar.

MHP ve MSP'nin Sünni müslümanlara yönelik, ideolojik-politik programlarının farkı burada aranmalıdır. MHP'nin sünnilere yönelik propogandalarında Alevilere düşmanlık motifi örtük ya da açık biçimde dile gelir. Açıkca söylenmese bile MHP'nin politik eylemi yeterince aydınlıktır. Öte yandan MSP, sözcüsü olduğu kesimlerin, yukarda belirtilen niteliğinden ötürü metropolün tekelci sermayesinde simgeleştiği **«gâvuru düşman»**lık temasına dayalı bir dinî ideolojiyi işlemektir.

1973 seçimlerinde bu bölgedeki sünni nüfusun önemli bir bölümünün oylarını alan MSP, 1977 seçimlerinde aynı oranda oy alamadı. MSP'den ayrılan oyların büyük kısmı MHP'ye gitti ve bu parti 1977 seçimlerinde kazandığı 16 milletvekilinin 9'unu buradan sağladı.

Öteki sağ parti AP'nin bölgede bu iki partiden daha fazla oy gücüne sahip olduğu ortadadır. Bu parti, 1973'de epeyce gerilemiş olan oy oranını 1977'de oldukça yükseltebildi.

Demek oluyor ki bir yanda AP oy gücünü korur veya yükseltirken öte yanda MHP ile MSP arasında bir çekişme olmaktadır.

Yukarıda anlatılanların ışığında bu iki olgunun anlamını çıkarabiliriz. Özetle ifade etmek gerekirse AP'ye verilen oylar bölgede meydana gelen toplumsal yapı değişimi, kendileri için sona ermiş olan kesimlerden gel-

mektedir. Yani AP, değişen toplumsal yapıya adaptesini tamamlamış ekonomik-toplumsal konumu istikrara kavuşmuş, sonuç olarak yapı içindeki yerine oturmuş olan kesimleri temsil etmektedir. MHP ve MSP'nin temsil ettikleri kesimler ise halen bulundukları konumdan hoşnut olmayanlardır. Varolan durumlarını geçici ya da kararsız sayıp, buna çözüm arayanlardır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi MHP, bu kesimin geriye dönük özlemler taşıyan bölümünü temsil etmektedir. Kapitalizmin gelişmesiyle ekonomik-toplumsal durumları olumsuz yönde bozulan ve sürecin böyle gitmesi halinde eski konumlarına benzer bir noktaya kesinlikle gelemeyeceklerini bilip, bu «gidişin durmasını» isteyenlere hoş gelecek, onların bu isteklerine cevap verecek bir program sunmaktadır MHP. MSP ise kapitalizmin şu ana kadarki gelişim sürecine intibak eden, hattâ bu süreçte ekonomik imkânlarını daha da artırabilen, ancak vardığı bu noktadan daha ileriye gidebilmek için metropol kent sermayesi ile mücadele etme durumunda olan kesimlerin sözcüsüdür. MSP'nin bilinen ekonomik-toplumsal programı, tezleri bunu açıklar.

Görüleceği üzere şu anda MSP'de temsil edilen kesimler, metropol kentlerdeki tekelci sermayelerin taşradaki eklentileri olmak istememekte, onların konumlarına varma mücadelesi vermektedirler. Bu ise MHP'de temsil edilenlerinki gibi umutsuz bir durum değildir. MHP'de temsil edilenler, «mücadele»yi bıraktıklarında, kendilerini sürece terkettiklerinde, hızla mülksüzleşebileceklerini, toplumsal hiyerarşide en alt düzeye inebileceklerini görmektedirler. Oysa öbürleri ulusal ya da uluslararası tekellerle şu ya da bu yoldan bağlanabilir, böylece konumlarını sürdürebilirler. Ancak bu durumda onlar, tüm «istikrara kavuşan» mülk sahibi sınıflar gibi AP'ye onun temsil ettiği toplumsal politik eğilime kayacaklardır. Sabancı örneği hatırlardadır.

MHP'nin üzerine oynadığı kesimler ise bir ikilem ile karşı karşıyadırlar. Zaman aleyhlerine işlemekte, kapitalizm geliştikçe eski konumlarını yeniden ele geçirme imkânları da kaybolmaktadır. Türkiye'de faşist hareketin saldırganlık ve terör dozunun giderek artması, hareketin militan kadrolarının ve aktif taraftarlarının özellikle son bir yıl içinde en acımasız eylemlere fütursuzca girişebilecek kadar hırçınlaşmasının altında yatan temel neden budur. Bir politik taktik, bir tercih değildir.

MHP, geleneksel yapının kapitalizmin gelişmesi ile değişime zorlanması olgusunun ürünüdür. Geleneksel yapı içinde üstün ya da görece elverişli ekonomik-toplumsal konumlara sahip olup, bu değişim süreci içinde kurulmaya başlayan yeni yapı içinde bu konumlarını yitiren, koruyamaz duruma gelen kesimlerin duyduğu tepkilerden kaynaklanır. Varoluş nedeni budur.

Bu noktayı bir kez daha belirtmemizin nedeni, Türkiye'deki faşist hareketin, «klasik» faşist hareketlerden farkını vurgulamaktır. İtalya ve Almanya'daki «klasik» örnekler, feodalizmden kapitalizme geçiş sürecinin değil kapitalizmin bir üst aşamaya (emperyalizme) geçiş sürecinin damgasını taşırlar. Bunlar ülkede egemen kapitalizmin somut bir sosyalist devrim tehdidiyle yüz yüze geldiği özgül tarihî durumlarda ortaya çıktılar. Bu yüzdendir ki sözkonusu hareketlerin «kitle desteği», büyük ölçüde kent ve kasabaların küçük orta burjuvalarından ve kırsal alanın kapitalist çiftlik sahiplerinden oluşmaktaydı. MHP'nin en son 1 milyona varan «kitle desteği» bu açıdan incelenirse aynı özellikte olmadığı görülür. Bu «kitle desteği»nin büyük çoğunluğu yukarda da işaret edildiği gibi Türkiye'nin belli bir bölgesinden sağlanmıştır. Kapitalizmin daha erken girdiği ve büyük oranda yerleştiği Batı Anadolu'da ve sanayi metropollerinde hiç gelişememişti MHP. Terör ve saldırı eylemlerini özellikle buralarda yoğunlaştırmasına ve geniş bir «komünizm tehlikesi» propogandası yapmasına karşın, bu gelişkin yörelerin burjuvazisi tarafından ciddiye alınmamıştır.

İdeolojik politik tezleriyle MHP, 10 milyona yakın Kürt nüfusunun çok büyük bölümünü başından karşıya almıştı. «Komünistlerle savaş» pratiği ve buna dayalı propogandası ile güçleneceğini umduğu kapitalistleşmiş Batı Anadolu'da umduğunu bulamamış ve yukarıda sözü edilen Çorum - Erzurum - Gaziantep bölgesiyle sınırlanmış, tıkanmıştır. Asıl gücünü aldığı bu bölgede de gelişmesinin sınırına varmıştır.

1977 seçimlerinin sonucunda faşist hareket bu «tıkanma»nın yarı bilinçle de olsa farkına varmış ve zamanla bundan duyulan tedirginlik de artmaya başlamıştır. Asıl olarak 1977 Haziran seçimlerinden sonra faşist hareketin genel politik faaliyetinin eskisine göre hayli önemli ölçüde değişmesinin, değiştirilmesinin ilk nedeni budur.

Nitekim, bir bütün olarak baktığımızda, 1977 seçimleri ertesinde faşist hareketin söz ve evlemlerinde o güne kadar görmediğimiz değişmeler görürüz. İlk göze çarpan şey «söz»lerin alışılmadık ölçüde «yumuşak» olduğu, eylemlerin ise tersine görülmedik ölcüde sertlestiği, daha acımasız ve kanlı bicimlere vardığıdır. Bir yanda Türkeş durmaksızın «barış çağrıları» yapmakta, «bu vatanın evlatları»nı sükûnete davet etmektedir, öte yanda ise en son örneğini İstanbul Üniversitesi öğrencilerinin 7'sinin ölümüne 50'yi aşkının ise yaralanmasına yol açan olayda gördüğümüz kitle katliamına yönelik eylemlere, bu korkunç acımasız yöntemlere geçilmektedir.

Barış çağrısı yapan Türkeş «samimi» idi. Tıpkı kitle katliamlarını uygulamaya koyanlar gibi. Her ikisi de samimi olarak faşist hareketin karşılaştığı tıkanmayı ancak böyle aşacaklarına inanıyorlardı. Türkeş'de temsil edilen eğilim, faşist saldırı eylemlerine belli bir süre ara verilmesini ve özellikle CHP ile sağlanacak bir «barış» ve diyalog sayesinde, MHP'nin gelişemediği Batı Anadolu'da etkin hale gelmeyi hesaplıyordu Türkeş. Saldırı eylemlerinin en yoğun sürdürüldüğü Batı Anadolu'da buna karşın gelişme sağlanamamasını dikkate alıyor, «komünistlere karşı savaş»ın kendilerine Batı Anadolu burjuvazisinin desteğini kazandıramadığını, bu amaç için saldırı yöntemlerinin yetersiz kaldığı noktasından hareket ediyordu. Ötekiler ise MHP'ye şu andaki 1 milyonluk oy gücünü sağlayan şeyin yalnızca sürdürülen saldırı ve terör eylemleri olduğunu kabul ediyor, eylemleri hızlandırıp daha «yetkinleştirme»ye ağırlık verilmesi gerektiği sonucuna varıyordu.

Farklılık ortadadır ve faşist hareketin «dışarıya sır vermeyen» yapısı içinde, böylesi stratejik sorunların ele alındığı kademelerde yukardaki iki yaklaşımdan hangisinin kabul edilmesi gerektiği konusunda ayrılıklar doğduğu, birtakım karinelerden anlaşılmaktadır.

Şüphesiz terör ve saldırı dozunu azamîye çıkarmak yolu, bu yöntem, derin bir umutsuzluğun ürünüdür. 1977 yılının ortalarından beri faşist terör eylemlerinin yeni ve başat biçimi olarak uygulanmaya konulan kitle katliamına yönelik girişimler, bir fasist nihilizmin yaygınlaştığını gösterir. İçlerinde yalnızca «komünistler»in değil, her tür siyasal eğilimde kişilerin de bulunduğu öğrenci topluluklarına, kahvelere, kafeteryalara ve otobüslere saatli bombalar yerleştirebilen, makinalı tüfeklerle ateş edenler nihilizmin o bilinen yargısını, «benden olmayan, bana düşman demektir» yargısını benimsemişlerdir.

«Kitle desteği» ile iktidara gelebileceğini zayıf bir ihtimal olarak da olsa bir dönem düşünebilmiş olan Türkiye'deki faşist hareketin, bu yolun kesinlikle tıkalı olduğunu anlamasının sonucudur bu eğilim.

Ama neden yalnızca bu değildir. Faşist hareketin, devlet mekanizması içinde güçlenmek ve böylece iktidarı «yukarıdan» ele geçirmek biçimindeki asıl mümkün görülen strateiisinin de sonuçsuz kaldığı, kalacağı anlaşılmıştır.

Bu tesbitin gerekçelerini görmek için öncelikle yukarıdaki strateiinin gerektirdiği bir önkoşulun varolup olmadığı noktasında dikkat etmeliyiz.

Bu önkoşul şöyle özetlenebilir: Faşist hareketin iktidarı ele geçirmesi ve böylece devlete vereceği yeni «biçim», kuracağı devlet-toplum ilişkisi, tüm bunları içeren faşist düzen programı, mülk sahibi sınıfların geniş bir bölümünce ya da bu kesimin en önde gelenlerince —tekelci sermaye— onaylanmış olmalıdır. Veya bu düzen programı ile sözkonusu kesimlerin gerek duydukları ekonomik-siyasal düzenlemeler arasında tam bir uyum olmasa bile bir «paralel»lik olmalıdır. Bu önkoşul gerçekleşmemişse, darbe yoluyla iktidarı ele geçirmiş bir hareket, anında ya da kısa süre sonra şu ya da bu yolla iktidarı terke zorlanır, buna mecbur bırakılır.*

* Bunun faşist hareketler tarihinde örnekleri çoktur. Örneğin Nazilerin 1924'deki başarısızlıkla sonuçlanan ünlü «Birahane Darbesi» girişimleri. Naziler, Bavyera burjuvazisi ve toprak sahiplerine iktidarlarını zorla empoze ettirmeye çalıştılar ama bastırıldılar. Daha sonra Nazi hareketinin kalesi olacak olan Bavyera'da bu ilk girişim başarılı ola-

Bu bakımdan, Türkiye'deki faşist hareketin «devlete yönelik» stratejisinin başarılı olup olamayacağı konusundaki ilk yargı, bu hareketin «düzen» programı ile Türkiye'deki egemen sınıfların haldeki acil sorunlarının çözüm perspektifi arasında bir paralellik olması önkoşuldur. Oysa dikkatle incelendiğinde bu önkoşulun olmadığı görülür. MHP, **bu haliyle** egemen sınıflar için ciddî bir iktidar alternatifi değildir. Egemen sınıfların MHP'ye karşı tavırları bu partinin ilk ortaya çıkışından beri böyledir. Ona bazı işler için kullanılabilir bir araç olmaktan öte bir değer vermemişlerdir.

Türkiye'de egemen sınıflar, geleneksel yapının kapitalizmin isterleri yönünde değişmesini, değiştirilmesini, bunun mümkün olan hızla gerçekleştirilmesini istemekte, kendi sınıfsal sorunlarını bu hedef doğrultusunda tesbit etmektedirler.

Türkiye'de kapitalizmin gelişmesinin nasıl bir tarihî evrede, dünya ölçüsündeki emperyalist sistemin nasıl bir durumunda hızlanmaya başladığı gözönüne getirilmelidir. Bu nokta önemlidir, çünkü bağımlı bir ülke olan Türkiye'de kapitalizm, bu bağımlı olduğu sistemin belli bir evresinde, bu evrenin koşullarınca belirlenmiş bir çerçevede gelişmektedir.

Günümüz metropollerinde büyük ölçüde yerleşiklik kazanmış olan yapıya bakıldığında görülür ki; «klasik faşizm»in terörle, ideolojik mistifikasyonlarla ve siyasal zorla kurduğu «düzen», tamamen kapitalizmin «ekonomik» usulleriyle ve yoğun bir önlenmezlik, zorunluluk duygusunu da yerleştirerek, faşizmin bilinen ideolojik temalarını değil, «bilim»i öne sürerek ve bu «bilim»den beslenerek; çok daha değişik kurumlar ve «demokratik» görünümü eşliğinde oluşmuş, oluşturulmuştur. Sınıfsal hiyerarşinin her yönden en mükemmel savunulabileceği hale, bu tarihî aşamaya varılmıştır.

Türkiye'de kapitalizmin gelişmesi, metropol kapitalist toplumlar bu evreye girmişken hızlandı. Metropol-bağımlı ülke ilişkisi içinde gerçekleşmekte olan bu sürecin, metropollerdeki değişime uyarlı, onun uzantısı olabilecek yapıları oluşturarak ilerleyeceği ortadadır.

Türkiye'de egemen sınıfın perspektifi böyle özetlenebilir. O, siyasal tercihlerini, iktidar alternatiflerini bu bakış içinde tesbit edecektir.

Oysa MHP'nin ünlü «düzen» programında böyle bir perspektif yoktur. «Çağları aşmak», «uzay çağına sıçramak» gibi görkemli sözler bu programın içeriği karşısında boş sözler olarak kalmaktadır. Çünkü herşeyden önce bu program, kapitalizmin gelişmesi sürecini sekteye uğratabilme özelliği taşıyan bazı yapıları, bu sürece ayak uyduramayacak kesimleri koruma temeli üzerinde oluşturulmuştur.

Egemen sınıfları bunun bir zorunluluk olduğuna ikna etmek için MHP, «komünizm tehlikesi»ni öne sürmektedir. MHP'ye göre «komünizm tehlikesi»nin varlığı, bazı özel önlemlere öncelik verilmesini gerektirmektedir. «Milliyetçi-toplumcu düzen» budur.

Egemen sınıfları «gaflet»le suçlayarak ve sürdürdüğü anti-komünist propoganda ve siyasal eylemler ile ona tehlikenin büyüklüğünü göstermeye çalışarak MHP, kendisini egemen sınıfların iktidar alternatifi yapmaya çalıştı. Ancak egemen sınıflar «ikna olmadılar». Faşist hareketin sosyalistlere karşı bilinen eylemleriyle verdiği mücadeleyi yararlı bulmakla, MHP'yi bu işi yapacak ölçüde desteklemekle yetindiler.

Çünkü; çağdaş kapitalizmin egemen sınıfları, «komünizm tehlikesi»ni önemle göz önünde tutmaktadırlar şüphesiz; ama bu tehlikenin MHP'nin önerdiği türden bir «düzen»e gerek duymadan, bundan çok daha etkin yöntemlerle önlenebileceğinin bilincindedirler. Kapitalizmin belli bir evresinde belki bu «düzen»ler en etkin korunmayı sağlayabiliyordu. Ama çağdaş gelişmelerin egemen sınıfa verdiği imkânlar, örneğin devleti hiç de faşist devlet uygulamasında görülen türden bir «güçlendirme»ye gerek duyurmadan daha «güçlü» hale getiriyor, toplumun denetlenmesi ve yapının korunmasını fizikî güçten daha etkili biçimde sağlayabiliyor.

Belirtmek istediğimiz nokta, MHP'nin «anti-komünizm» ile yükselen burjuvazinin, tekelci sermayenin «anti-komünizmi» arasındaki nisbî ama önemli farklılıktır. Tekelci serma-

madı. Ancak Nazi hareketi daha sonra sözkonusu «uyum»u gerçekleştirecek ölçüde kendini yeniledi ve 1933'de iktidarı ele geçirebildi.

yenin, kapitalizmin gelişmesi ile ekonomik-toplumsal konumları sarsılan sınıf ve zümrelerin korunması, konumlarının sağlama alınması gibi bir sorunu yoktur. O «komünizmi önlemek için» böyle bir «bedel» vermemek ister. Ancak devrim tehlikesinin olanca somutluğu ile kendini gösterdiği bir durumda, tekelci sermaye için bu «bedel»e razı olmaktan başka bir yol yoktur. Devrime karşı bir karşı-devrim cephesi kurmak için, tüm mülk sahibi sınıf ve zümreler «fedakârlık» yapmak zorundadırlar. Faşizmin «düzen» programının, —örneğin MHP'nin altı sosyal dilimin değişmezliği ve belli bir statüde korunmasını öngören düzen programının— esprisi budur.

Türkiye'de egemen sınıfların MHP'yi iktidar alternatifi olarak düşünmemelerinin nedeni sırf bu teorik gerekçeler değildir. MHP'nin on yılı aşkın siyasal faaliyeti, kadrolarının niteliği ve özellikle MC döneminde verdiği «iktidar sınavı» da sözkonusu yargıyı doğrulayacak kanıtları vermektedir.

MC döneminin özelliği şuradadır. Bu dönem Türkiye'de devlet yapısının, mekanizmasının —deyim yerindeyse— «dağıldığı» bir dönemdi. Devlet yapısının dağılması, yani mekanizmanın her bir parçasının ötekiyle uyumlu ilişki içinde olmaktan uzaklaşması, yapısal bütünlüğün kaybolması ve genel olarak devletin özerk parçalarının bir toplamı haline gelmesi; bu ilginç olay, sırf MC partilerinin tutumu yüzünden meydana gelmedi. MC partileri, bu dağılmaya yüz tutan mekanizmanın «kendilerine düşen» parçalarını «kendi adamları»nı yerleştirerek bir araya getirdiler; böylece genel devlet mekanizması birkaç federasyonun toplamı biçiminde oldu. Her parti, kendi federasyonu içinde kendine dönük bir işleyiş kurdu ve bu alana ortak partinin bile etki etmemesine çalıştı.

Şüphesiz böyle bir durumda devletin etkinliği de azaldı. Devlet, parçalarının toplam etkinliğinin altında bir etkinlikteydi. Çünkü ortak partilerin her birinin denetimindeki parçalar, aynı zamanda birbirleriyle de sürtüşmekte, her biri ötekinin işlev alanına müdahale etmeye çalışmaktaydı.

Bu duruma gelişin temel toplumsal nedenleri üzerinde daha sonra duracağız. Burada belirtmek istediğimiz şey, bu durumun hükümet ortağı partilere verdiği özel bir imkândır. Bu partiler kendi «alanlarında» kurdukları işleyişle, tüm mülk sahibi sınıflara ve özel olarak tekelci sermayeye ve bu doğrultuda yükselen, yükselmeye çalışan burjuvaziye, iktidara tümüyle egemen olsalar nasıl bir «düzen» kurabileceklerini de gösterme imkânına sahiptirler. Devlet mekanizmasının işleyişini düzenleyen yasaların işlemediği, geçersiz kaldığı bu ortamda, fiili durumlar yaratmak, mekanizmanın «kendine ait» alanında kendi isterleri yönünde bir işleyiş kurmak mümkündü ve örneğin MSP bunu belli ölçüde yapmıştır.

Böyle bir devlet yapısının sürekli olamayacağı ortadadır. «Yapı»ya yeniden bütünsel işleyişini sağlayacak yeni bir düzenleme yapılmak zorundadır ve bu egemen sınıf için kesin önemdedir. İşte bu önemli sorunu hangi siyasal alternatifin çözümleyeceğine karar vermek için MC dönemi bir sınav* gibiydi.

MHP bu sınavın en başarısız partisidir. Ele geçirdiği bakanlıklarda, devlet kuruluşlarında yalnızca kendi «adam»larını yerleştirmiş, yeni bir işleyiş kuramamış, kuracak yetenekte olmadığını da göstermiştir. Hattâ kurulu işleyişi sürdürecek yetenekte bile olmadığını açıkca kanıtlamıştır.**

* Şüphesiz dağılan bir devlet yapısının belirlediği siyasal ortamda, bu «yapı»nın yeniden düzenlenmesi temel sorunu —deyim yerindeyse— siyasal partiler arasında bir sınava bırakıldıysa, egemen sınıf bu hayatî önemde sorunu mümkün en kısa zamanda bırakabildiyse; bunun en önemli nedeni, sosyalist hareketin yeni bir siyasal düzen önerisiyle, bu önerinin somut örneklerini oluşturmuş olarak ortaya çıkmayışında, bu gücü gösteremeyişindedir.

** Örneğin MSP bu konuda MHP'den daha sistemli ve kararlı bir uygulama yürütebilmiştir. Özellikle Sanayi Bakanlığında, MSP fiili bir durum yaratmış, Bakanlığın yasal işleyişini büyük ölçüde geçersiz bırakan bir işleyiş yerleştirmiştir. Bu partinin sınıfsal dayanakları üzerinde daha önce yazdıklarımız Sanayi Bakanlığının MSP için önemini açıklar. Yani MSP, mekanizmanın geleneksel işleyişine teslim olmamış, yerleştirdiği bürokrat ve teknisyenler partinin sanayi politikasının gereklerine uygun yeni bir işleyişi egemen kılabilmişlerdir. Böylece MSP temsil ettiği kesimlerin çıkarlarına uygun bir işleyiş kurmuş, hatırlanacağı üzere bu yüzden de metropol sanayi burjuvazisinin, tekellerin sürekli eleştirisini çekmiştir. Oysa devlet konusunda özel iddiaları olan faşist hareket mekanizmaya adapte olmuştur. Her ne kadar örneğin

Ele geçirdiği yerlerde sıkı bir terör ve baskı faaliyeti yürüten, böylece «sükûnet»i sağlayan MHP, iş bu kuruluşların işletilmesine geldiğinde yetersizliğini açık biçimde göstermekte, bu işi kendi imkânlarıyla, kendi kadrosuyla yürütemeyeceğini açığa vurmaktadır. Üç yıllık MC deneyi MHP'nin neye yarayabileceğinin en iyi kanıtı olmuştur.

MHP'nin zaafını giderebilmesinin imkânsız olduğu da görülmüştür. İlk faşist diktatörlüklerin kurulduğu dönemde sözkonusu olmayan bir olgu bugün tüm dünyada ve Türkiye'de geçerlidir. Öğrenci-aydın kitlesinde kesin bir mücadeleci «sol eğilimin» yerleşiklik kazandığı görülmektedir. Hatırlanacak olursa «klasik» faşist hareketlerin önemli özelliklerinden biri de genç öğrenci-aydın kitlesini kendilerine çekebilme yönündeki başarılarıdır. Bu hareketler ortaya çıkış dönemlerindeki tüm siyasal hareketlerden çok daha güçlü bir öğrenci-aydın kitlesine sahiptirler. MHP'nin azımsanmayacak bir öğrenci-aydın kitlesi varolmasına karşın, öğrenci-aydın kitlesindeki sosyalist eğilimin sözgötürmez üstünlüğü ile kıyas edilemeyecek durumdadır. Faşist hareketin özellikle devlet mekanizması ve iktisadî kuruluşlar için gerekli kadrolar açısından yetersizliğinin ilk ve temel nedeni buradadır.*

Kaldı ki bir başka nokta daha vardır. Türkiye'de kapitalizm, çağdaş kapitalizmin ulaştığı yeni boyutlar, teknoloji, iş yönetimi, işletmecilik v.b. konularda gerçekleşen değişmelerle belirlenen koşullarda, bu genel çerçeve içinde gelişmektedir. Bunun bir gereği olarak Türkiye'deki öğrenim kurumları da değişime uğramış, bu koşullarda gelişen Türkiye kapitalizminin özellikle ihtiyaç duyduğu kadroları yetiştirecek okullar kurulmuştur. İlk bakışta görülür ki, Türkiye'de faşist hareket, özellikle bu okullarda güdük kalmıştır. Bu öğrenim kurumları başından beri adeta doğal olarak faşistlere kapalı olmuştur.

Bunun temel nedeni Türkiye'deki faşist hareketin, daha önce açıklamaya çalıştığımız toplumsal-tarihî kökenleridir. Siyasal-ideolojik programının **aslî ögesi** bu olan bir hareketin (MHP) böyle bir sonuçla karşılaşması son derece doğaldır. Türkiye'de kapitalizmin gelişmesinin gerektirdiği kurumsal değişimleri yönlendirebilecek, bu gelişime uyarlı ekonomik-kültürel görevleri üstlenecek, devlet mekanizmasını bu sürece uygun biçimde düzenleyecek kadroların MHP türü bir harekette yer alması mümkün değildir.

*

MHP bugün devlet mekanizması içinde azımsanmayacak bir güce sahiptir. Üç yıla yakın iktidar ortaklığı esnasında daha yoğun biçimde devlete yerleştirdiği «adam»ları, şu anda daha etkisiz görevlere alınıyor olsalar da, oldukça önemli bir toplam oluşurmaktadırlar. Faşistlerin olağan yollardan devlet memuru olmaları da engellenmiş değildir ve engellenmeyecektir de.

Ancak Türkiye'deki faşist hareketin kadroları, «devlet içinde güçlenme»nin sınırla-

Ticaret Bakanlığına bağlı TARİŞ, ÇUKOBİRLİK, FİSKO-BİRLİK, ÇAYKUR v.b. kuruluşlar hızla kendi adamlarıyla doldurmuşsa da bu yalnızca bir «ele geçirme» olayından öteye gitmemiştir. MHP buraların kendiliğinden sağladığı geniş malî ve siyasî imkânlarından yararlanmaya çalışmıştır.

* Bunun çok önemli bir zaaf olmadığı, geçmiş deneylerden yola çıkılarak öne sürülebilir. İktidara geçen bir faşizmin, sözkonusu kesimleri kendine tabi olmaya mecbur bırakacağını ve daha sonra da yönlendirdiği eğitim-öğretim kurumlarından kendi ideolojisini benimsemiş kadrolarını çıkaracağı söylenebilir. İtalya ve Almanya örnekleri bunu kanıtlar.

Çağımızın sürekli bir olgusu olan öğrenci-aydın hareketini doğuran nesnel tarihî-toplumsal nedenlerden dolayı yukardaki gibi bir durumun, özellikle o klasik örnekleri taklit eden MHP türü bir faşist hareket için mümkün olamayacağını gösterir kanıtlardan söz etmezsek bile; 1973-1977 döneminde bu kesimlerin «devlet memuru» durumunda olanlarının yarattıkları özgül bir duruma değinmek hayli aydınlatıcı olur.

İtalya ve Almanya'da faşistlere sempati besleyen veya en azından «tarafsız» olan bir memur kadrosu vardı. Oysa Türkiye'de az önce sözü edilen «devletin dağılması» ortamında ilgiye değer bir olgu da vardı. Memur kadroları siyasallaşmıştı. Bundan dolayı, özel olarak MHP devlet mekanizması içinde güçlü bir direnişle karşılaştı. Toplumdaki genel oluşuma paralel olarak, öğretmenlerden polislere tüm devlet görevlileri siyasal eğilimlerine göre saflaşmışlardı. Bürokrasinin geniş çoğunluğu «taraf tutmakta» ve seçtiği «taraf»ın memur derneklerinde örgütlenmektedir. TÖB-DER, TÜM-DER, TÜTED, TÜS-DER, POL-DER v.b. hemen tüm devlet memuru kategorilerini kapsayan ve faşistlerin aynı türdeki örgütlerinden daha çok üyeye sahip örgütler kurulmuş ve bunlar imkânları ölçüsünde MC iktidarına ve faşistlerin devlet içindeki güçlenme girişimlerine karşı koymuşlardır.

rına vardıklarını sezmekte, nedenlerini kendi ideolojik-politik sorunsalları içinde kavrayamayacakları bu olgunun somut belirtileri karşısında öfkeli bir huzursuzluk duymaktadırlar.

Malatya olayı ve onun gerisindeki genel tertip bu huzursuzluğun bunalıma dönüştüğünü gösteriyor. Faşist hareketin o ana kadar gerek «kitle desteği» olarak gerekse «devlet içinde güç ve imkân» olarak sağlayabildiği herşeyi ortaya koyarak bir iktidar atağında bulunmasını temel alan bir anlayış yatmaktadır bu tertibin altında. Bunlar, tertip istedikleri gibi yürüseydi o güne değin MHP ile «milliyetçilik» platformunda bir araya gelen partilerin en azından «taban kadroları»nı ve taraftarlarını da peşlerinden sürükleyebileceklerini ummuş olmalıdırlar.

MHP'nin düşünebileceği iktidar yollarının başlıca iki biçiminin veya bunların —genel merkez eğilimince yapılmak istenen— karması denilebilecek yolların, tıkanmaya başladığının belirtileri görülmeye başlandığı anda doğan huzursuzluğun yukarda belirtilen anlayış doğrultusunda gelişmeye başladığı ve faşist hareket içindeki diğer bazı «tabaka»ların bunu önlemeye hatta karşı çıkmaya çalıştıklarının örnekleri var.*

MHP, bugünkü ideolojik-politik kimliğini, yapısını oluşturan sürecin, Türkiye'de kapitalizmin gelişmesinin geleneksel —feodal— yapıyı değişime zorlanmasının ürünü olan karmaşık geçiş sürecinin tamamlanmaya başlaması ile birlikte, bugüne kadar sağladığı toplumsal desteği de yitireceği bir «iniş dönemi»ne girmiştir. Partinin haldeki yöneticileri bu «iniş»i durdurmaya, «tıkanma»nın ve inişin doğurduğu öfkeli eğilimleri kendilerince rasyonalize etmeye çalışmaktadırlar.**

*

1973 - 1977 dönemi, Türkiye toplumunda geleneksel yapıların kapitalizmin gelişmesiyle yıkıma, değişime zorlanmasının yarattığı sorunlar ile bizzat kapitalistleşme sürecinin kendi «içsel» sorunlarının bazen ayrı ama çoğu kez birbiriyle kaynaşarak kendilerini en açık biçimde gösterdiği bir dönem oldu. Eski ve yeni ezilen-yönetilen sınıflara, onların toplumsal muhalefetine karşı; yeni durum içinde konumlarını korumak isteyen geleneksel yapıdan arta kalmış sınıf ve tabakaların ve yükselen burjuvazinin ortakça oluşturdukları «cephe» arasındaki bir siyasal kutuplaşma ile belirlendi bu dönem.

Kapitalizmin gelişiminin hızlanmaya başladığı 1950'lerin öncesinde oluşturulmuş olan ve yükselen burjuvazinin o zamandan beri yeniden düzenlenmesini istediği devlet yapısının bu gelişme sürecine uyum göstermeyip «dağılması»yla doğan «devlet zor gücü boşluğu», faşist harekete güçlenme ve iktidar ortaklığı imkânını sağladı.

1973 - 1977 dönemi sona ermiştir. Toplumsal muhalefet hareketinin sosyalist hareket tarafından yönlendirilemeyen arayışı, umut bağladığı CHP'den de beklediğini bulamamış, ama desteğini de çekmemiş olarak «duraklamış»tır. Gelişen kapitalizmin isterlerine ancak bürokratik mekanizmasına eklemeler yaparak cevap veren eskimiş devlet yapısının «dağılması» sorunu, CHP hükümetinin «düzenin ve devletin reorganizasyonu» görevini üstlenmesiyle hafiflemiştir. Toplumsal muhalefet hareketinin yükselişinin ve siyasal düzenin sarsılmasının yarattığı gerilim ortasında siyasal gücü artan faşist hareket, sözkonusu gerilimin azalması ile siyasal gücünü; kendisine kitle desteği sağlayan toplumsal kesimlerin, kapitalizmin gelişmesi süreci içinde ister istemez «kader»ine razı hale gelmeleriyle «kitle desteği»ni yitirmeye başlamıştır.

* Bunlardan biri İzmir'deki MİSK temsilcisinin bir öteki faşist grubu ihbara varan davranışıdır. Bu ihbar edilenlerin daha önce MHP'den ayrılan ve küçük bir parti oluşturanlar mı yoksa MHP içindeki bir başka hizibin adamları mı olduklarını bilemiyoruz.

** Son bir yıldır faşist saldırı ve terör eylemlerinin başat biçimi olan kitle katliamlarının, geniş bir faşist militan kesim içinden seçilmiş özel bir grupça —tıpkı SA içinden seçilip özel «işler» için oluşturulan SS gibi— yapıldığı ve bunların birtakım özel cinayet işlerinde de kullanıldığı, bütün bunları rahatça yapabilecek imkânların sağlandığı anlaşılıyor.

Hareket içinde doğan öfkeli eğilimleri nihilizme varan tepkileri böylesi «rasyonalize etme» çalışmalarının da önleyemediğini Malatya olayları gösteriyor. Olayın hemen ertesinde hükümetin faşist gizli örgütler üzerine yaptığı sınırlı açıklamalardan telâşa kapılıp savunmaya geçen MHP, ancak daha sonra, hükümetin MHP'ye yalnızca ikâzda bulunduğunu ve daha «ileriye» gitme niyeti olmadığını kavrayınca, yine de sınırlı kalan bir savunma —karşı saldırı— çabasına girişebildi.

Türkiye'de faşist hareketin ilk evresi kapanmak üzeredir. MHP bu ilk evre içinde biçimlenmiş ideolojik-politik programıyla, yapısı ile kendini sürdüremez. Şüphesiz bundan doğan bunalımının sonuçları hakkında ancak sınırlı şeyler söyleyebiliriz. Daha acımasız terör eylemleri ile karşılaşabiliriz ve bunun örnekleri sık sık görülmektedir.

MHP'nin güçten düşmeye başlaması, Türkiye'de faşist hareketin sona ermesi demek değil elbette. Kapitalizmin toplumsal yapıya damgasını vurduğu artık tartışma götürmez bir gerçek olan Türkiye'de, bu toplum biçiminin yarattığı sorunların, bundan doğan bunalımların yaşanacağı bir döneme girilmektedir. Genel emperyalist sistemin hiyerarşik yapısı içinde bağımlı bir ülke olan Türkiye'de bu bunalımların daha yoğun, daha derin biçimde ortaya çıkacağını şimdiden söyleyebiliriz.

Faşizm karşı-devrimdir. Kapitalizm çağına, sınıflı toplumun bu en son ve mükemmel biçimine varıldığı evrede, bu sınıflı topluma temelden karşı siyasal-toplumsal hareketlere —devrim'e— karşı doğan tepkidir. Bu anlamda devrim hareketine «tabi»dir, onun tarafından belirlenir. İdeolojik-politik programıyla, kadrolarının ve «kitle desteği»nin yapısıyla, yani tüm varlığıyla, devrim hareketinin karşıtıdır. 1960 - 1977 döneminde Türkiye'de faşist hareket, egemen sınıflarca tam destek görmediyse bunun açıklaması aynı dönemdeki sosyalist hareketin de işçi sınıfınca tam desteklenmediği olgusunda aranmalıdır.

Ama sosyalist hareket, eğer bugün tüm teorik-pratik platformuna egemen olan ekonomist yaklaşımı aşar ve siyasal-toplumsal hedefinin aslî ögelerini olanca netliğiyle yansıtan bir eylemi hayatın her alanında geliştirebilme gücünü, bu devrimci çabayı gösterirse; sınıflı toplumun tüm güçlerinin, çağdaş imkânlarla donanmış bir faşist hareketiyle de karşılaşacaktır. Şu anda «anarşi»nin sona ermesi yolunda «içten» çağrılar yapan ve bu arada «ülkücü komandoları» da kınamaktan geri durmayıp, ilkelliklerini «çağdışı» yöntemlerini eleştiren burjuvazinin saygıdeğer, seçilmiş zevatının, pek çoğu, en ilkel ve en modern terör yöntemlerinin kullanıldığı kampanyalar içinde; bütün bir «tarih öncesi»nin egemenlerinin kullandığı her çeşitten silahı kuşanmış olarak bu tarihsel hesaplaşmanın karşı-devrim hanesinde buluşacaklardır.

Ancak, bu fırsatı bulabilmeleri de devrim hareketine bağlıdır. Tüm isteklerine karşın sınıflı toplum düzeninin sürmesinden yana güçlerin bir karşı-devrim hareketi oluşturabilmeleri de devrim cephesinin «işi»ni yapıp yapmamasına bağlıdır. Çünkü bu gibi tarihsel hesaplaşmaların tümünde görülmüştür ki devrim hareketi, karşı-devrim hareketine önceldir. Önce o çıkar bu hesaplaşma alanına. Karşı-devrim, devrim hareketinin «görevini yapamaması» halinde, sanki bunun cezası gibi oluşur, gelir.

Türkiye toplumu, ilk hamle hakkının devrimcilere ait olduğu bu tarihî satrancın tüm karmaşıklığı ile oynanacağı koşullara sahip sayılı toplumlardan biridir. Bu bakımdan Türkiye devrimcileri, bu tarifsiz sorumluluklarının bilincinde olmak ve zaferin ancak, bize çoktandır unutturulmaya çalışılan **kendi kurallarımıza** uygun bir «hamle» ile kazanılacağını bilmek durumundadırlar. ■

Şiirler

acısı mirâsıdır osmanlının

yanılan bizmişiz sultanım
erkân-ı harpten bu yana necef sularda
kim dokunursa altına taş kesermiş derdi
rivâyet
oysa mor yeldirmeli bir soluk cenazede
kaftanım
bir halk cenazesinde kıyamet
meğer ki yanılan bizmişiz
otuzikinin yazından bu yana sedef kuyularda
yanılan bizmişiz sultanım
şimdi hâlâ söyler ol hikâyet
hem de sadeleştirilmiş türkçeyle
derim ki bunlar hepten tevatür, hepten
rivâyet
dünya içinde dünya sanıp kendimizi
biz kendimize benzeriz elbet
gene de bakın ki tarihe, tarihtir aslolan
diyalektiğin hukukunda...
türetmeden yeni bir hazret

zaman bilinci

ağrısız bir yaşam özlemenin çürüklüğünde
kötürümler
o gerçek arayıcıları ki bir orman buduyorlar
sabah erkenliklerinde
çığlıklar korku taşıyorlar tutsaklıklarından
taş gibi
kaya gibi
un ufak
kötürümler kayıtsız sessiz sedasız bir
görünümdeler
bu kez çığlıkları un ufak...
ve ancak bir zaman aralığına sıkıştığının
hiç farkında değil sosyal demokrat

DAĞLAR ve KAPİTAL

dağılan dağlar
bizi naçar bırakıp hoyrat telâşlarımızda
soluksuz
bizi perişan
çözük düğmelerimizin rüzgârlarını
şahî atlaslarda savurgan kılan
terimizi boşlayıp dağdar bırakan
öfkeyi kınsız
ve zulmeti pir sultan
kaknus çığlıklarında gecelerimizi
korunaksız ve cuybar
bir yarımayı bozlaklı bir örtüyle saran
ateşin kendini bekleyen gölgelerinde
zifiri bir umuttur artık Kürdistan
ateşi mavileştiren ruzigâr alevi ispirto rengi
ve celalilerden miras râviyân-ı ahbar
çözülen bir nöbetin tüfengi
bir nato rüzgarının elli yıldızlı branda
çıkınında
dağılan dağlar
unutur mu hiç tâkatsiz uygarlıklar
Dumlupınar İlkokulunun utançtan taş kesmiş
ayvan bahçelerinde
dağıtılan süttozu Amerikan
süttozu değil sanki binlerce yıldız kanı
akıtılan
bayraklarımızdan kopartılıp
sütle karılan
ve beyinler bu yüzden sıtma
bu yüzden erken frengi
dağılan dağlar
zaman eleğinde kendini acımasız eleyen
Köroğlu'na verdiğini bizden esirgeyen
ve gizleyen kendini toprağın utancına
bu toprakların rengiyle örtünmeyen
bayrakların kanadına
— bayraklar ki rüzgârda kanatlanmayan —

her ülkenin anaları vardır
bunlar ki esirgeyendir
koruyandır

Türkiye'de faşist hareketin ilk evresi kapanmak üzeredir. MHP bu ilk evre içinde biçimlenmiş ideolojik-politik programıyla, yapısı ile kendini sürdüremez. Şüphesiz bundan doğan bunalımının sonuçları hakkında ancak sınırlı şeyler söyleyebiliriz. Daha acımasız terör eylemleri ile karşılaşabiliriz ve bunun örnekleri sık sık görülmektedir.

MHP'nin güçten düşmeye başlaması, Türkiye'de faşist hareketin sona ermesi demek değil elbette. Kapitalizmin toplumsal yapıya damgasını vurduğu artık tartışma götürmez bir gerçek olan Türkiye'de, bu toplum biçiminin yarattığı sorunların, bundan doğan bunalımların yaşanacağı bir döneme girilmektedir. Genel emperyalist sistemin hiyerarşik yapısı içinde bağımlı bir ülke olan Türkiye'de bu bunalımların daha yoğun, daha derin biçimde ortaya çıkacağını şimdiden söyleyebiliriz.

Faşizm karşı-devrimdir. Kapitalizm çağına, sınıflı toplumun bu en son ve mükemmel biçimine varıldığı evrede, bu sınıflı topluma temelden karşı siyasal-toplumsal hareketlere —devrim'e— karşı doğan tepkidir. Bu anlamda devrim hareketine «tabi»dir, onun tarafından belirlenir. İdeolojik-politik programıyla, kadrolarının ve «kitle desteği»nin yapısıyla, yani tüm varlığıyla, devrim hareketinin karşıtıdır. 1960 - 1977 döneminde Türkiye'de faşist hareket, egemen sınıflarca tam destek görmediyse bunun açıklaması aynı dönemdeki sosyalist hareketin de işçi sınıfınca tam desteklenmediği olgusunda aranmalıdır.

Ama sosyalist hareket, eğer bugün tüm teorik-pratik platformuna egemen olan ekonomist yaklaşımı aşar ve siyasal-toplumsal hedefinin aslî ögelerini olanca netliğiyle yansıtan bir eylemi hayatın her alanında geliştirebilme gücünü, bu devrimci çabayı gösterirse; sınıflı toplumun tüm güçlerinin, çağdaş imkânlarla donanmış bir faşist hareketiyle de karşılaşacaktır. Şu anda «anarşi»nin sona ermesi yolunda «içten» çağrılar yapan ve bu arada «ülkücü komandoları» da kınamaktan geri durmayıp, ilkelliklerini «çağdışı» yöntemlerini eleştiren burjuvazinin saygıdeğer, seçilmiş zevatının, pek çoğu, en ilkel ve en modern terör yöntemlerinin kullanıldığı kampanyalar içinde; bütün bir «tarih öncesi»nin egemenlerinin kullandığı her çeşitten silahı kuşanmış olarak bu tarihsel hesaplaşmanın karşı-devrim hanesinde buluşacaklardır.

Ancak, bu fırsatı bulabilmeleri de devrim hareketine bağlıdır. Tüm isteklerine karşın sınıflı toplum düzeninin sürmesinden yana güçlerin bir karşı-devrim hareketi oluşturabilmeleri de devrim cephesinin «işi»ni yapıp yapmamasına bağlıdır. Çünkü bu gibi tarihsel hesaplaşmaların tümünde görülmüştür ki devrim hareketi, karşı-devrim hareketine önceldir. Önce o çıkar bu hesaplaşma alanına. Karşı-devrim, devrim hareketinin «görevini yapamaması» halinde, sanki bunun cezası gibi oluşur, gelir.

Türkiye toplumu, ilk hamle hakkının devrimcilere ait olduğu bu tarihî satrancın tüm karmaşıklığı ile oynanacağı koşullara sahip sayılı toplumlardan biridir. Bu bakımdan Türkiye devrimcileri, bu tarifsiz sorumluluklarının bilincinde olmak ve zaferin ancak, bize çoktandır unutturulmaya çalışılan **kendi kurallarımıza** uygun bir «hamle» ile kazanılacağını bilmek durumundadırlar. ■

Şiirler

acısı mirâsıdır osmanlının

yanılan bizmişiz sultanım
erkân-ı harpten bu yana necef sularda
kim dokunursa altına taş kesermiş derdi
rivâyet
oysa mor yeldirmeli bir soluk cenazede
kaftanım
bir halk cenazesinde kıyamet
meğer ki yanılan bizmişiz
otuzikinin yazından bu yana sedef kuyularda
yanılan bizmişiz sultanım
şimdi hâlâ söyler ol hikâyet
hem de sadeleştiriimiş türkçeyle
derim ki bunlar hepten tevatür, hepten
rivâyet
dünya içinde dünya sanıp kendimizi
biz kendimize benzeriz elbet
gene de bakın ki tarihe, tarihtir aslolan
diyalektiğin hukukunda...
türetmeden yeni bir hazret

zaman bilinci

ağrısız bir yaşam özlemenin çürüklüğünde
kötürümler
o gerçek arayıcıları ki bir orman buduyorlar
sabah erkenliklerinde
çığlıklar korku taşıyorlar tutsaklıklarından
taş gibi
kaya gibi
un ufak
kötürümler kayıtsız sessiz sedasız bir
görünümdeler
bu kez çığlıkları un ufak...
ve ancak bir zaman aralığına sıkıştığının
hiç farkında değil sosyal demokrat

DAĞLAR ve KAPİTAL

dağılan dağlar
bizi naçar bırakıp hoyrat telâşlarımızda
soluksuz
bizi perişan
çözük düğmelerimizin rüzgârlarını
şahî atlaslarda savurgan kılan
terimizi boşlayıp dağdar bırakan
öfkeyi kınsız
ve zulmeti pir sultan
kaknus çığlıklarında gecelerimizi
korunaksız ve cuybar
bir yarımayı bozlaklı bir örtüyle saran
ateşin kendini bekleyen gölgelerinde
zifiri bir umuttur artık Kürdistan
ateşi mavileştiren ruzigâr alevi ispirto rengi
ve celalilerden miras râviyân-ı ahbar
çözülen bir nöbetin tüfengi
bir nato rüzgarının elli yıldızlı branda
çıkınında
dağılan dağlar
unutur mu hiç tâkatsiz uygarlıklar
Dumlupınar İlkokulunun utançtan taş kesmiş
ayvan bahçelerinde
dağıtılan süttozu Amerikan
süttozu değil sanki binlerce yıldız kanı
akıtılan
bayraklarımızdan kopartılıp
sütle karılan
ve beyinler bu yüzden sıtma
bu yüzden erken frengi
dağılan dağlar
zaman eleğinde kendini acımasız eleyen
Köroğlu'na verdiğini bizden esirgeyen
ve gizleyen kendini toprağın utancına
bu toprakların rengiyle örtünmeyen
bayrakların kanadına
— bayraklar ki rüzgârda kanatlanmayan —

her ülkenin anaları vardır
bunlar ki esirgeyendir
koruyandır

acemisiydi insan olmaların çocukluğundan
belliydi
bencildi kan kusardım boğmacayken
benimle eğlenirdi
zevklerini yanlışladım bunca yıl hâlâ
alışamadım
tavuk beslerdi kesmek için çocuktuk
hepimiz ölümlere yabancı
kediler fare yerken kendisi beslenirdi
böcek yedirirdi kuşlara tabiat kanunlarınca
sevinirdi dehşetli
ve çocuktuk hepimiz yalnız sapanlarımız
suçluluğumuzdu
oysa recailiydi severdi milletini erkekliğini
acemiydi
emmimin oğluydu recai kibirliydi
...

limonluklar cam kırığı silme sabah yok
hani erguvan nerde. nerde camlardaki
denizler
andız tohumları seyranda mı ne.
bilinmediklerinde beklemelerin
uslu gizli saksılar uysal akşam
kederlenmelerinde
ve recai hâlâ önlüklerinde, önlüklerinde
koca bir baş üç numara
ve o şimdi kan kızılı bir nefretle faşistti
ne şaşırırsınız be adamlar!
dememiş miydim ben size
böyle olacağı tâ çocukluğundan belliydi.

1977

varaka

akşam sorguçlarını taşıyor perküşa
yazmalarda kefeninden
ve kentlerde gök sayrılıkları duman duman
fabrika
biriken göller midir vitrin donatır alın
terinden
her demin resmi çizilmiştir bir ölümsüz
ferman
adı guernica

Aralık 1977

TARİH KİRMENİ

görkemli inatlardır munzur çağrıştıran
tükenen ayvaz umududur kınında hançer
türkmenlerin yaylalara bir halı gibi serildiği
demdi
şagî bulutlar tedirgin yağmurlarla konar
göçer
kervanlar beşiklere uygarlıkla inerdi
nakkaşlar cedid ve elzem bir nakış
dokurlardı osmanlı sarayında
afşarlar unutmamışlardı göçmeyi
sevdâlar oba yasalarınca ilmiklenirdi
ve anadolu denizlerdi duruldu osmanlı
fermânında
yörük obaları devrildi tek tek
ne çok şey unutuldu
hep bir olduk
bir örnek

DEVRİMİN BAŞHARFİ

yorgun kentler dinamittir
bilir misiniz?
bu yorgun kentlerin dinamitleriyle
tarihin mahsup defterinden
silinir misiniz?

Sosyalist Demokrasi ve Proletarya Diktatörlüğü Kavramı

Birikim'in Ocak ayında yayımlanan 35. sayısında A.S. Akat'ın «Sosyalist Toplumların Analizi ve Tarihî Maddecilik» başlıklı bir yazısı yer almaktaydı. Günümüz sosyalist toplumlarını eleştiren yazı bu tür eleştirilere konu olan bozuklukların kaynağını teorinin yetersizliği (azgelişmişliği) olarak saptıyor ve özellikle proletarya diktatörlüğü kavramını suçlu sandalyasına yerleştirdikten sonra sosyalist toplumda demokrasi konusunu tartışıyor. Proletarya diktatörlüğü kavramını aşağıda geniş olarak ele alacağız. Ona geçmeden yazıyla ilgili birkaç noktaya kısaca değinmek yararlı olacak. Öncelikle şunu belirtelim, A. S. Akat'ın yazısı burjuva demokrasileri hakkında fazlasıyla iyimser, sosyalizmin ise hem teorisi, hem pratiği hakkında fazlasıyla «kötümser». Bu «kötümser» tavrın birkaç örneği, diyalektiğin bilimsel bir yöntem olduğuna inanmadığını belirtişi[1], Marksizmi tüm toplumları iki sınıflı görmekle suçlayışı[2] ve nihayet sosyalist ülkelerin hemen her bakımdan kapitalist ülkelerin gerisinde kaldıkları görüşü.[3] Sonuncu iddia şöyle dile getirilmiş: «Ekim Devrimi sonucu kurulan sosyalist toplumların pek de başarılı sonuçlar vermedikleri, insanlığın önüne cazibeli bir gelecek sermek bir yana, bir eşitsizlikler ve adaletsizlikler medeniyeti olarak sosyalist hareketin yüz küsur yıldır büyük özveriler pahasına karşısında mücadele ettiği kapitalizmin dahi ekonomik, politik, kültürel vb. («vb.»yi de koyunca geriye pek bir şey kalmıyor, K. A.) düzeylerde gerisinde kaldıkları yönünde bir kanı yavaş yavaş bizzat sosyalist hareketin içinde güçlenmekte. Şu anda bu başarısızlığın tarihî oluşumunu genel hatları ile dahi verecek değilim.» Bu iddianın dayandığı ölçütler ne olursa olsun, sırf iddianın kapsamı («ekonomik, politik, kültürel vb.») dolayısıyla hayrete düşüyor insan. Sosyalist ülkelerin çok ciddî sorunları olduğu, varlıklarını oluşturan temel ilkelerden belirli konularda kapitalist ülkelerin gerisinde oldukları doğrudur. Tüm bunların gözardı edilmesi, küçümsenmesi son derece yanlış olur. Tersine eleştirilmeleri, anlaşılmaları gerek. Ne var ki, sosyalist ülkelerin, burjuvazinin yazarlarının bile görmezlikten gelemediği, gelemeyeceğini önemli başarıları, üstünlükleri var. Bunu söylerken A. S. Akat'ın R. Gandy'den aldığı pasajda[4] eleştirildiği gibi Avrupa'daki sosyalist ülkelerle üçüncü dünya ülkelerini karşılaştırmıyoruz. Bu konuda anlamlı ampirik bir yargıya varmak için en azından iki şeye bakılabilir: a) Tek bir ülkenin devrim öncesi ile devrim sonrası karşılaştırılabilir, b) Devrimi gerçekleştiren ülkeler ile benzer bir genel yapı içinde olup devrimi gerçekleştirememiş ülkeler karşılaştırılabilir. Örneğin devrim öncesi Küba ile bugünkü Küba'nın, ya da bugünkü Küba ile çeşitli Latin Amerika ülkelerinin karşılaştırılmasından olumsuz bir sonuca varmak nasıl mümkün? Aynı şekilde bugünkü Çin ile a) devrim öncesi Çin ve b) bugünkü çeşitli Asya ülkeleri (Hindistan, Pakistan...) arasında nicel ve nitel dağlar kadar fark yok mu?[5] Ayrıca gelişmiş kapitalist ülkelere oranla da sosyalist ülkelerin üstün oldukları birçok alan gösterilebilir.[6] Bu konuyu daha fazla uzatmak pek anlamlı değil. Ayrıca asıl tartışmak istediğimiz konu bununla bağlantısız olarak da tartışılabilir.

«Negatif Teori» Kavramı: A. S. Akat teorinin zayıflığı ve yetersizliği ile ilişkili olarak tartışmada son derece açık bir «negatif teori» kavramı kullanıyor. «Negatif teori» yazıda şöyle tanımlanmış:

> Negatif teori, sınıf çatışmasında taraf tutmuş ve sosyalizme inanmış bilgi üreticilerin teorik pratiği bir araç, sınıf pa-

tışmasında bir silah olarak kullanması, yani teorik faaliyetini bir politik hareketin ajitasyon ve propaganda ögesi olarak yürütmesidir... Anlaşılması amaçlanan gerçek olduğu haliyle değil, hareket için yararlı olacağı beklenen haliyle algılanır.[7]

Algılanır kelimesinden anlıyoruz ki, teorik faaliyeti yürüten kişi kendisini ajitasyon ve propaganda havasına kaptırıp (bu etki altında) gerçekleri göremiyor. «Algılama» kelimesi yerine «gösterir», «ifade eder» gibi bir kelime kullanılmamış. Bu fark önemli. Çünkü ajitasyon ve propaganda amacıyla bilinçli olarak (yani doğru olmadığını bile bile) benimsenen bir «açıklanma biçimi» sözkonusu değil burada. Gerçeğin algılanması sözkonusu. Bu tür bir mekanizma herhalde mümkün, ancak bu konuda verilen örnekler tartışmaya çok açık. Şöyle ki, A. S. Akat'a göre,

Marx'ın azalan kâr hadleri ve buhran teorileri ise, yazılalı yüz yılı aşmasına karşın, ne ampirik olarak ne de teorik olarak doğrulayamadığımız negatif teori örnekleridir.[8]

Yukarda verilen negatif teori tanımı ile bu teoriler arasındaki bağı kurmak son derece güç doğrusu. Marx'ın azalan kâr hadleri teorisi ile kriz teorisi epey tartışmalı ve ampirik veriler ve gözlemlerle tam kanıtlanmış değil. Fakat bunun ajitasyon ve propaganda sorunuyla ilişkisi ne? Negatif teori tanımında propaganda ve ajitasyon sorunu belirleyici bir yer tutuyor. Öyleyse, gerek kriz, gerek azalan kâr haddi teorilerinin kesin olarak kanıtlanamayışına yol açan etmenin bu «propaganda ve ajitasyon» sorunundan doğan bir yanlış algılama olduğu nasıl kanıtlanıyor? Daha ilginci, A. S. Akat'a göre emek-değer teorisinde hem pozitif ögeler, hem negatif ögeler var.[9] Burada artık örnekle negatif teori tanımı arasındaki bağı anlamak çok güç. Çünkü tanıma ve iddiaya göre, aynı teorinin bir bölümü propaganda ve ajitasyon etmeninin etkisi altında, bir bölümü ise değil.

PROLETARYA DİKTATÖRLÜĞÜ

A. S. Akat yazısında sosyalist toplumların geçmişteki ve günümüzdeki sorunlarının temelde kişilere, kadrolara ve sözkonusu ülkelerin koşullarına bağlanamayacağını, özünde teorik bir kaynaktan doğduğunu ve bu kaynağın da proletarya diktatörlüğü kavramı ve onu içeren Marksist politika teorisi olduğunu ileri sürüyor. Son yıllarda Avrupa Komünizmi akımının bu konudaki yaklaşımı dolayısıyla güncellik kazanan proletarya diktatörlüğü konusunun tartışmasına geçmeden önce kavramın Marx, Engels ve Lenin tarafından ne biçimde açıklandığını kısaca ele almak yararlı olacaktır. Marx, devletin işbölümü ile ilişkisini ve egemen sınıfların aygıtı olarak işlevini özellikle **Alman İdeolojisi** (1846), **Manifesto** (1848), **Gotha Programının Eleştirisi** (1875), **18 Brumaire** (1851), **Fransa'da İç Savaş** (1871) gibi eserlerde ortaya koyuyor. Paris Komününden sonra yazılmış olan son iki eser öncekilere oranla daha berrak devlet konusunda. Sayılanlar dışındaki eserlerde de devlet konusuna değiniliyor. Örneğin 1852'de Weydemeyer'e yazdığı ünlü mektupta sınıf mücadelesinin kaçınılmaz olarak proletarya diktatörlüğüne götüreceğini ve bu diktatörlüğün sınıfsız topluma geçişi mümkün kılacağını belirtiyor.[10]

Paris Komünü Marx'ın devlet analizi için son derece zengin bir laboratuar niteliği gösteriyordu. Komünün demokrasiyi sömürülen sınıflar için gerçekleştirme doğrultusundaki önlemlerini olumlu karşılayan ve öven Marx, egemen sınıfların direnişine karşı gevşek davranılmasını eleştirmişti. Komün deneyi bir anlamda Marx'ın belli görüşlerini doğrulamış, bir yandan da düşüncesine yeni boyutlar getirmişti.

1875'de yazdığı **Gotha Programının Eleştirisi**'nde Marx Almanya Sosyalist İşçi Partisi'nin programını eleştirirken devlet kavramını ve sosyalizme geçiş konusunu gayet açık biçimde ortaya koyuyordu:

> «Kapitalist toplum ile komünist toplum arasında (birinciden ikinciye) devrimci dönüşüm dönemi vardır. Buna tekabül eden bir politik dönüşüm dönemi vardır kl, bunda devlet proletaryanın devrimci diktatörlüğünden başka bir şey olamaz».[11]

Engels'in devlet, sosyalizme geçiş ve proletarya diktatörlüğü konularına yaklaşımı da Marx'dan farklı değildir.

Marx ve Engels'in sosyalizme geçiş hakkındaki yaklaşımlarına istisna oluşturabilecek ülkelerden söz ettikleri de bilinmektedir. Örneğin Marx 1880'de İngiltere'de devrimin zorunlu olmadığını, fakat mümkün olduğunu (yani barışçı yolla geçişin aslında mümkün olduğunu, fakat gerçekleşemeyebileceğini) dile getirmişti.[12] Engels'in de benzer ifadeleri vardır. Bu tür ifadelere dayanarak Marx'ın ya da Engels'in sosyalizme geçiş ve proletarya diktatörlüğü ile ilgili görüşlerinde köklü bir değişiklik yaptıklarını düşünmek kesinlikle yanlıştır. Bu konuda son derece ilginç bir örnek de şudur: 1895 yılında (ölümünden birkaç ay önce) Engels Marx'ın **Fransa'da Sınıf Mücadeleleri**'ne yazdığı önsözde 1848'den 1895'e kadar toplumsal koşullarda çok önemli değişmelerin gerçekleştiğini belirtiyor ve 1848'de geçerli olan mücadele tarzının (mode of struggle) artık geçersiz olduğunu ve taktiklerin yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini ileri sürüyordu. Aynı yazıda oy hakkının sınıf farkına göre sınıflanmayışının önemini vurguluyor, Sosyal Demokratların oylarındaki büyük artışı sayılarla gösteriyordu.[13]

Engels'in bu yazıdan kısa bir süre sonra ölmesi ile yazının önemi daha da arttı. Alman Sosyal Demokratlarının önde gelenlerinden E. Bernstein, Engels'in yazısını alabildiğine reformist bir biçimde yorumluyor ve revizyonizme Engels'in metniyle güç katmaya çalışıyordu. Bernstein siyasal demokrasi ile kapitalist sömürü arasında çok büyük bir çelişki bulunduğunu ve siyasal eşitlik sayesinde ekonomik eşitsizliklerin ve sınıf farklarının azalacağını savunuyordu.[14] Bernstein'in Engels'in metnini sömürüşü etkisiz kalmadı, reformizmin yayılmasını hızlandırdı.

Öbür yandan devrimciler Engels'in metninin ilerici ve gerçekçi biçimde yorumlanmasına çaba gösterdiler. Örneğin Rosa Luxemburg, Engels'in bu metinde sadece taktiklerden söz ettiğini, kısa dönemde reformlar için yapılacak mücadelenin küçümsenmemesini vurgulamak istediğini belirtmekte, devrimi ve proletarya diktatörlüğünü savunmaktaydı.[15] Olayın asıl ilginçliği şurada: Aradan uzun yıllar geçtikten sonra konu aydınlandı ve Engels'in sözü edilen yazısındaki bazı bölümlerin Alman reformistleri tarafından metinden çıkartılmış olduğu anlaşıldı.[16]

Bu konuda Marx ve Engels'in çeşitli ifadelerine, genel yaklaşımlarına, kurdukları teorinin genel mantığına ve zaman zaman istisnalara değinmelerine bakarak, şu sonuca varılabilir: Sosyalizme geçiş konusunda mutlaka zorunlu olmamakla birlikte çok yüksek ihtimalle gerekli olacak süreç sınıfların sert bir hesaplaşmasıdır. Bu değerlendirmenin terörizmden ve Blanquizm'den tamamen farklı olduğu da çok kesindir. Ayrıca barışçıl geçiş yerine silahlı geçişin gerekliliği egemen sınıfın empoze ettiği, zorunlu kıldığı bir durum olarak düşünülmüştür. Marx'ın 1871'de Enternasyonal'de yaptığı bir konuşmada bunu çok basit bir biçimde dile getirdiği görülüyor:

> Hükümetlere şunu açıkça göstermeliyiz, proletaryaya karşı yönelmiş silahlı güç olduğunuzu biliyoruz, sizin karşınıza mümkün olan durumlarda barışçıl araçlarla, gerektiğinde de silahlarla çıkacağız.[17]

Burada şu noktayı açıkça vurgulamak gerekli: Devlet biçimi ve geçiş konuları birbiriyle ilişkili olan, fakat özdeş olmayan konulardır. Örneğin proletarya diktatörlüğünün gerek barışçıl geçiş, gerekse barışçıl olmayan geçiş sonucunda kurulması mümkündür.[18]

LENİN VE PROLETARYA DİKTATÖRLÜĞÜ

Lenin'in devlet kavramıyla ilgili görüşlerini özellikle iki kitapla çeşitli makale ve konuşmalarında açıkladığını görüyoruz. Bunlar arasında baş yeri şüphesiz Lenin'in 1917 yılının Ağustos ve Eylül aylarında kaleme aldığı ve 1918 yılında yayımlanan **Devlet ve İhtilâl** alır. Marksist politika teorisinin devlet analizini açıklayan ve geliştiren bu eserde proletarya diktatörlüğü o güne kadarki en tutarlı anlatımını bulmuştur. Lenin bu eserde bir yandan Marx ve Engels'in çeşitli tarihlerde devletin sınıfsal niteliği üzerine yazdıklarını daha güçlü ve tutarlı bir bütünlüğe ulaştırırken, öbür yandan gerek Rusya'da, gerek çeşitli Avrupa ülkelerinde devlet analizinde Marksizmden uzaklaşanlarla hesaplaşmaktadır. Devletin bir baskı aygıtı olarak Kapitalist toplumdaki işlevini ortaya koyduktan başka sosyalist toplumdaki yerini açıklamakta-

dır. Burjuva diktatörlüğünden proletarya diktatörlüğüne geçişi ve komünist topluma yöneliş ve geçiş sürecinde devletin değişimini ve nihayet bir baskı aracı olarak ortadan kalkışını incelemektedir. Bu son noktayı açmakta yarar var. **Devlet ve İhtilâl** genellikle devrimle ilgilenen yönüyle önemsenir ve yorumlarda sosyalizm döneminde demokrasinin emekçi kitleler için yaygınlaşması ve somutluk kazanması konusu ile bir baskı aracı olarak varolan devletin giderek yok oluşu konuları arka planda kalır. Bu özellikle Stalin döneminde ve daha sonraki Stalinist yaklaşımlarda yaygın bir algılama ve yorumlama biçimi olmuştur. Bugün de çeşitli ülkelerde kapitalizmden sosyalizme geçişin biçimi konusunda söz edilir daha çok **Devlet ve İhtilâl**'den. Oysa eserin temel perspektifi insanların en özgür ve eşit kendi kendilerini yönetmeleri hedefine yöneliş ve devletin bu süreçteki değişimidir. Burjuva demokrasisinin emekçi sınıflar üzerinde bir diktatörlük olduğu, proletarya diktatörlüğünün emekçiler için daha özgür ve eşitlikçi bir devlet biçimi ve devletin ortadan kalktığı sınıfsız topluma geçişin zorunlu bir ara durağı olduğu savunulurken, sürekli olarak nihaî hedefe yönelmiş bir perspektif sözkonusudur. Aynı perspektif Lenin'in öteki yazılarında da açık ve net olarak yer alır.[19] Başka bir deyişle, **Devlet ve İhtilâl** burjuva diktatörlüğünden proletarya diktatörlüğüne geçişle ilgili olduğu kadar, emekçi kitleler için proleter demokrasinin burjuva demokrasisinden niçin daha üstün olduğu sorusu ve bunun da ötesinde devletin ortadan kalkışı konusuyla ilgilidir.[20] Colletti **Devlet ve İhtilâl**'in temel konusunun devlet aygıtının parçalanışına yönelik bir süreç olduğunu şöyle dile getiriyor:

> Burjuva devlet cihazının parçalanması alevler içindeki İçişleri Bakanlığı değildir, barikatlar da değildir. Bunlar da cereyan edebilir, fakat temel nokta bu değildir. Devrim için esas olan, emekçi sınıfları iktidardan ayrı tutan diyaframın parçalanması, bu sınıfların kurtuluşu ve kendi kendilerini yönetmeleri, iktidarın doğrudan olarak halkın ellerine aktarılmasıdır.[21]

Devlet ve İhtilâl'de proletarya diktatörlüğü savunulurken aynı anda emekçi sınıflar için en geniş demokrasi savunulmakta ve bunların içiçeliği ortaya konmaktadır. Paris Komününün getirdiği deney temelde bu açıdan önemsenmekte ve birçok ilkesi örnek alınmaktadır. İşçi, köylü ve asker sovyetlerinin savunması da özünde bu açıdan yapılmaktadır.[22] Proleter demokrasisinin ilkeleri olarak herkesin katılacağı seçimlerde seçilenlerin her an seçenler tarafından geri çeklebileceği, kamu görevlerini yürütenlerin ayrıcalıklı olamayacakları, herkesin katıldığı gözetim ve denetimin gerçekleşeceği dile getirilmektedir.

Lenin proletarya diktatörlüğünü geniş biçimde tartıştığı ikinci eserini **(Proleter Devrimi ve Dönek Kautsky)** 1918 Kasım'ında yazmıştır. Özünde Kautsky'nin aynı yıl yayımlanmış olan **Proletarya Diktatörlüğü** başlıklı eserine yönelik bir tartışma olan bu kitabın, **Devlet ve İhtilâl**'den belirgin farkları vardır. Birincisi, teorik yönünün ilkine oranla daha zayıf oluşu, ikincisi devletin parçalanması sorununun önemli ölçüde daha az yer tutuşu (ve proletarya diktatörlüğünün sömürücü sınıflar üzerinde bir baskı mekanizması oluşunun ön planda yer alışı). Bu gibi farklılıkların bir yandan eleştirilen metinle ilişkili olduğu, öte yandan kitabın yazılış tarihinde devrimin birinci yılını doldurmuş olmasına karşın iç ve dış direnişin alabildiğine yoğunlaşmış olmasından ileri geldiği düşünülebilir. Özellikle ikinci etmen, yani devrime yönelik iç ve dış tehlikeler, saldırılar, sabotajlar, ayaklanmalar demokrasi konusunda belli gerilemelerin doğmasında rol oynamıştır. Üç yıl süren iç savaş (1918/21) ve birçok kapitalist ülkenin müdahalesi devrimin yapıldığı dönemde Rusya'daki toplumun yapısı ve nitelikleri zaten demokrasi konusunda engelleyici ve sınırlayıcı özellikler taşımaktaydı. En basitinden, 1920 yılında nüfusun % 70'e yakın bir bölümü okuma-yazma bilmiyordu.[23] İç ve dış koşulların güçleştirici etkileri dışında, dünya tarihinde ilk sosyalist devrim olmanın getirdiği deneysizlik de rol oynuyordu. Lenin çeşitli yanlışların bazı genel nedenlerini 1922 Kasım'ında Enternasyonal'in Dördüncü Kongresinde espriyle şöyle dile getiriyor:

> Şüphesiz bir dizi aptalca şey yaptık ve daha da yapacağız. Bunu benden daha iyi kimse göremez, değerlendiremez.

> Bu aptalca şeyleri niye yapıyoruz? Sebebi açık: Birincisi, çünkü geri bir ülkeyiz, ikincisi, çünkü ülkemizde eğitim çok düşük bir düzeydedir ve üçüncüsü, çünkü hiç dış destek görmüyoruz. Tek bir uygar ülke bize yardım etmemektedir. Tersine, hepsi bize karşı çalışmaktadırlar. Dördüncü olarak, devlet aygıtımız kusurludur. Eski devlet aygıtını devraldık. Çoğu kez bu aygıt bizim aleyhimize işlemektedir.[24]

Yukardaki ifadelerden kadroların yanlışlarda sorumluluğu yoktu anlamı çıkartılmamalı kesinlikle. Kısacası bozukluklara yol açan etmenler çok çeşitliydi ve bunların ancak bütüncü bir yaklaşımla ele alınmaları anlamlıdır. Proletarya diktatörlüğü kavramı da bozuklukların bir bölümüne gerekçe ve dayanak oluşturdu, bahane olarak kullanıldı diyebiliriz. Fakat proletarya diktatörlüğü (kavramı) hiç olmasaydı, uygulanmasına çalışılmasaydı, devrim olabilir miydi, sosyalizmin kuruluşuna geçilebilir miydi? Bunun cevabı yeterince açık, o bakımdan suçun kavramın sırtına yıkılmasına neden olamaz uygulamalar. Ne var ki, günümüz sosyalist toplumlarını eleştirirken bu soru önemli, çünkü A.S. Akat'ın yaptığı gibi proletarya diktatörlüğünün teoriden çıkartılmasını savunanların hem geçmişteki devrimlerle ilgili yukardaki soruyu, hem de en azından günümüzde burjuva demokrasisinin yerleşmiş olmadığı ülkelerle ilgili geçiş sorusunu ikna edici biçimde cevaplandırmaları gerekir. Bu konuda Avrupa Komünizmi akımının öncülerinden Santiago Carillo, A. S. Akat'dan daha gerçekçi ve proletarya diktatörlüğünün ve zora dayanan geçişin geçmişteki devrimlerin yapıldığı ülkelerin koşulları nedeniyle tarihî bir kaçınılmazlık olarak doğduğunu ve günümüzde de bazı az gelişmiş ülkelerde gerekli olabileceğini belirtiyor.[25]

Geçmişteki uygulamalara bakarsak, gerek sorunların, gerekse bu sorunların proletarya diktatörlüğü ile ilişkilerinin zaman ve mekân içinde farklılıklar gösterdiği ortaya çıkar. Bu açıdan Lenin döneminin, Stalin döneminin ve Stalin sonrası dönemin ortak ve bağlantılı yönleriyle, farklı yönlerini iyice ayırdetmek gerekir. Bu farklılıklar o kadar büyük ve önemli ki, bu bile sorunun kavramın kendisinin sınırlarını çok aştığını gösteriyor. Başka bir deyişle, kavramın getirdiği hareket alanı alabildiğine geniş. Eğer kavramı sorumlu tutacaksak, o kavramın uygulamada ne kadar esnek ve değişik biçimde somutlaştığını da ortaya çıkartmak gerekir. Somut biçimler hem ülkeden ülkeye, hem de tek bir ülkede zaman içinde farklar gösteriyor. Örneğin Lenin dönemiyle Stalin dönemi arasında muazzam farklar var. Aynı proletarya diktatörlüğü kavramı çok farklı uygulamalara ulaşabiliyor, ulaştırılabiliyor, dayanak olarak kullanılabiliyor. Stalin dönemi ile devrim sonrası Çin'i ve devrim sonrası Küba'yı karşılaştıralım.[26] Yine önemli farklar olduğu ortada. Bunu söylemekten amaç proletarya diktatörlüğü kavramına dayanan uygulamaların farklılıklarını vurgulamak, yoksa Çin veya Küba'da proleter demokrasinin tam anlamıyla gerçekleştiğini söylemek değil. Sadece kavramın belirleyici rolü olsa bile, geriye açıklanması gereken bir sürü sorunun kaldığını belirtmek (Kavramın belirleyici olup olmadığı yazının sonunda tekrar ele alınmaktadır).

Proletarya diktatörlüğünü Stalinist uygulamalarla eşanlamlı olarak almak aslında sorunu ele alışta Stalinizmle aynı bakış açısını paylaşmak demek olur. Stalin döneminde proletarya diktatörlüğü kavramının emekçi kesimler için en geniş demokrasi olma niteliği hiçbir şekilde benimsenmemiş ve gerçekleştirilmemiştir. Stalinist uygulamalardan önce de birçok sorun ve bozukluk ortaya çıkmış ve Lenin son yıllarında bu sorunlara ve özellikle bürokratlaştırmaya karşı yoğun bir çaba göstermiştir. Ne var ki, çözüm önerilerinin yeterli olduğunu söylemek çok güçtür. Aslında proletarya diktatörlüğünün emekçi kesimler için en geniş demokrasi olma niteliğinin sosyalizme geçmiş ülkelerin hiçbirinde tam olarak gerçekleşmediğini söylemek yanlış olmaz.

Kavramla pratiğin ilişkisini geçişi gerçekleştiren ülkenin iç ve dış koşulları belirleyecektir. Bu koşulların büyük bir bölümü yapısal, bir bölümü de konjonktüreldir. Sözkonusu toplumun ekonomik, politik, toplumsal, kültürel özellikleri, ülke içindeki ve dışındaki direnişlerin boyutu, kadroların deneyi ve özellikleri gibi etmenler vb. rol oynayacaktır.

Kavramın somut biçimlenişini önceden öngörmek imkânsızdır. Bu konuda kesin bir ilke koymak da hiçbir zaman sözkonusu olmamıştır. Ancak temel sorun hep aynıdır:

> Hangi ülkelerde ve kapitalizmin hangi ulusal özellikleri veri iken, sömürücüler için demokrasinin şu ya da bu biçimde sınırlanacağı (kısmen ya da tamamen) ve ihlâl edileceği, şu ya da bu devrimin, şu ya da bu kapitalizmin özgül ulusal özellikleriyle ilgili bir sorudur. Teorik soru ise başkadır: Proletarya diktatörlüğü, **sömürücü** sınıf ile ilişkili olarak **demokrasiyi ihlâl etmeden** mümkün müdür?[27]

Başka bir deyişle, sömürücü sınıflar için demokrasiyi kısıtlamaksızın sosyalizmin kurulması gerçekleşebilir mi? Bunun ötesindeki uygulamalar ülkelerin ve dönemlerin özelliklerine göre belirlenecektir. Hattâ bazı etmenler ancak uygulama içinde belirlenecektir.[28]

Lenin'in bu uygulaması konumuz açısından önemli. Çünkü proletarya diktatörlüğünün günümüzde tartışılmasına ve parti programlarından çıkartılmasına yol açan yönü bu özelliktir.[29] Sorunun özü de buradadır. Dolayısıyla bazı yazarların yaptığı gibi «proletarya diktatörlüğü sosyalizmin birinci aşamasına tekabül eden devlet biçiminin adıdır, dolayısıyla bu ad bırakılamaz» demek yeterli değildir. Tanımlar ne şekilde yapılarsa yapılsın, karşımızdaki sorun aynıdır: Burjuva demokrasisinden daha üstün bir demokrasinin gerçekleştirilmesi ve devletin ortadan kalkışına yönelik bir sürecin başlatılması, ve bu sürecin başlangıcında zorlayıcı nedenlerle başvurulan sınırlamaların geçici olmasının gerekliliği.[30]

BURJUVA DEMOKRASİSİ VE BURJUVA DİKTATÖRLÜĞÜ

A. S. Akat'ın yazısında günümüzdeki nitelikleriyle burjuva demokrasisi önemli bir yer tutuyor. Günümüzdeki anlamıyla burjuva demokrasisi daha çok bu yüzyıla ait bir gelişmedir. 19. yüzyılın ikinci yarısında az sayıda ülkede (sınıfa ve/veya cinsiyete göre) sınırlanmış oy hakkına dayanan bir siyasal rejim uygulanmaktaydı. Birinci Dünya Savaşı öncesinde (sınıf, cinsiyet ve ırk farkı olmaksızın) eşit oy hakkının herkese tanındığı ülkelerin sayısı son derece azdı. Belirli ülkeler de oy hakkını cinsiyete ya da ırka göre sınırlamıştı, birincilerde tüm erkek işçiler, ikincilerde beyaz işçiler oy kullanabiliyordu.[31] Sınıf farkına göre oy hakkı tanıyan uygulama 19. yüzyılda çözülmeye başlamıştı. Fakat bunun yaygınlaşması epey zaman aldı. Dolayısıyla burjuva demokrasisi Marx, Engels ve Lenin tarafından ayrıntılı biçimde analiz edilmiş değildir. Lenin devletle ilgili analizlerinde burjuva demokrasilerine sık sık, fakat kısaca değinmiştir. Bir başka deyişle, analizinde burjuva demokrasilerini işlememiştir;[32] burjuva demokrasilerinin işleyişi hakkında ayrıntılı bir analiz geliştirmemiştir. Çeşitli yazılarında burjuva demokrasilerine değindiğinde, Lenin seçimlerin ve parlementonun geniş kitlelerin gerçekten yönetime katılması anlamına gelmediğini (o dönemin burjuva demokrasilerinden örnekler vererek) vurgulamıştır. Basın ve örgütlenme özgürlüklerinin kullanımının ekonomik güçle yakın bağlantısı üzerinde durmuş, burjuva demokrasisinde bu özgürlüklerin ancak sömüren sınıflar için anlamlı olduğunu, sömürülen sınıfların önündeki ekonomik engellerin bu özgürlükleri kısıtladığını belirtmiştir. Dolayısıyla burjuva demokrasisinin kapitalizmde devletin **temel niteliğini** değiştirmediğini ortaya koymuştur:

> Burjuva devletlerinin biçimleri son derece çeşitlidir, fakat özleri aynıdır: Tüm bu devletler, biçimleri ne olursa olsun, son analizde kaçınılmaz olarak **burjuva diktatörlüğü**'dür. Kapitalizmden komünizme geçiş kesinlikle muazzam bollukta ve çeşitlilikte politik biçimleri gösterecektir, fakat öz kaçınılmaz olarak aynı olacaktır: Proletarya diktatörlüğü.[33]

Bu son pasajdan ve çeşitli başka ifadelerden görüleceği gibi Lenin «burjuva diktatörlüğü» terimini kullanırken günümüz Batı toplumlarında yaygın olan özgürlüklerin varlığını **belirleyici** olarak görmemektedir. Başka bir deyişle, düşünce, basın ve örgütlenme özgürlüklerinin biçimsel olarak varolmaları kapitalist devletin burjuva diktatörlüğü olarak nitelenmesi engellemez. Bu tanımlamanın çoğu zaman karışıklığa yol açtığı bilinmektedir. Diktatörlük kavramını farklı tanımlayan

yaklaşımlar burjuva demokrasilerinde sınıf diktatörlüğü olmadığını ileri sürmektedirler.[34] Diktatörlüğün tanımı sorununu bir an için kenara bırakıp burjuva demokrasisinin herkesçe bilinen bazı özelliklerine değinelim. Bilindiği gibi, devlet aygıtı hükümetten ve parlamentodan ibaret olmayıp orduyu, polisi, yargı mekanizmasını, resmî eğitim kurumlarını vb. kapsıyor. Burjuva demokrasisi burjuvazinin iktidarını koruyabilmesi için bu çeşitli alanlarda çeşitli araçların kullanımını mümkün kılıyor. Gelişmiş kapitalist ekonomilerde genellikle daha incelmiş, kibarlaşmış yöntemler uygulanıyor. Fakat kaba yöntemlere, baskı ve zora da geçilebiliyor. En yaygın baskı yöntemi çalışma koşullarıyla ilgili. Örneğin çok demokratik olduğu iddia edilen İngiltere'de 1968 öğrenci olaylarından sonra görüldüğü gibi bazı Marksist öğretim üyeleri olaylara karıştıkları gerekçesiyle işten uzaklaştırılabilir. Federal Almanya'da son yıllarda yaygınlaşan Berufsverbot gibi yasaklamalarla görüşlerinden ve politik faaliyetlerinden dolayı kişiler kamu görevlerine alınmazlar.[35] Eğitim alanları genellikle daha gevşek alanlardır. Devletin daha duyarlı kabul edilen polis, ordu gibi kurumlarına Marksistlere adım attırılmaz. Çünkü buraları burjuva devletinin öz kaleleridir, bu kurumlar gerektiğinde aktif eyleme geçirilir. Örneğin grev ve yürüyüşü bastırmak için sahneye çıkarlar, fakat herhangi bir işveren toplantısı bastıkları görülmez. Düzeni değiştirmek amacını güden kişi ve grupların faaliyetleri burjuva demokrasisinin yasaları da çiğnenerek izlenir, (Örneğin İngiltere'de Komünist Partisi Merkez Komitesinin yıllarca toplandığı odada geçmişte gizli bir mikrofon bulunmuş olması ya da FBI'nin izleme, fişleme, şantaj, tehdit gibi yöntemlerinin yaygınlığı istisnaî olaylar değil şüphesiz) Gereğinde (henüz düzenin kendisi ciddî tehdit altına girmeden bile) canlara kıyılır, ABD'de Kent Üniversitesindeki bir gösteride polis tarafından dört öğrencinin öldürülmesi ya da İngiliz hükümetine bağlı güvenlik güçlerinin 72'de Kuzey İrlanda'da bir gösteri yürüyüşünde on dört kişiyi öldürmesi gibi. Bu tür örnekler alabildiğine artırılabilir. Söylenmek istenen şu: Burjuva demokrasilerinde burjuvazinin güç üstünlüğü, egemenliği ve baskısı salt ekonomik ve ideolojik değildir. Kaba güç en ince biçimlere bürünmüştür, gerektiğinde ince olmayan biçimlerde devreye girer. Kısacası devlet gücünün kendini duyuruşu ülkenin koşullarına göre biçimlenir, yani kaba güce dayanan ve dayanmayan araçların hangi bileşiminin kullanılacağı iç ve dış koşullara göre belirlenir. Egemen sınıflar açısından krizlerin doğuşu daha sert yöntemleri de birlikte getirir. Krizin yoğunluğu ile yöntemlerin sertliği arasında genellikle doğru orantı vardır.

Çoğu burjuva demokrasilerinde kriz dönemlerinde uygulanacak yöntemlerin bir bölümü önceden yasalara yerleştirilmiş durumdadır. Örneğin Batı Almanya'da 1968'de kabul edilen olağanüstü Durum Yasaları (Notstandgesetze) belli koşullarda birçok demokratik hak ve özgürlüğün nasıl sınırlanacağını gösteriyor, açıkçası kaba yöntemlerin «yasal» kılıfı şimdiden hazırlanıyor.

Burjuva demokrasilerinin de burjuva diktatörlüğü kavramına dahil edilişinin gerekçesi söz, basın ve örgütlenme biçimsel olarak varolsa bile, ekonomik, politik, ideolojik, yasal-kurumsal vb. düzeylerin tümünde burjuvazinin egemen ve güçlü oluşudur. Başka bir deyişle, «burjuvazinin sınıf diktatörlüğü sadece politik biçimlerine indirgenemez... tersine ekonomik sömürünün en kötü biçimlerinden ideolojik baskı ve şantajın, bazan basit ve yalın gangasterlikle desteklenen; en kaba biçimlerine kadar yayılır».[36]

Yukarda sınıf diktatörlüğü olarak tanımlanan ve çok basit bazı örnekleri verilen baskı mekanizmasının ve sürecinin varlığını tamamen kabul edip (fakat biçimsel söz, basın ve örgütlenme özgürlükleri dolayısıyla) «Bu sınıf diktatörlüğü değildir, sınıf iktidarıdır» demek mümkün mü? Avrupa-Komünizmi akımında yaygınlaşmakta olan yaklaşıma göre mümkün. Bu görüşün şöyle bir pragmatik gerekçesi de var, diktatörlük teriminin (burjuva siyaset teorisinin de etkisiyle) sürekli olarak farklı biçimde anlaşılması kavramın kullanımında pratik sorunlar, engeller yaratıyor. Bu sorun gerçekten önemli. Ancak kavramın atılması kavram çevresindeki bulutların dağılmasına ve kavramın anlattığı şeyin daha iyi anlaşılmasına yetiyor mu? Herhalde yetmiyor. Ayrıca kavramın reddiyle Marksizmden uzaklaşma doğrultusundaki eğilimlere

yeni bir dayanak sağlayıp sağlamadığı da önemli bir soru.

Proletarya diktatörlüğü kavramının reddi de benzer bir çerçeve içinde tartışılabilir. Daha önce de değindiğimiz gibi proletarya diktatörlüğünün somut biçimini belirleyen bir model yoktur. Ancak devlet aygıtının emekçi sınıfların elinde ve denetiminde olacağı kesindir. Başka bir deyişle, ekonomik, politik, kültürel, yasal vb. karar süreçlerinin ve araçlarının nüfusun çok büyük çoğunluğunu oluşturan emekçi sınıfların yönetiminde ve denetiminde olmasıdır sözkonusu olan. Bunun parti, klik ya da kişi diktatörlüğü olmadığı çok açıktır. Tersine burjuva demokrasisinden gerçekten daha üstün ve daha geniş bir demokrasidir sözkonusu olan. Ne var ki, geçiş sürecinin kendine özgü sorunları ve sınıf mücadelesinin yoğun biçimde devam ediyor olması, çözümü son derece zor bir çelişki koyar emekçi sınıfların önüne. En geniş demokrasi amacı ile sosyalizme yönelik tehdit ve tehlikelerle mücadele zorunluluğu arasındaki çelişki. Bu, proletarya diktatörlüğü kavramının «emekçi sınıflar için demokrasi-sömürücü sınıflar için diktatörlük» biçimindeki basit ifadesindeki çelişkidir. Bu, gerçekte salt kavramın çelişkisi değil, tarihî sürecin çelişkisidir. Bu çelişki karşısında «geçiş sürecinde de en geniş demokrasi uygulanır, bu dönemde de söz, basın ve örgüt özgürlükleri sınırsızdır» demek, ve bunu şart koşmak sosyalizmin önüne son derece ciddî bir engel koymak ve sosyalizme geçişi bilinmez bir tarihe ertelemek demektir (bu konuya aşağıda tekrar döneceğiz). Sözü edilen çelişkiye verilen ikinci cevap ise, sınırlamaların daha çok sömürücü sınıflar üzerinde olacağıdır. Bu cevap bir anlamda doğru, fakat yetersizdir. Sınırlamaların kaçınılmaz biçimde emekçi sınıfları da etkileyeceği kesindir. Sömürücü sınıflar nasıl saptanacak? Salt eski tapulara bakmakla sorunun çözülemeyeceği açık! Kapitalizmi savunanlar ve yeniden kurmak isteyenler üretim araçlarının eski sahiplerinden ibaret olsaydı, sorun çok basitleşirdi, o zaman zaten yukardaki ilk cevap da geçerli olabilirdi. Böyle olmadığı içindir ki, kapsamın saptanması sorusuna sınırlamaların neler olacağı, sınırlamalarla ilgili yaptırımların neler olacağı gibi bir dizi soru ekleniyor. Sözkonusu çelişki karşısında yukarıda değinilen iki yaklaşımın da ortak özelliği tarihî süreci fazla basite indirgemeleri.

Proletarya kavramı çelişkinin ve ilgili soruların bizzat emekçi kitleler tarafından pratik içinde cevaplandırılmasını öngörüyor.[37] Söz, basın ve örgüt özgürlükleri üzerinde belirli sınırlamalar olduğu sürece bu mekanizmanın mükemmel işleyemeyeceği ileri sürülebilir. Bu doğrudur. Emekçi sınıfların önündeki görev de giderek bu sınırların kaldırılmasıdır, demokrasinin en geniş biçimde yaygınlaşması ve kökleşmesidir. Bu sürecin başlangıcında siyasal iktidarın elde edilişi döneminde mücadelenin yoğunluğuna ve türüne göre çeşitlik haklar üzerine belirli sınırlar konmuş olabilir. Fakat sınıfsız topluma ve devletin bir baskı aracı olarak ortadan kalkışına doğru yönelmiş bir hareketin tutarlı uygulaması bu sınırlamaların asgarî olmasını ve ilk fırsatta kaldırılmasını gerektirir. Hedef söz, basın, örgütlenme v.b. özgürlüklerin üzerindeki sınırların herkes için kalkışıdır. Herkes için en geniş demokrasinin uygulandığı bu toplumda geriye dönüşü imkânsız kılacak olan etkenler, sosyalist toplumun çeşitli alanlardaki somut üstünlükleri ve ideolojik mücadeledir.[38] Eğitimin, kitlesel haberleşme araçlarının özgür oluşları ve teknolojinin sağladığı geniş imkânlar insanların bilgi bilinç düzeyini hızla yükseltecek ve demokrasinin yaygınlaşmasını ve kökleşmesini kolaylaştıracaktır.

Bu süreç (özelikle sürecin başlangıcı) iktidar değişikliği konusundan ayrı düşünülemez. Daha açık bir deyişle, iktidarın el değiştirme koşulları ve süreci, proletarya diktatörlüğünün uygulanışı üzerinde çok önemli bir etkiye sahiptir. Bugüne kadar kapitalizmden sosyalizme geçiş süreci hiçbir ülkede oy mekanizması ile gerçekleşemedi. Burada saymaya gerek olmayan iç ve dış koşullar bunu mümkün kılmıyordu. Dolayısıyla geçiş sürecinin getirdiği sorunlar ve zaferin korunması zorunluğu sosyalizmi ciddî açmazlarla karşı karşıya bırakıyordu. Devrimin yerleşmesi, korunması, güçlenmesi bir numaralı amaçtı. Bu amaç ise demokrasinin yaygınlaşması sürecinin hızlandırılması amacıyla çelişebiliyordu. Aslî hedefe yönelik tehditlerle mücadele önemliydi. Fakat bu tehditlerin neler olduğu-

nu kesin ve doğru biçimde saptamak, en uygun mücadele biçimlerini bulmak başlıbaşına bir sorundu. Diyelim ki, karşı devrimciliğin tanımı nasıl yapılacaktı? Karşı-devrimcilerle mücadelenin yöntemleri ne olmalıydı? Bu soruları alabildiğine artırmak mümkün. Hangi ülkelerde hangi dönemlerde hangi cevapların verildiğini tarih gösteriyor. Cevapların çoğunun başarılı olmadığını da. En başarısız cevapların Stalin döneminde verildiğini de. Stalinizm adı verilen yaklaşımın Stalin'in kişisel hayatıyla sınırlı olmadığı da bilinmekte.

Benzer sorunlar farklı biçimlerde ve farklı yoğunluklarda henüz iktidar olmamış sosyalist hareketler için de geçerli. Proletarya diktatörlüğü kavramını atmakla bu sorunun çözülmüş olmayacağı çok açık. Burjuva demokrasisinin günümüzde ulaştığı kapsama bakarak barışçıl geçişi savunmakla çözülmüş olmayacağı da çok açık. İki nedenle; Birincisi, bugün için de sosyalizme geçişin daha yüksek bir ihtimal olduğu ülkeler kapitalizmin Batı'daki kadar gelişmiş olmadığı ve burjuva demokrasisinin de henüz gelişmediği ya da yerleşmediği ülkeler. Çoğunlukla emperyalizme ve iç egemen sınıflara karşı uzun silahlı mücadelenin gerektiği bu ülkelerde zaferden sonra demokrasinin sömürücü sınıflar için kısıtlanması gerekeceği oldukça kesin. İkinci olarak burjuva demokrasisinin yerleşmiş olduğu ülkelere bakacak olursak, burjuva demokrasisi ne kadar gelişmiş olursa olsun, sosyalizme geçiş döneminde egemen sınıfların oyunun kurallarını zorlamayacağı ve yeni mücadele alanları açmayacağı nasıl garanti edilebilir? Bunun tersi çok yüksek bir ihtimal.[39]

Özetlemek gerekirse proletarya diktatörlüğü kavramı devletin bir baskı aracı olması gerçeği ile sınıf mücadelesi gerçeğinin bir uzantısıdır. Sosyalist toplumun inşasında geçirilecek ve büyük çelişkilerle dolu bir dönemin kendine özgü sorunlarından bu kavramı atarak kurtulmak mümkün değildir. Başka bir deyişle, proletarya diktatörlüğü kavramı tarihin akışında bir aşamayı ifade eder, bir gerçekliği dile getirir. Analizde kavramdan (kavramın adından değil, içeriğinden) uzaklaşmakla, gerçekliğin kendisi değişmez. Bu noktada Althusser FKP'yi şöyle eleştiriyor:

> Galile'den beri her maddeci bilir ki, birçok uzantısı olan gerçek bir sorunun nesnel yansıması olan bilimsel bir kavramın akıbeti siyasal bir kararın konusu olamaz. Proletarya diktatörlüğünden (kavramdan K.A.) 'vazgeçilebilir' ama devlet ve sosyalizmden söz etmeye geçtiğimiz anda yeniden keşfedilecektir.[40]

Sonuç olarak şunu belirtelim, A. S. Akat'ın sosyalist toplumlarda demokrasi konusundaki duyarlılığı ve eleştirel yaklaşımı bir çıkış noktası olarak olumludur. Geçmişteki deneylerin ve günümüz sosyalist toplumlarının bu açıdan eleştirilmesi yararlı ve zorunludur. Sosyalist siyaset anlayışı, siyasetin toplumsallaşması ve sosyalizmde en geniş demokrasiye ulaşılmasıdır. Bu anlayış iktidara geçişten önce de hem teoride, hem pratikte benimsenmek, içerilmek zorundadır. Ancak bu amaçla proletarya diktatörlüğü kavramının kökten reddine ve «teoriden çıkartılması»na gerek yoktur. Gerekli olan Marx ve Lenin'deki siyaset teorisini ve demokrasi konusundaki **temel perspektifi** benimsemek ve bunları günümüz koşullarına göre yorumlamak ve geliştirmektir. Nitekim A.S. Akat'ın yazısının da tüm radikal görünüşüne karşın en sonunda sosyalist demokrasi ile ilgili olarak Marx'ın yüzyıldan fazla bir süre söyledikleri ve vurguladıkları ilkeleri dile getirişi de bir bakıma bunu doğruluyor. ■

[1] A.S. Akat, «Sosyalist Toplumların Analizi ve Tarihî Maddecilik», *Birikim*, 35, Ocak 1978, s. 26, dipnot 57.

[2] *Aynı yerde*, s. 27, dipnot 64, s. 18, s. 21. Akat yer yer ekonomizm terimini kullanmakla birlikte aslında Marksizmi eleştiriyor (Marksizm eleştirilemez demek istemiyoruz). Özellikle sınıf diktatörlüğü konusunu tartışırken Marksizmin kendisini eleştirdiği açıktır. Marksizmin toplumları iki sınıflı sanmadığı açık. Kaldı ki, sınıf diktatörlüğünün varolması için toplumun iki sınıflı olması zorunlu olmadığı gibi böyle bir koşul kimse tarafından konmamış.

[3] *Aynı yerde*, s. 11.

[4] *Aynı yerde,* s. 26.

[5] Sosyalizmle ilgisi olmayan kişilerin dahi benimsediği bir kanı bu. J.K. Galbraith'in Çin Hakkındaki kitabından *(A China Passage)* tutucu *Economist* dergisinin üç yazarının 77'de Çin'e yaptıkları ziyaret sonunda yazdıkları uzun yorumlara kadar (*Economist,* Aralık, 31, 1977) birçok örnek gösterilebilir.

[6] A.S. Akat'ın sözünü ettiği Gandy bile bir yandan SSCB'deki bürokrasinin ayrıcalıklarını eleştiriyor ve SSCB'de sosyalizmin değil, farklı bir toplumsal formasyonun varolduğunu ileri sürüyor, öte yandan SSCB'nin ABD'den üstün olduğu önemli noktaları sıralıyor. R. Gandy, «The East Eurepean Social Formation», *Monthly Review,* Temmuz-Ağustos, 1977.

[7] *A.g.y.,* s. 11.

[8] *Aynı yerde,* s. 11.

[9] *Aynı yerde,* s. 11.

[10] Lenin 1917 Ağustosunda yazdığı *Devlet ve İhtilâl*'in 1918 sonunda yapılan ikinci baskısına tek bir kısa bölüm ekliyor. O da bu mektupla ilgili olan ve proletarya diktatörlüğünün Marx'ın düşüncesinin koparılmaz bir parçası olduğunu ileri süren bölüm. Konunun önemini vurgularken Lenin, proletarya diktatörlüğü konusunun Marksist olmanın mihenk taşı olduğunu bile dile getiriyor. Lenin, *The State and Revolution, The Marxist Theory of the State and The Tasks of the Proletariat in the Revolution,* Progress Publishers, Moskova, 1977, s. 34-36.

[11] Karl Marx, *Critique of the Gotha Programme.* Foreign Languages Press, Peking, 1972, s. 27-28.

[12] David McLellan, *Marx,* Fontana/Collins, 1975, s. 64.

[13] Lucio Colletti. «Bernstein and the Marxism of the Second International», L. Colletti, *From Rousseau to Lenin* içinde, s. 41-48.

[14] *Aynı yerde,* s. 51.

[15] Rosa Luxemburg, *Social Reform or Revolution,* Young Socialist Publication, Sri Lanka, tarihsiz, s. 72-82.

[16] David McLellan, *Engels,* Fontana/Collins, 1977, s. 51.

[17] David McLellan, *The Thought of Karl Marx: An Introduction,* Londra, Mac Millan, 1971, s. 201-202 (Marx-Engels, *Werke,* XVII, s. 652'den).

[18] Bu ilişki hakkında bkz. Kenan Somer, «Leninist Diktatora Sorunsalı Üzerine Bir İrdeleme Girişimi - İlk Vargılar», *Ülke,* sayı 3, 1978 Nisan-Mayıs-Haziran, s. 104.

[19] Örneğin a) Lenin, *Democracy and Dictatorship,* Progress Publishers, Moskova, 1974 (Ocak 1919'da *Pravda*'da yayımlanmış); b) Lenin, *The State,* Foreign Languages Press, Peking 1975 (Temmuz 1919' da Sverdlov Üniversitesinde verilen konferans).

[20] Dolayısıyla A.S. Akat'ın (s. 20) «Leninist politik teori aslında bir ayaklanma teorisi idi (strateji ve taktikte)» biçimindeki görünüşe kesin olarak katılmıyoruz.

[21] L. Colletti, «Lenin's *State and Revolution*», *From Rousseau to Lenin* içinde, New Left Books, Londra, 1972, s. 220 Aynı makale *Revolution and Class Struggle,* ed. Robin Blackburn, Fontana. 1977 içinde de yayımlandı.

[22] P. Anderson büyük önemini şöyle vurguluyor: «1917'de Sovyetlerin Rusya'da yeniden doğuşu Lenin'i, Kapitalist İktidarın Avrupa'daki evrensel biçimlerine karşıt olarak, işçi konseylerinin proletarya iktidarının gerekli devrimci biçimi olduğuna ikna etti. Ve Lenin Sovyetlerin *Devlet ve İhtilâl*'deki ünlü yorumuyla Marksist politika teorisinin ilk gerçek gelişimini üretti» P. Anderson, *Considerations on Western Marxism,* New Left Books, 1976, s. 116.

[23] 1920 yılında okuma yazma oranı erkeklerde % 40,9, kadınlarda % 24,4, nüfusun tümü için de % 31,9 idi. Lenin, «Pages From a Diary» (Ocak 1923); Lenin, *Problems of Building Socialism and Communism in the USSR,* Progress Publishers, 1973, içinde.

[24] Lenin, «Five Years Of The Russian Revolution and the Prospect of the World Revolution» (Kasım 1922), Lenin, *Problems of Building Socialism and Communism in the USSR,* Progress Publishers, 1973, içinde.

[25] Santiago Carrillo, *Eurocommunism and the State,* Lawrence and Wishart, Londra, 1977, s. 153. Carrillo, Lenin ile Kautsky arasındaki (proletarya diktatörlüğü ile ilgili) tartışmada da desteğimizin «tereddütsüz» Lenin'den yana olması gerektiğini savunuyor (s. 151). Carrillo'nun ve genelde Avrupa-Komünizmi akımının tezi günümüz gelişmiş kapitalist ülkelerindeki koşullarda sosyalizme geçişin zora başvurmadan gerçekleşebileceğidir.

[26] Her iki ülke de emekçilerin gerek genel yönetime, gerek üretimle ilgili kararların alınmasına katılmasında ilginç yöntemler uygulamaya çalışıyorlar. Mao, Nisan 1956'da yaptığı ünlü bir konuşmasında (On Temel İlişki Üzerine) Çin deneyinin önemli sorunlarını on temel ilişki çerçevesinde inceleniyor. On ilişkiden dördü şunlar: Devlet, üretim birimleri ve üreticiler arasındaki ilişki; devrim ve karşı-devrim arasındaki ilişki; parti ve parti-dışı arasındaki ilişki; merkezî ve yerel otoriteler arasındaki ilişki. Bunların her birinde Çin'in konuyu Sovyetler Birliği deneyinden farklı (daha demokratik yönde) ele almak istediği ve aldığı belirtiliyor. Mao Tse-tung, «On The Ten Major Relationships», *Selected Works of Mao Tse-tung,* cilt 5, Peking Foreign Languages Press, 1977, içinde.

[27] Lenin, *The Proletarian Revolution and the Renegade Kautsky,* Progress Publishers, Moskova, 1976, s. 32-33. Benzer şekilde: «Rusya'da proletarya diktatörlüğünün belirli özgül biçimleri, ülkemizin küçük burjuva niteliği ve çok önemli ölçüde geri kalmışlığı dolayısıyla, gelişmiş ülkelerinkinden kaçınılmaz olarak farklı olacaktır.» Lenin, *Economics and Politics in the Era of the Dictatorship of the Proletariat,* Foreign Languages Press, Peking, 1975, s. 2. Lenin yine *Proleter Devrimi ve*

Dönek Kautsky'de (İng. s. 32) 1917 devrimi sonrasında oy kullanma hakkının belli kesimler için sınırlanışının Rusya'daki devrimin özgül koşullarından ileri geldiğini, yoksa bunun proletarya diktatörlüğünün uygulanışının mutlaka gerekli bir parçası olmadığını belirtmektedir.

[28] A.S. Akat yazısında (s. 25) «Lenin'i 1917 öncesi *yazdıkları* ile mi, yoksa 1917 sonrası *yaptıkları* ile mi değerlendireceğiz» sorusuyla dolaylı biçimde oldukça insafsız bir eleştiri yöneltiyor. Lenin'in 1917 öncesi yazdıkları ile 1917 sonrası yaptıkları arasında fark o kadar büyük mü? Kaldı ki, fark olup olmaması bir yana, hem yazdıkları hem yaptıkları ile değerlendirmek gerekeceği açık. Gelişmeleri anlamak için gerekli olan bu. 1917'den sonra pratik içinde merkezî yetkinin güçlendiği görülüyorsa, bunun nedenlerini araştırmak gerekli. Bu dönemde Lenin'in konuşmalarında ve yazılarında merkezî yetkinin ve disiplinin özellikle vurgulanışı dikkati çekiyor. Örneğin «*Sovyet Hükümetinin Acil Görevleri*»nde (Nisan 1918) bir yandan merkezî otoritenin ve disiplinin önemi, öbür yandan emekçilerin yönetime katılmasının ve Sovyetlerin kitlelerin yönetime doğrudan katılmasındaki işlevinin önemi vurgulanıyor. Lenin, «The Immediate Tasks of the Soviet Government», *Collected Works*, Cilt 27.

[29] Bu nokta K. Somer tarafından da geniş olarak ele alınıyor. Bak. *a.g.y.*, s. 108-112.

[30] Yukarda Marx, Engels ve Lenin'de devletin yok oluşuna yönelik perspektifi vurgulamıştık Proletarya diktatörlüğü ile sosyalist demokrasinin içiçeliği ve zaman içinde sürecin ne yönde olması gerektiği konularına burada daha fazla girmeyeceğiz. Proletarya diktatörlüğü kavramını ve sosyalist demokrasi ile ilişkisini daha geniş bir biçimde ele alan bir yazı olarak bak. Ömer Laçiner, «Bir 'Karar'ın Düşündürdükleri», *Birikim*, 16, Haziran 1976.

[31] 1914 yılında Avustralya, Yeni Zelanda, Norveç oy hakkını herkese tanımıştı. Belirli kategorileri (çoğunlukla sadece kadınları) hariç tutarak oy hakkını tanımış olan ülkeler de Belçika, Kanada, Danimarka, Fransa, İtalya, Hollanda, İsveç, İsviçre, Britanya, ABD idi. Göran Therborn, «The Rule of Capital and the Rise of Democracy», *New Left Review*, 103, Mayıs - Haziran 1977.

[32] Lenin'in Avrupa'da yaşamış olduğu ve Avrupa'nın hemen tüm ülkelerinde bulunmuş olduğu da düşünülerek bu konuda yazdıklarının sınırını bilgisel veri yetersizliğinin belirlemediği ileri sürülebilir.

[33] Lenin, *State and Revolution*, s. 43.

[34] A.S. Akat (s. 21) sınıf diktatörlüğünü, bir sınıfın politik süreci tekeline alması, yani fikir, basın, örgüt ve parti kurma özgürlüklerinin kısıtlanması olarak görüyor. Diktatörlüğü bu şekilde tanımladıktan sonra, bunun sömüren sınıfın «sınıf iktidarı» için gerekli koşul olmayıp yeterli koşul olduğunu ileri sürmek, «her burjuva demokrasisi bir burjuva devlet biçimidir» demekle aynı anlama gelir ki, bunda da herkes mutabık zaten.

[35] Sadece Ekim'74 ile Mayıs'75 arasında Berufsverbot'un saldırısına uğrayan üniversite hocası sayısı 86. *Ban on Professional Employment (Berufsverbote) in the FRG;* IMSF, Frankfurt, 1975, s. 34.

[36] Louis Althusser, «Communist Strategy in France», *New Left Review*, 104, Temmuz - Ağustos, 1977, s. 12.

[37] Lenin işçi - köylü ve asker Sovyetlerinin bu mekanizmayı sağlayacağını düşünüyor. Sovyet demokrasisinin temel ilkelerinden biri kamu görevlerine seçimle gelinmesi ve seçmenlerin görevliyi geri çağırabilmeleridir. Bu ilke birçok metinde yer almaktadır. Örn. Lenin, *Can the Bolsheviks Retain State Power?*, Progress Publishers, Moskova, 1971; aynı şekilde «Sovyet Hükümetinin Acil Görevlerin»de de seçimlerin düzenini ve zamanını halkın belirleyeceği, seçilen herkesin geri çekilebileceği belirtiliyor, Lenin, *Collectec Works*, cilt 27, içinde. Şunu da ekleyelim ki, yerel yönetimin merkezî yönetime, doğrudan yönetimin dolaylı yönetime tercih edilişi ile proletarya diktatörlüğü arasında uzlaşmaz çelişki olmadığı kesindir. Tersine, proletarya diktatörlüğünün yerel yönetime ve doğrudan yönetime burjuva demokrasisinden daha çok imkân tanıdığı ileri sürülebilir.

[38] Çin devrimi ilk on yılını doldurmadan Mao'nun bu konuya gündeme gelmiş ve adım adım uygulanması sözkonusu bir konu olarak değinmesi ilginç. Mao Tse-tung, «Have Firm Faith On The Majority Of The People», *Selected Works of Mao Tse-tung*, cilt S. Foreign Languages Press, Peking, 1977, içinde. Fakat gelişmelerin oldukça sınırlı olduğunu 70'lerde çok açık gördük. Bu dönemdeki birçok anti - demokratik gelişimin sorumluluğunu bugün «kötü ruhlara» (dörtlü çete) yıkan bir yaklaşımın ve açıklamanın da ne kadar geçerli olduğu ortada. Böyle bir açıklama Osmanlı İmparatorluğunun çöküşünü «dirayetsiz padişahlar»la açıklamaktan pek farklı değil.

[39] Kapitalizmin gelişmesi burjuva demokrasisinin gelişmesi için potansiyeli birlikte getiriyor. Bu potansiyeli pratiğe dönüştüren başlıca güç işçi sınıfı. Uzun mücadelelerle elde edilen haklar sonucunda burjuva demokrasisinin sınırları genişletilebiliyor, işçi sınıfı belirli tavizleri dayatıyor. Öte yandan burjuvazi bu tavizleri ekonomik ve ideolojik araçlarla gidermeye çalışıyor ve bunu kısmen başarıyor. Burada şu soru önemli: Burjuva demokrasisinin genişlemesi süreci kesintisiz olarak gelişerek sistemin dönüşümüne imkân verir mi? Burjuvazinin (ve müttefiklerinin) burjuva demokrasisi içinde gerileme stratejisi temelde sistem için daha büyük kayıplardan korunmak amacıyla küçük kayıplara katlanmak. Belirli durumlarda kayıplar (ya da gerilemeler) sistemin politik ve ideolojik yapısının tahkimine (konsolidasyonuna) bile yarıyor. İşçi sınıfının bu süreç içinde görece gücünü giderek geliştirdiğini düşünelim. Burjuva demokrasisinin kanallarından yararlanarak işçi sını-

fının sistemi dönüştürmesi imkânı gerçekten doğarsa, bunun ortaya çıktığı dönemde sürecin özü değişmiş demektir. Burjuvazi açısından artık sözkonusu olan sistemin korunması için taviz vermek değil, sistemin ta kendisini ve özünü korumak ya da elden kaçırmaktır. İlk kez ölüm kalım sözkonusudur. Bunun daha önceki süreçten *nitel olarak* farklı bir süreç olduğu açıktır. Dolayısıyla öncekinden farklı mücadele araçlarına başvurulacaktır. Avrupa'nın 1917 sonrasında yaşadığı deneyleri ve yakın geçmişte başka kıtaların yaşadığı örnekleri biliyoruz. Bu tür bir gelişme olmadan, sistemin dönüşümü, yani egemen sınıfların sistemin dönüşümüne burjuva demokrasisinin sınırları içinde rıza göstermek zorunda kalmaları, (doğuşu ulusal ve uluslararası bir dizi etmene bağlı olan) çok düşük bir ihtimaldir.

[40] L. Althusser, *a.g.y.*, s. 10.

YILMAZ ÖNER'den

- **ANTİ - FAŞİST ŞİİR VE FAŞİZM**
  B. Brecht / H. M. Enzensberger / H. Heine / A. Alff
  (100 sayfa, 20 lira)

- **FİZİK VE FELSEFE**
  Doğa Bilimlerinde İdealizmin Çöküşü
  İdealizm: Determinizmden Olasılığa Doğru
  W. HEISENBERG
  Maddenin Doğasındaki Birikim, Olasılıklar Determinizmi ve Zaman Matematiği
  Diyalektik: Olasılık Determinizmine Doğru
  M. YILMAZ ÖNER
  (292 sayfa, 40 lira)

- **GELENEKSEL ÇİN FELSEFESİ VE SOSYAL KARAR TEORİSİ**
  M. Yılmaz Öner
  MAO ÇE-TUNG
  P. J. Opitz
  (183 sayfa, 15 lira)

VE YAKINDA ÇIKACAK OLANLAR

- **CANLILARIN KÖKENİ : OLASILIK VE DEVRİM**
  M. Yılmaz Öner / Hayatın Moleküler Genetiği ve Prodeterministik
  (450 sayfa)

- **DİYALEKTİK VE HİNT FELSEFESİ**
  M. Yılmaz Öner

- **İSTEME ADRESİ** : Gümüş Halka Sok. No 12
  Dostluk Han Kat 3 Karaköy - İSTANBUL

Şiirler

PRIMA VERA

Bu duvarlar bu ağaçlar
Bu ağaç VE bu duvar...
Arkadaşın dolmuşuyla gidiyoruz
Beykoz'dan doğru Üsküdar...
Böyle giderse böyle giderse bu bahar
Bu ağaçlar bu duvarı yıkacaklar...
Bu geçmişi değil, geleceği kınalı
Bu yemyeşil davarlar
Bu duvarı yıkacaklar...

GÖRSEL

Gözlerimi aldılar elimden, geri vermiyorlar
bana
Ne kayıp, sizi dünya gözüyle görmemek
bidaha!...

YARADANA KURBAN

Tırnakları uzuyor İstanbul'un
Kirli bir masmavi
Ama ne kadar yaraşıyor yarabbi
Bu kirli tırnaklar bu deli parmaklara
Ve ortayla işaret arasında mütemâdi bir
cigara
Tüterek minareler oluyorlar

Yaşlı bir köpıüye rasladım demin
Bi diyeceğim yok dedi martılara
Başımı döndürmeseler
Başımı döndürmeseler böyle

Ben de dedim ki Allah'a
Feriştâhın gelse yaratamaz bu güzelliği
Sen bir turistsin amcabey

ÇİN İŞİ

Şıpıtık terliklerini çıkarınca gördüm
Amma küçükmüş ayakları şu nisan
yağmurunun

Şimdi pekiy

Ç
i
n
c
e
k
o
n
u
ş
m
a
s
ı
n
a
n
e
b
u
y
r
u
l
u
r
?
.
.
.

Ben onun dilinden anlıyorum dedi çim

Ve tahtaboş kahkahasından kaçmayıp
demin
Bile bile bu âfete tutulduğum için
Bi temiz yıkandı içim

1 MAYIS, 1978, AKŞAM ÜZERİ

Yüzlerinden belli Taksim'den geliyorlar
İşçi Sınıfının güneşinde yanmışlar
Ve gözlerinin içi gülüyor
Özsu verilmiş çelikler gibi...
Böyle böyle gülecek diyorum
Gülmeyen yüzü memleketimin

Gözlerim yanıyor derken,
Altmışına merdiven dayamış olsam da çünki
Marksizme inandığım için
Ben de onlar kadar gencim

İLÂÇ İLÂNI

Yakamozlar ki bir çaredir her çare gibi
Yıldızlarla çok küçük böceklere has...
Ve insanlar için
Çok çok valnız kaldıkları vakit

Bi de
Bi de
Bi de
Ölmelerine ait
Bu pis ama nasıl pis denizde

Ve oldumbittim mazotlu bu mâyitte
Yakamozlar da zâten görünmezler hiç

İSTANBUL LİSELİ GENÇLER SORDU ŞİİRDE USLÛP NEDİR DİYE?

Ben de dedim ki bazıları
Ayçiçeği diyorlar günebakana
Bazısı da günebakan diyor ayçiçeğine

Ben günebakanı yeğliyorum
Belki de güne yöneldiğim için yine

Ama siz de bilirsiniz ki
Gün aydındır gece de gece

Ama ne zaman diyeceğiz birbirimize
günaydın?
Ben de diyorum ki işte
Bak kardeş şimdi uslûp meselesini
düşünmeye başladın

GARSİYA LORKA'YA GRASİYA

Aklını oynatıyor zurnasıyla bir çingene
— Bana ne, bana ne?
— Hangi kimsin sen ulan ibne?
Aklını
Oynatıyor
Zurnasıyla
Ve gümüş
Bir çingene

Yeri mi
İkinci Meandros'un orda
Çine

Ve bindedokuzyüzaltmışdokuz sene

Aklıyla zurnasını oynatıyor bir çingene

Ve şair ne kadar memnun olmalı ki
Boyuna kaşınıyor kene

Ve turnalar uçuşuyor zurnadan
Ve kimin ne şikâyeti var ki
Kurnalar dahil 12 Mart'dan bu yana

Ve herkesi üç saatlik nefesten sonra
Kapatıyorlar yine

Aklını oynatıyor zurnasız kalmış bir çingene

Ama cakası caka
Lor peyniri yiyor ranzada Lorka

GENÇ BİR ŞAİRE MEKTUP'DAN

.....
Dene bi de Taşakçı Salâhattin'in orda içmeyi
Öbür müşteriler çifte-bahis oynarlarken
Şiirle bahse girmesi, fazla kaçırmamak
şartiyle iyi...
Onlar rakı masasından atları koştururken
Velifendi'de

Sen de sözcükleri koşturursun İcâdiye'de...
Açık bırakarak belleğinin ahlı vahlı ahır
kapısını...
Herkesin elinde kalem önünde Ilste,
hesap-kitap
Bi de gişecimiz var ortada dolaşan,
hazır-cevap...
Eski cokeylerin ağzından bir iki sır ve satır
kapmışsan ne alâ
Hiçdurma sürün masaların altında, sür o
lâgar kısrağını
Önce Karam'ı, sonra elden ele geçen
Karanfil'i kırbaçla!
Tesbih gibi dizilen Türkçelerden kopunca da
vaveylâ
Oldun gitti hem şair hem edip
Sofokles'in Oedipus'uyla anam avradım
olsun deyip...
Ne gam sonuncu gelmişse kıymatlı Elâ
Sen kazandın ya ödülü, Mandıra, Madara
ya da Madeyra...
Seni de, Dostoyevski'yi de, Muhammed'i de
Şiir, babalarımızı ve cümlemizi tutan bir
sar'a...
Eşref'in saati bu, çifte olsun, at bir nara!...
Ama öbür müşteriler gocunursa karışmam
Onlar daha bi ciddî iş görüyorlar be anam...

GİDİP GELME

Enson denizi işittim
—Öc alıyor benden—
İçim için kaynıyordu demin
Patlamadın ya dedim
Patladı işte

Öbür sesler
—Fabrikanın düdüğü cankurtaranla ezan
Ve göğsümün hırıltısı—
Hiçbiri ayağına su dökemez bunun
Bu vurdu muydu uçuşuyor canımın yongaları
Pul pul pırıl pırıl ve oğul oğul
Bir mevlût balığı ağıyor sanki menevişlere
Hiç kalır yanında bütün seviştiklerim
Bu deniz, düştükçe düşen nabzım terim
benim

Beyler gayrı beni sarı defterinizden silin
Nem varsa definem ipim kefenim
Hepsi sizin hepsi sizin, hapsinizin
Yeter ki beni bir genel afla başınızdan
defedin
Ve defleriyle çalparalarıyla gümüş
sürülerinin
Bu dif gibi cesedi Kanal'ın döllüğüne defnedin

Kulaklarınızı çınlatırım ordan
Isırırım gözlerinizi
Geri dönen bir hecetaşı gibi geceden
Heceleyerek kendi kitâbesini
Unutmuş bildiği ne varsa önceden
Sekerek ve sikerek denizi

Şaş kalacaksınız o zaman
Şeytan minareleriyle nasıl okunurmuş ezan
Ve düşmüş-kalkmış bir allah gibi tuzlar
içinde
Varacağım ki cenazenize
Bir kızım daha olmuş denizamlarından
Ve tıpkı ve tıpkı bir insan
Kaptığım gibi onu da atacağım ki dalgalara
Ayrı düşmesin garip, sütanamızdan

Anladınız mı şimdi Can
Niye gelirmiş hep Boğaz'dan

ŞEY GİBİ

Fethi Nâci'ye

Şey gibi herbişeyim yahu
Satır yazamıyorum

Sanki kendimle değil
Dünyayla ölüyorum

Bağırsam bağırsam bağırsam
Bağırdığımı duymuyorum

Tek bir musluk var açık
Onunla akıyorum

İstemeden istemeden istemeden
İstiyereek

Ah sen ölüm denen topal köfte
Buluştuk bak cenabette

İçim rakı dışım su
Bu mahmûr cinayette

Çocuklar çocuklar çocuklar
Sizlen doğmamış mıydık biz birlikte

EVİ BOMBALANAN BİR ARKEOLOĞA

Dig it, boy!

Sevgili Cevat, sarıpapam benim
Yanlış mı anladılar seni dersin?
Başka niye atsınlar ki o Mecelleyi
Evin'in evine?
Gördüler de belki kazı yaparken seni
Örneğin Hititlerde
Mezarını kazıyorsun sandılar itler
Kendilerinin.....

Yanıldıkları ne malûm
Benim o güzel kazmalı Mecnûnum?
Belki de en eski ve en genç bir şeyi
öldürmek istediler
Senin o şimdiden toprağımıza benzemiş
yüreğinde
Kırık bir çömlek parçası gibi

Seni Leylâ kadar seviyorum
Ve senin o kırık bir çömlek parçası gibi
yüreğini

Bidaha kırmadan
İncitmeden
Ve yeniden
Kazıyorum
Anlıyorum niye
Sen neyi kazıyormuşun
NEDEN?

GECE, AYDIN YOLUNDA

Karışmayalım Şöför Ahmed'in türküsüne
Sesi berbat ama kendisi haklı,
Rahat bir uygu çekeceğini bilse
Oracıkta kimbilir ölmeye de razı

Karanlığa karşı böğürdükçe o
Ağarıyor kulaklarımızın tozu,
Yine de dönüp bakıyor ikidebir
Hâlâ uyuyor muyuz diye
Kızarmış gözleriyle uykusuzluktan

Katılalım Şöför Ahmed'in türküsüne
Türkü boktan ama Şöför Ahmed haklı

TAHİR ABACI

KÜLTÜR ÜZERİNE

GİRİŞ

Kültür sorunu, ülkemiz devrimci çevrelerinde, birbirine karşıt gibi görünen, gerçekteyse aynı temelden kaynaklanan iki eğilimle karşılaşmıştır genellikle. Özellikle eyleme yönelik devrimci çevrelerde kültür sorunu hafifsenir ve önemsenmezken, bir kısım çevrelerde ise hayattan yalıtılmış bir masa başı tartışmasına indirgenmiş, «akademik» bir sorun olarak ele alınmıştır. Karşıt gibi görünen bu iki eğilimin de temeli aynı: Kültür sorununun hayatla içiçeliğinin, devrimci mücadele pratiğiyle kopmaz bağlarının gözardı edilmesi. Gerçekte, devrimci mücadele açısından kültür sorunu, doğrudan doğruya sosyalist militan insanın, giderek yepyeni bir insanın yaratılması, biçimlenmesi sorunundan başka bir şey değildir.

Ülkemizde, konuya ilişkin olarak sürdürülen tartışmalarda, henüz kültürün tanımında bile bir anlaşmaya varılamadığını görmekteyiz. Kültürün tanımı, sınıf kültürü, ulusal kültür, kültür devrimi gibi konularda öteden beri sürdürülen tartışmalar, yeni boyutlar eklenerek uzayacak gibi.

«Kültür Üzerine» başlıklı bu yazı, bundan bir buçuk yıl önce, bir gençlik örgütünün çıkartacağı, ancak sonradan çıkışı ertelenen bir kültür dergisinin ilk sayısı için hazırlanmıştı. Kültür sorunlarına görece uzak kalmış bir kesim için hazırlandığından yazının bazı genel tanımlardan hareket etmesi zorunluydu. Giderek tartışılan kimi noktalara da değinilmiş, ülkemizde benimsenen kimi görüşlerin eleştirisine girilmeye çalışılmış ve tartışmacılara kimi sorular sorulmuştur. Yazının bu haliyle tartışmaya açık ve ileride üzerine yeniden dönülmesi gerekli bir çalışma olduğu ortadadır. Ayrıca «ulusal kültür» ve «geri bıraktırılmış ülkelerde kültür» konuları ikinci bir yazıyı oluşturmak üzere burada ele alınmamıştır. Bu arada yazının **Vatan** gazetesinde yayımlanan «Kültür Üzerine» ve «Proletarya Kültürü» başlıklı bölümlerinin,[1] anlamı bozan dizgi yanlışlarıyla dolu olarak çıkmış olduğunu da belirtmek isterim.

BAZI GENEL TANIMLAR

Devrim; en genel tanımıyla, artık çağını doldurmuş, üretici güçlerin gelişimine engel olmaya başlamış üretim ilişkilerinin ve buna bağlı (bu ilişkiler tarafından belirlenen) üstyapının tasfiye edilerek yerine yeni bir üretim ilişkisinin ve yeni bir üstyapının örgütlenmesidir. Karl Marx'ın **Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı**'nın önsözündeki çok bilinen tanımını bir kez daha anarsak:

> Gelişmelerinin belirli bir aşamasında, toplumun maddî üretici güçleri, o zamana kadar içinde hareket ettikleri mevcut üretim ilişkileriyle ya da bunların hukukî ifadesinden başka bir şey olmayan mülkiyet ilişkileriyle çelişkiye düşerler. Bu ilişkiler, üretici güçlerin gelişmesinin sonucu olan şekiller olmaktan çıkıp, bu gelişmenin önünde engeller niteliğine bürünürler. O zaman toplumsal devrim çağı başlar.[2]

Devrimi gerçekleştirenlerin, üretici güçlerin gelişiminden yana olan, varolan üretim ilişkilerine sömürüldükleri için ya da çıkarlarına engel olduğu için karşı çıkan toplumsal sınıflar olduğu biliniyor. Buraya kadar tanımlamaya çalıştığımız, en geniş anlamıyla devrimdi, yani «toplumsal devrim»di. Devrimci sınıfların politik iktidarı ele geçirmesi ise dar anlamıyla devrim, yani «politik devrim»dir. Genel olarak, politik devrimi (yani zorunlu bir aşama olarak iktidarın aşağıdan yukarı ele geçirilmesini) toplumsal devrim (yeni bir üretim ilişkisinin ve yeni bir üstyapının yukardan aşağı örgütlenmesi) izler. Ancak devrimin bazan politik devrim aşamasında kaldığı da olur (1848 Paris Komünü gibi). Devrimin, biri öteknin zorunlu bir ögesi olan

ikili anlamı, daha sonra kültür kalıntıları ve proleter kültür devrimi konularına eğilirken bize ışık tutacaktır.

Devrimin bu tanımları, devrimci mücadelenin de ne olduğuna açıklık kazandırmaktadır. Varolan üretim ilişkilerinden zarar gören ya da bu ilişkiler yüzünden sömürülen, bu ilişkilerin kösteklemekte bulunduğu üretici güçleri temsil eden toplumsal sınıfların, geri üretim ilişkilerini savunan egemen toplumsal sınıflara karşı yürüttükleri mücadeledir, devrimci mücadele. Bu mücadele, farklı araç ve yöntemlerle, ama belli bir bütünsellik ve içiçelikle (ki hepsi bir bütün olarak devrimci sınıfın **genel siyasetini** oluşturur) üç temel alanda yürütülür:

- Altyapıdaki sömürü ilişkilerinden doğan haksızlıklara karşı: Ekonomik-demokratik alanda.
- Bu sömürü ilişkilerinin siyasal plandaki temsilcisi olan gerici sınıfların siyasal iktidarına karşı: Politik alanda.
- Geri üretim ilişkilerinin savunuculuğunu ve perçinlenmesini üstlenen üstyapı kurumlarına karşı: İdeolojik alanda.

İdeolojik alandaki mücadele, sadece günlük politik alandaki ideolojik mücadeleyle sınırlı olmayıp, egemen sınıfların ideolojisine karşı hayatın bütün alanlarındaki mücadeleyi içerir.

GENEL OLARAK İDEOLOJİ VE EKONOMİK ALTYAPIYLA İLİŞKİSİ

İdeoloji, maddî bir ortam içinde (doğa ve toplum) yaşayan insanların, içinde yaşadıkları bu çevreyle kurdukları öznel ve pratik ilişkilerden kaynaklanan, dolayısıyla toplumsal gelişmenin belirli bir anından beri toplumsal sınıfların damgalarını taşıyan ve bu sınıfların toplumsal hayata ilişkin davranış kurallarını, tavırlarını, değer yargılarını içeren, az çok sistematikleşmiş görüşler dizisidir. İdeolojiyi belirleyen ekonomik temeldir. Ekonomik temel ya da altyapı, üretim faaliyetlerini, üretim ilişkilerini, yani insanların üretimde rol alış durumlarını, üretim yapan güçleri, yani insan emeğini, araçları ve teknolojiyi kapsar. Ekonomik temele bağlı olarak üstyapının oluşumunu ve genel olarak bilincin ortaya nasıl çıktığını, adı geçen önsözde Marx şöyle açıklıyor:

> Varlıklarının sosyal üretiminde, insanlar aralarında belirli, zorunlu, kendi iradelerine bağlı olmayan ilişkiler kurarlar; bu üretim ilişkileri, onların maddî üretici güçlerinin belirli bir gelişme derecesine tekabül eder. Bu üretim ilişkilerinin tümü, toplumun iktisadî yapısını, belirli bir sosyal bilinç şekillerine tekabül eden bir hukukî ve siyasî üstyapının üzerinde yükseldiği somut temeli teşkil eder. Maddî hayatın üretim tarzı, sosyal, siyasî ve genel olarak entellektüel hayat sürecini şartlandırır. İnsanların varlığını tayin eden şey bilinçleri değildir; tam tersine onların bilincini tayin eden sosyal varlıklarıdır.[3]

«İdeoloji» deyimi de, geniş ve dar anlamlarda kullanılmaktadır. Geniş anlamıyla alındığında ideoloji, ekonomik altyapının üstünde yükselen bütün üstyapı, bu arada bilimsel düşünce biçimlerini de kucaklar. «Bilimsel sosyalizmin ideolojisi»nden söz edildiğinde, ideoloji geniş anlamıyla kullanılmaktadır. İdeoloji kavramına daha dar bir anlam veren, yani bilimsel düşünce biçimlerini bu kavramın dışında tutan, dahası ideolojik olanla bilimsel olan arasında bir karşıtlık ilişkisi gören görüşler de vardır. Bu anlamda ideoloji, üretim ilişkilerini çarpıtılmış biçimde yansıtır ve dolayısıyla getirdiği bilgi doğru ve nesnel değildir.[4] Bu konuda kimi sorular sormadan önce, Engels'in Franz Mehring'e yazdığı bir mektupta, düşünsel olguları maddî belirleyicilerinden soyutlayarak ele almaya kalkışan «sözde düşünür» açısından ideolojinin oluşum sürecini nasıl açıkladığına bakalım:

> ..İdeoloji, sözde düşünürün herhalde bilinçli olarak, fakat yanlış bir bilinçle gerçekleştirdiği bir süreçtir. Onu harekete geçiren gerçek itici güçler kendisi için meçhuldür; öyle olmasaydı zaten ideolojik bir süreç olmazdı. Bu yüzden yanlış veya görünüşte kalan itici güçleri tahayyül ediyor. Fikrî bir süreç olmasına bakarak, ister kendisinin, ister seleflerinin düşüncesi olsun, buradan saf düşüncenin muhteva ve biçimini çıkarıyor. Sadece fikrî malzemeyle meşgul

> oluyor! İşin ötesine bakmadan bu malzemeleri düşünceden çıkmış sayıyor ve daha uzaklarda, düşünceden bağımsız bir kökenleri olup olmadığını araştırmayı mesele edinmiyor.[5]

Gerçekten, tarih sahnesine ilerici bir rolle çıkan ve geri üretim ilişkilerini temsil eden bir toplumsal sınıfı alt edip daha üst düzeyde bir sömürüye dayanan yeni bir üretim ilişkisini örgütlemeye başlayan toplumsal sınıfların ideolojileri ile bilim arasında bir karşıtlığı izlemek mümkündür. Bu sınıfların oluşturduğu ideolojik süreçler, Engels'in tanımındakine uygundur. Çünkü bu sınıflar, kurdukları yeni sömürü düzenini mutlaklaştırdıklarından bilimsel gelişmenin ortaya çıkardığı toplumsal gerçekleri sömürülen kitlelerden gizlemek, örtbas etmek, çarpıtmak zorundadırlar. Dolayısıyla, toplumsal gelişme ilerledikçe ideolojileriyle bilim, özellikle toplumsal bilim arasında baştan beri varolan karşıtlık açığa çıkmaya başlar, giderek ideolojilerinin çürümesi ve yozlaşması görünür bir hale gelir. İşte buradan kalkarak ideoloji ile bilim arasındaki ayırımı mutlaklaştırmak, proletaryanın ideolojisi sözkonusu olduğunda kaçınılmaz bir yanlışı yanında getirir. Çünkü, proletarya tarih sahnesine çıkmış öbür ilerici sınıflardan farklı olarak, yeni bir sömürü düzeni kurmaya değil, sömürü ilişkilerini tümüyle ortadan kaldırmak gibi yüce bir role adaydır. Dolayısıyla, onun ideolojisinin bilimsel gelişmenin ortaya getirdiklerini örtbas etmesi, gizlemesi, çarpıtması için bir neden yoktur. Bu nedenle, Yakup Çiftçi'nin dediği gibi:

> İdeoloji ile bilim arasındaki ilişkiyi doğru olarak kavramanın özü, burjuva ideolojisi ile sosyalist ideoloji arasındaki temel nitelik ayrımındadır. Bu ayrımın doğru olarak kavranmasıyladır ki, sosyalist ideoloji ile bilim arasındaki içiçelik bağı açıklıkla görülebilir.[6]

Kişilerin iradelerinden bağımsız olarak maddî gerçekliğe ait nesnel doğruları, bu gerçekliği açıklayan kanun ve ilişkileri içeren bilim ile, insanların nesnel gerçeklikle kurdukları pratik ve öznel ilişkilerden kaynaklanan ideoloji arasında birbirlerini bütünleyici bir ilişki sözkonusudur. Gelgelelim, bu ilişki, daha önce ilerici bir rol oynayan toplumsal sınıfların gerileme dönemlerinde bilimi bile çarpıtmaya yeltenecek düzeyde ortadan kalkar. Oysa, proletaryanın ideolojisi açısından bu ilişki hiçbir zaman aykırılığa ya da karşıtlığa dönüşmez, belli bir içiçelik içinde sürer.

İdeolojinin altyapıyla olan ilişkisinde bazı yanılgılara da işaret etmekte yarar var. Siyaset, hukuk, felsefe, din, sanat v.b. gibi üstyapıyı oluşturan kurumlarla, onları belirleyen ekonomik altyapı arasındaki ilişkileri mekanik bir biçimde ele almamak gerekir. Son çözümde (nihaî kademede) ekonomik temel belirleyici olmakla birlikte, üstyapının da bu temel üzerinde önemli etkileri vardır. Engels, bu konuyu basite indirgeme ve dolayısıyla özünü çarpıtma eğilimlerine şiddetle karşı koymaktadır:

> Maddeci tarih görüşüne göre, tarihin belirleyici etkeni **nihaî kademede,** gerçek hayatın üretimi ve yeniden-üretimdir. Ne Marx, ne de ben, bunun ötesinde bir şey söylemedik. Bundan sonra biri kalkar da, bu önermeye iktisadî etken tek belirleyici etkendir dedirtecek kadar işkence ederse, onu, boş, soyut, saçma bir cümle haline getirir. (..) Siyasî, hukukî, felsefî, dinî, edebî sanatlara değin vs. gelişim, iktisadî gelişime dayanır. Fakat hepsi, aynı zamanda birbirleri üzerine ve iktisadî temele etki ederler. İktisadî durum **sebep, tek etkin güç** olduğundan ve geri kalan her şey edilgin olduğundan değildir bu. Aksine nihaî kademede daima üstün gelen iktisadî zorunluk temeli üzerinde karşılıklı etki vardır. (..) Kolay geldiği için şurada veya burada zannedildiğinin aksine, iktisadî durumun otomatik bir etkisi yoktur; tersine, tarihi yapanlar bizzat insanlardır, fakat bunu, tarihi şartlayan belli bir ortamda, önceden mevcut olan şartları temel alarak yaparlar; bunların içinde iktisadî şartlar, diğer siyasî ve ideolojik şartlar tarafından ne kadar etkilenmiş olurlarsa olsunlar, yine de nihaî kademede belirleyicidirler, tarihi anlamamızı mümkün kılan yegâne yol göstericiyi teşkil ederler.[7]

Engels'in dediklerinden, ekonomik temelin, belirli bir zamanla sınırlı son çözümde

(nihaî kademede) değil, nitelik belirleme sürecindeki kesintisiz bir son çözümde belirleyici olduğu, bunun dışında altyapıyla üstyapı arasında karşılıklı etkilemelerin bulunduğu sonucu çıkıyor. Sürekli gelişen üretici güçlerle onların gelişimine engel olmaya başlayan üretim ilişkileri arasındaki çelişki, üstyapıya da ideolojiler arasındaki çelişki biçiminde yansır. Varolan üretim ilişkilerinin savunuculuğunu üstlenen ideoloji karşısında, üretici güçlerin gelişiminden yana toplumsal sınıflarca savunulan yeni bir ideoloji, geri üretim ilişkileri yerine yeni bir üretim ilişkisini önermeye başlar. Dikkat edilirse, sosyalist görüşler, sosyalist üretim biçiminin egemen olduğu koşullarda değil, henüz kapitalist üretim biçiminin egemen olduğu koşullarda ve yine bizzat kapitalist üretim ilişkilerinin yol açtığı çelişkilerin kaçınılmaz bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Ekonomik temeldeki çelişkilerin bir yansıması olarak üstyapıda da yeni görüşler ortaya çıkıyorlar ve bu yeni görüşler, egemen sınıfın ideolojisine karşı koyarak ekonomik temelde köklü değişiklikler (devrim) yapılması gereğine ışık tutuyorlar ve bunun biçimini belirliyorlar. Altyapıyla üstyapı arasındaki diyalektik ilişki ve ideolojik alandaki mücadelenin öbür alanlarla kopmaz bağları ve önemi açığa çıkıyor.

İDEOLOJİNİN TOPLUMSAL HAYATTA BELİRLENİŞİ OLARAK KÜLTÜR

İnsanlar, belli bir tarihî dönemde, belli toplumsal sınıfların üyesi olan insanlar olarak toplumsal hayatlarını yaşarken çeşitli maddî ve manevî değerler yaratırlar: Ürünler, teknik araçlar, bilim, politik kurumlar, ahlâk ilkeleri, sanat eserleri, görenekler, gelenekler, yaşayış biçimleri... Çok genel bir anlam verirsek, tüm bu etkinliklerin toplamına kültür diyebiliriz. Dikkat edilirse, bu etkinliklerin bazılarının (özellikle bilim ve teknolojinin) toplumsal sınıflarla olan ilişkileri özde değil, kullanılış biçiminde yansımaktadır. Yine bir kısmı, doğrudan altyapıya ilişkin ögelerdir. Böylece kültür, bu geniş anlamıyla alındığında, salt bir üstyapı kurumu olmaktan çıkmakta, altyapıyı da kapsamaktadır. Dolayısıyla kültürün altyapıya ilişkin kimi ögelerinde ideolojinin ve sınıfsallığın izlenmesi dolaylı bir duruma bürünmektedir. Kimileri, bu yanı özellikle öne çıkararak, kültüre neredeyse Stalin'in dil tanımına benzer bir yer veriyorlar ve kültürün sınıfsallığını «ancak toplumsal sınıfların kendi çıkarlarını savunmak üzere evrensel kültüre sahip çıkmaları ve bunu kendilerine özgü ideoloji biçimleri ile bütünleştirmeleri»nden ibaret görüyorlar.[8] Kültürün maddî ve manevî yanlarını bıçakla ayırır gibi birbirinden ayıran ve sınıfsal olanın sadece manevî kültür olduğunu söyleyenler de var.[9] Oysa böyle bir ayrım, sözgelimi Marx'ın **Kapital**'inin hangi kültüre girdiği sorusuna doyurucu bir cevap veremez. En azından «üretim alanında edinilen tecrübeler»[10] o kadar maddî bir yan taşıyan, bilimselliği birincil planda gelen **Kapital**'i salt manevî kültüre mi sokacağız? Bundan vazgeçip maddî kültüre sokarsak, bu kez **Kapital** gibi bir eserin sınıfsal olmadığını mı öne süreceğiz? Kaldı ki,

> Hakim fikirler, hakim olan maddî ilişkilerin fikrî bir şekilde dile gelişinden başka bir şey değildir. Hakim fikirler, fikir şeklinde kavranmış olan bu maddî ilişkilerden ibarettir.[11]

Burada, denklemin her iki yanından «hakim» kelimesini çıkartırsak eşitlik bozulmaz ve tanımımız **«fikirler, fikir şeklinde kavranmış maddî ilişkilerdir»** biçiminde yalınlaşmış olur.

Bütün bunlardan dolayı, kültüre daha dar bir anlam vererek konuya ideolojiden yaklaşmak ve kültürü sınıf ideolojilerinin toplumsal hayat içinde ortaya çıkış, ete kemiğe bürünüş biçimi olarak kavramak bize daha doğru görünüyor.[12] Bu tanımı doğru bulmak, «ideoloji üstyapıdır, öyleyse kültür de üstyapıdır» sonucuna götürmez bizi. Çünkü, kültür, bu anlamda da yine maddî kültür ögelerini belirtmeye çalıştığımız üzere manevî yandan ayrılmaz bir biçimde içermeyi sürdürecektir, altyapıya ilişkin değerleri de kapsayacaktır, ama bu durum onun sınıfsallığını izlememizde güçlük çıkartmayacaktır (**Kapital** örneğini hatırlayalım). Burada ideoloji kültürü kendi içine almamakta, ama bir bakıma onun yönlendiricisi olmaktadır. Tüm bunları kendi bütünlüğü içinde kavradığımız zaman da, sınıf kültürünün, Mehmet Ayhan'ın aksine; toplumsal sınıfların **tek bir nitelik** oluşturduğu anlamı çıkan «evrensel kültür»e sahip

çıkmalarından ibaret olmadığını ve insanlığın kültür hazinesinin **farklı niteliklerdeki** sınıf kültürlerinin tarihî gelişimi boyunca yükselen sınıflarca sürekli ayıklanarak ve üst düzeyde özümlenerek oluştuğunu ve işçi sınıfının da kendi kültürünü yaratırken aynı süreçten geçtiğini kavramamız kolaylaşacaktır.

PROLETARYA KÜLTÜRÜ ÜZERİNE

Bir toplumsal sınıfın, kendi ideolojisi doğrultusunda kültürel etkinlikler ortaya koymaya **başlaması,** o sınıfın belirli tarihî koşulların bir ürünü olarak ortaya çıkışıyla eşzamanlı sayılabilir. Yani bir toplumsal sınıfın kültürünü ortaya koyması için egemen sınıf haline gelmesi zorunlu değildir. (Bu, olsa olsa onun kültürünün egemen kültür haline gelmesi için zorunludur, kendi kültürünü yaratmaya başlaması için değil). Burjuva kültürünün gelişimine kaba bir bakış atalım. Feodalitenin bağrında gelişen ve ilk sermaye birikimini sağlayan burjuvazi, kırsal kesimdeki serflerin bağımsız insanlar olmasına, yani sanayide çalışacak işçilere ve yedek sanayi ordusuna ihtiyaç duyuyordu. Bu ihtiyacın yol açtığı «özgürlük, eşitlik, kardeşlik» sloganıyla özetlenen ideoloji ve buna bağlı kültür (yani ahlâkî ilkeler, yaşama biçimleri, davranış kuralları, hümanist sanat eserleri v.b.) bizzat feodal dönemin bağrında filizlenmeye başladı ve burjuva devrimleriyledir ki egemen kültür biçimine dönüştü. Proletaryanın ideolojisinin de benzer süreci izlediğini görmekteyiz. Henüz hiçbir ülkede proletarya egemen sınıf olarak örgütlenmemişken ideolojisi, felsefesi, bilimi mükemmel bir biçimde Marx ve Engels eliyle sistemleştirildi. Proleter kültürün ortaya çıkmasını proletaryanın egemen sınıf haline gelmesi, siyasal yönetimi ele geçirmesi koşuluna bağlamak konuya mekanik bir yaklaşımdır. İşçi sınıfı var, egemen ideolojiye karşı adım adım gelişmiş ve nihayet bilimsel bir şekilde sistemleştirilmiş ideolojisi var, uzun mücadele deneyleri içinde pekişmiş görenekleri, yaşantıları, üstünlüklerini kabul ettirmiş sanat eserleri var, kültürü yok! Bizzat Marx'ın, Engels'in, Lenin'in eserlerini birer kültür ögesi sayıyorsak, bunlar acaba hangi sınıfın kültürüdür?

İşte bu soruya Troçki'nin cevabı, durakşamadan Marx ve Engels'i «küçük burjuva demokrasisinin kültürü»ne sokmaktır.[13] Ama Marksizmi bir bilim değil, salt bir politika aracı olarak görmek pahasına! Marksizmin «Üç Kaynağı ve Üç Ögesi» ile arasındaki niteliksel değişikliği içeren sıçramalı ilişkiyi gözardı etmek pahasına![14]

Troçki, bir sınıfın kültürünü yaratabilmesi için siyasal yönetimi ele geçirme koşulundan yola çıkarak ve sorunu kendi «sürekli devrim» teorisiyle bütünleştirerek proletarya kültürünün hiçbir zaman olamayacağını öne sürer. Örneğin, Mehmet Ergün, yazısında siyasal yönetimi ele geçirme koşulunu öne sürerken Troçki'nin burjuva toplumunda işçi sınıfının yoksul, yetenekleri gelişmemiş bir sınıf olduğundan kendi kültürünü yaratacak durumda olamayışına ilişkin sözlerini temel alıyor. Troçki'nin Marx ve Engels'i «küçük burjuva demokrasisinin kültürü»ne sokuşundan da görüldüğü üzere, gerek bu görüş, gerekse bu görüş üzerine kurulacak bir mantık «seçkinler teorisi»ni[15] hatırlatmakla kalmaz, aynı zamanda uvriyerizmin kapısını çalmak tehlikesini de taşır. Bizzat Marx ve Engels, **Manifesto**'da sınıf mücadelesinin belirleyici anına doğru egemen sınıf aydınlarının küçük bir kesiminin nasıl kendilerini o sınıftan koparıp devrimci sınıfa katıldıklarını, bunun burjuva aydınlarının küçük bir kesimi içinde de gözlenmekte olduğunu açıkça anlatırlar. Genellikle proletarya partisinin saflarında proleterleşen bu aydınların, yani Marx'ın, Engels'in, Lenin'in, Maksim Gorki'nin, Brecht'in, Nâzım Hikmet'in... ürünlerini proletarya kültüründen dışlamak kolay değil. Ayrıca, devrim öncesinin mücadele ortamı bizzat işçi kökenli birçok kültür ve sanat adamının yetişmesine imkân sağlamaktadır.

Kaldı ki Troçki'nin 1917 Ekim Devrimi'nden sonra ortaya çıkan ve geçmişin kültür mirasını toptan reddederek yepyeni bir proleter kültürün yaratılacağını ileri süren «proletkult» deneyinden —kimi yanlarına karşı çıkmasına karşın— esinlenmekte olduğu da gözden kaçmıyor. Gelgelelim, yeni bir kültürün oluşma koşullarını genel teorik düzlemde «proletkult»a benzer bir biçimde ele alan Troçki, somuta, yani proleter kültürü sorunlarına yöneldiğinde daha da ileri giderek ondan ayrılıyor ve değil proleter devrimi öncesi, sonrasında da bir proletarya kültürünün

sözkonusu olamayacağını, daha doğrusu bir proletarya kültürünün hiçbir zaman olamayacağını öne sürüyor. Troçki'nin bu tezleri kendi sisteminin içsel mantığına uygundur. Çünkü ona göre sosyalizmin bir tek ülkede kurulup yaşaması mümkün değildir. Bu yüzden devrimi «sürekli» kılmak, sosyalist devrimi yapmış ülkeleri üs kabullenip duraksamadan «dünya devrimi»ni gerçekleştirmek gerekir. Bu açıdan bakılınca proletarya diktatörlüğü olsa olsa on yıllarla sınırlıdır. Oysa bir sınıfın kültürünün ortaya çıkması için yüzyıllar gerekmektedir ve proletarya kısa bir süre içinde «dünya devrimi»ni gerçekleştirip sınıfsız toplumu kuracağından bu vakti bulamayacaktır.[16]

Troçki'nin iki noktadaki yanlışı da görünür halde. Birisi, yukarda eleştirdiğimiz üzere, bir sınıfın kültürünün başlamasını o sınıfın egemen olması koşuluna bağlaması, proletarya devriminden çok önceleri başlamış olan proletarya kültürünün seçkin örneklerini «küçük burjuva demokrasisinin kültürü»ne sokarak görmezden gelmesi. İkincisi de tabîî sistemiyle ilgili olan temel yanlışı, Lenin ve Stalin tarafından mahkûm edilmiş olan «sürekli devrim» (Troçki'deki anlamıyla) teorisinin yol açtığı yanlış. Görülüyor ki «proleter kültür»ün hiçbir zaman olamayacağını öne sürebilmek için Troçki'nin sistemini benimsemiş olmak gerekiyor. Hem o sisteme karşı çıkıp, hem bu sözlerin altını çizmek bir çelişkidir.

Özetlersek, proleter kültür konusundaki yanlış tezler şunlardır:

- Proleter kültür ancak proleter devriminden sonra sözkonusu olabilir.
- Proleter kültür, burjuva kültürü tümden reddedilerek, yalnız proletaryanın kendi öz deneyleriyle ve yepyeni yöntemlerle yaratılacaktır (Proletkult).
- Proleter kültürü olamaz, çünkü proletarya diktatörlüğü «dünya devrimi» yüzünden uzun ömürlü olamayacaktır, proletarya ancak siyasal yönetimi ele geçirebilirse kültürünü yaratabileceği için bu kadar kısa bir sürede kendi kültürünü yaratma fırsatı bulamayacaktır (Troçki).

Oysa Lenin'in konuya müdahalesi, tüm bu tezlerin yanlışlığını ortaya koyacak açıklıkta. Örneğin «ulusal kültür» koşullarındaki oluşumlar hakkında şunları söylüyor Lenin:

> Her ulusal kültür, gelişmiş olmasa bile, demokratik ve sosyalist bir kültürün unsurlarını ihtiva eder, çünkü her ulusta, hayat şartları zorunlu olarak demokratik ve sosyalist bir ideolojiyi doğuran sömürülen bir emekçi yığını vardır. Ama her ulusta, aynı zamanda (çoğunlukla aşırı gerici ve yobaz nitelikte olan) bir burjuva kültürü de vardır ve bu, ulusal kültürün 'bir unsuru' olarak kalmaz, egemen kültür biçimine bürünür. Böylelikle 'ulusal kültür' genel olarak, büyük toprak sahiplerinin, papazların ve burjuvazinin kültürüdür.[17]

Lenin'in «ulusal kültür» konusunda söylediklerinin büyük önemi bir yana,[18] burada bizim için önemli olan «sosyalist kültür»ün ne zaman ortaya çıktığını vurgulamakta oluşudur. Yeri gelmişken belirtelim, Troçki, kitabında proleter kültür kavramını reddederken bol bol da «sosyalist kültür» sözünü kullanıyor, daha doğrusu kullanmak zorunda kalıyor. Bu «sosyalist kültür» acaba hangi sınıfın kültürüdür?

Lenin'in «Proletkult»un eğilimlerine karşı çıkarken karar taslağına konmasını istediği görüşler ise proleter kültür, doğuşu, oluşumu ve gelişmesi konusunda oldukça değerli ipuçlarıyla doludur (siyahlar bize ait):

> ...Modern tarihin deneyimi ve özellikle **Komünist Manifesto'nun yayınlanmasından sonra** tüm dünya ülkelerinin proletaryasının yarım yüzyıllık devrimci mücadelesi, Marksist dünya görüşünün, tartışma götürmez bir biçimde, devrimci proletaryanın çıkarlarının, görüş açısının, **kültürünün** tek gerçek anlatımı olduğunu kanıtlamıştır. (...) Burjuva çağının en büyük başarılarını reddetmek yerine, tam karşıtına, insan düşünce ve kültürünün iki bin yıllık gelişmesindeki her değeri benimseyip, **yeniden biçimlendirdiğinden,** devrimci proletaryanın ideolojisi olarak Marksizm, tarihsel bir önem kazanmıştır. Yalnızca bu temele dayanılarak ve bu yönde yürütülecek çalışma, her türlü sömürüye

karşı verdiği mücadelesinin son aşaması olan proletarya diktatörlüğünün gelişmesi olarak ortaya konulabilir.[19]

Proleter kültürün devrim öncesi sözkonusu olamayacağını ileri sürenlerle, proleter kültürün oluşumunu insanlığın kültür mirasından soyutlayarak ele alan «Proletkult»la ve yukarda özetlediğimiz gerekçeleri öne sürerek proleter kültürün olamayacağı tezini getiren Troçki'yle; proleter kültürün oluşturulmasının tüm insanlığın biriktirdiği kültür hazinesinin özümlenip yeniden biçimlendirilmesine dayandığını belirten Lenin arasındaki görüş farkları ortadadır.

PROLETER KÜLTÜR DEVRİMİ ÜZERİNE

Günümüzde sıkça tartışılan bir kavram olan «proleter kültür devrimi»nin köklerini Lenin'de bulmak mümkündür. Lenin'deki anlamıyla kültür devrimi, sosyalist devrim öncesi sadece belli sınıfların ve belli bir azınlığın tekelinde olan eğitim ve kültür imkânlarının tüm emekçi halkın emrine sunulmasıdır. Büyük bir eğitim seferberliğinin gerçekleştirilmesi, bilimin ve sanatın tüm zenginliklerinin emekçi sınıfların emrine sunulması, emekçi sınıfların kültürel çalışmaya en etkin biçimde katılmalarının sağlanması, proletaryanın sınıfsal egemenliğinin ideolojik olarak perçinlenmesi, hâlâ varlığını koruyan burjuva kültür kalıntılarıyla mücadele bu devrimin kapsamı içindedir. Yani bir bakıma kültür devrimi, politik devrim sonrası yukardan aşağı proletarya eliyle örgütlenen toplumsal devrimin kopmaz bir parçasıdır.

Kültür devrimi kavramı, özellikle 1965'den sonra yeni bir anlam kazanmış ve Çin devriminin önderi Mao Zedung tarafından sistemleştirilmiştir. Bir kısım ideolojik biçimlerin siyaset ve hukuka oranla daha yavaş bir süreçle değiştiklerini belirtmiştik. Gerçekten din, felsefe, ahlâk, sanat v.b. alanlarda, yıkılan sınıfın etkisi kendisini kültürel kalıntılar halinde sürdürür. Proletarya diktatörlüğü burjuvazi ile proletarya arasındaki sınıf mücadelesinin devam ettiği bir yapıdır. Proletaryanın devleti tarafından baskı altında tutulan burjuva kalıntıları büsbütün silinip gitmemekte ve her fırsatta geriye dönüş imkânları bulmak için var güçleriyle direnirler. Bu yüzden proletaryanın, varlığını koruyan ve geliştirmek için sınıf çelişkilerinden yararlanmaya çalışan burjuvazinin ideolojik dayanaklarına, kültürel kalıntılara, siyasal nüfuzuna karşı mücadeleyi sürekli kılması, geri dönüş imkânlarını tümden yok etmesi toplumsal devrimin zorunlu bir halkasıdır.

Proleter kültür devrimi kavramına Mao Zedung tarafından kazandırılmış olan teorik çerçeveyi olumlu ve doğru bulmaktayız. Ancak, bu teorik çerçevenin Çin'de uygulamaya konan biçimini tümüyle olumlu bulmaktan da uzağız. Proletarya kültürünün oluşması ve insanlığın kültür mirasının değerlendirilmesi konularındaki Leninist tezler açık ve seçiktir. Böyleyken, Çin'deki kültür devrimi uygulaması zaman zaman insanlığın kültür mirasını tümden inkâr etme, proletaryayı bu zenginliklerden yoksun bırakma noktalarına ulaşma eğilimi göstermiştir.[20] Kültür devriminin Leninist kültür anlayışıyla bağdaştırılarak uygulanması sanırız en doğru kültür mücadelesini gerçekleştirecektir. ■

[1] *Vatan*, 17-18 Mart 1978.

[2] Karl Marx, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*, Çev: Sevim Belli, Sol Yayınları, önsöz.

[3] *A.g.e.*

[4] Louis Althusser, *Lenin ve Felsefe*, Çev: Aksoy-Tulpar-Belge, Birikim Yayınları, sayfa 19 ve aynı yerde baskıya hazırlayan Murat Belge'nin dip notu.

[5] K. Marx-F. Engels, *Felsefe İncelemeleri*, Çev: Cem Eroğul, Sol Yayınları, 1969 basımı, s. 155.

[6] Yakup Çiftçi, «Bilim ve İdeoloji Üzerine», *Yarına Doğru*, sayı 18. Ayrıca Yakup Çiftçi'nin bu yazısından öğrendiğimize göre, Althusser, sonradan ideoloji kavramına «bilimsellik karşıtı» anlamı vermekten vazgeçerek bu konuda özeleştiri yapmış ve kavrama böyle bir anlam vermekte oluşun «teorisizm» yanlışının bir sonucu saydığını belirtmiştir. Bu konuda ayrıntılı bilgi ve konu hakkındaki tartışmalar için adı geçen yazıya, ayrıca Maurice Cornforth'nun *Yurt ve Dünya*'nın 1. sayısında çıkan «Teorik Çalışmada Nesnellik ve Partizanlık» başlıklı yazısına ve yine aynı yazarın *Bilgi Teorisi* adlı kitabına (Ma-Ya Yayınları, s. 82) bakınız. Stanley W. Moore ise *Marx, Engels, Le-*

nin'de Devlet Kuramı adlı kitabında (Teori Yayınları, s. 122) ideoloji kavramının kullanılışı konusunda Marx ve Engels ile Lenin arasında bir farklılık bulmaktadır.

[7] *Felsefe İncelemeleri,* s. 144-153.

[8] Mehmet Ayhan, «Kültür Sorunu veya Kültür Teorisi», *Birikim,* sayı 13, Mart 1976.

[9] Mehmet Ergün, «Kültürel Mücadelenin Gerekliliği», *Doğrultu,* sayı 1, Temmuz 1976.

[10] Rosenthal ve Yudin *Materyalist Felsefe Sözlüğü*'nde (Sosyal Yayınlar) bu tecrübeleri maddî kültürün alanı içerisinde sayarlar.

[11] Marx-Engels, *Alman İdeolojisi,* Çev: Selahattin Hilav, Sosyal Yayınlar, 1968, s. 84.

[12] Murat Belge, «Kültür Sorunu Üzerine», *Halkın Dostları,* sayı 10, Aralık 1970.

[13] Leon Troçki, *Edebiyat ve Devrim,* Çev: Hüseyin Portakal, Köz Yayınları, s. 171'den itibaren.

[14] *Lenin, Marksizmin Üç Kaynağı ve Üç Ögesi, Marx-Engels-Marksizm,* Çev: Vahap Erdoğdu, Sol Yayınları, s. 85.

[15] Seçkinler teorisi için bakınız: Buhr-Kosing. *Marksçı Leninci Felsefe Sözlüğü,* Konuk Yayınları, s. 240.

[16] *Edebiyat ve Devrim.*

[17] Lenin, *Ulusların Kaderini Tayin Hakkı,* Çev: M. Ardos, Sol Yayınları, 1970, s. 16.

[18] Bugün, ülkemiz solunda birbirine en karşı görünen gruplar bile «ulusal kültür mirası»na sahip çıkmak ile «ulusal kültür» sloganına sahip çıkmak arasındaki çok önemli farkı görememekte ve «ulusal devrimci kültür» «ulusal-demokratik kültür» v.b. gibi şovenistçe diyebileceğimiz tezler öne sürmekte birbirleriyle yarışmaktadırlar. Bu arada «ileri kültür», «ilerici-demokratik kültür» gibi ne olduğu belirsiz kavramlar da ileri sürülmektedir. Bunlara ilişkin eleştiriler ayrı bir yazının konusudur.

[19] Lenin, «Proleter Kültür Üzerine», Çev: Mehmet Zeki, *Yarına Doğru,* sayı 15, Ocak 1976. Aynı metin için ayrıca *Kültür ve Kültür İhtilali Üzerine* (Koral Yayınları), *Proletarya Kültürü* (Yar Yayınları).

[20] Son günlerde, «Dörtlü Çete»yi tasfiye ederek yönetimde kalmayı başaran günümüz Çin yöneticilerinin de bu konuda bir tavır değişikliği içinde oldukları ve daha esnek bir tutum izlemeye başladıkları anlaşılıyor.

Nedim Gürsel

Lenin ve Kültür

Lenin'i yalnızca politik bir önder, bir devlet başkanı olarak görmek onun tarihî önemini (dünyanın ilk proletarya devriminin gerçekleştirilmesinde oynadığı rolü) ve Marksist öğretiye yaptığı teorik katkıyı eksik, hattâ yanlış değerlendirmemize yol açabilir. Değişik yorumları, birbiriyle çelişen uygulamaları bulunmakla birlikte bugün bilimsel olarak nitelendirilen bir dünya görüşüne «Marksist - Leninist» sıfatı ekleniyorsa bu, gerçekliğin kavranmasında, toplum ve insanın dönüşüme uğratılmasında Lenin'in gösterdiği büyük çabadan ötürüdür. Çarlık Rusya'sında, sonra da Avrupa'da sürgündeyken yorulmaz bir örgütleyici, Ekim Devrim'i günlerinde gerçek bir ayaklanma uzmanı, iktidara geçince de yıkıcı değil yapıcı bir devlet adamı olmayı başaran Lenin, hiç şüphesiz kültür sorununun üzerinde en fazla duran yöneticilerdendir. Ne var ki, tümü elli cilt tutan eserinde kültür olgusunu doğrudan irdeleyen bütünsel bir yaklaşıma raslanmaz. Zaten **Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi, Devlet ve Devrim, Maddecilik ve Ampiriokritisizm** v.b. belli sorunlarda derinleşen kitaplar bir yana, çoğu politik amaçlarla kaleme alınmış; Lenin'in ölümünden sonra bir araya getirilmiş polemiklerden oluşur bu eser. Ama Lenin'in ilk bakışta salt politik gibi görünen her tavrı genel bir sorunsal, giriştiği her tartışma güncelliği aşan bir boyut koyar ortaya. Böylece tüm eserlerini okurken tikelden genele, polemikten teoriye doğru bir açılım izleriz. Karşımızda felsefî ve teorik araştırmayı her an pratiğin izdüşümünde yürüten, bilgiyi dünyayı değiştirmek için kuşanan bir eylemci vardır. Devrimci teori olmaksızın devrimci eylemin de olamayacağını savunur bu eylem adamı. Teoriyle eylemi, politik mücadeleyle bilgi üretimini somut tarihî süreçte birleştirmeye, birinden öbürüne organik bağlar kurmaya girişir. Kültür ve sanat alanında da aynı çabayı görürüz. Lenin'in kültür üzerine görüşlerini, iktidara geldikten sonra gerçekleştirdiği uygulamaları içeren yazılar, gönderdiği mektup ve telgraflar somut bir tartışma ortamını yansıtırlar. Ama bu tartışmanın içinde yer aldığı tarihî bağlam, biraz ilerde ayrıntılarıyla ele alacağım **Proletkult** örneğinde olduğu gibi genel bir kültür sorunsalını belirler. Öte yandan sanatla, özellikle de edebiyat ve sinemayla yakından ilgilenen, okuduğu yazarları (örneğin Tolstoy, Gorki ve Puşkin'i) belli bir dünya görüşü çerçevesinde değerlendirebilen ender aydınlardandır Lenin. En güç dönemlerde, Sovyet iktidarının sarsılmaya başladığı İç Savaş günlerinde bile sanata gereken önemi vermiş, cepheye silâh vagonlarıyla birlikte kitap yüklü trenler, film gösterileri göndermiştir. Sürgünde, hapiste, Kremlin'deki çalışma odasında yanından hiç eksik etmediği bazı yazarları (Rus ve dünya klasiklerini) ölüm döşeğine kadar başucundan ayırmadığını biliyoruz. Krupskaya anılarında «Sibirya'ya sürgüne gönderildiğimizde yanımda Puşkin, Lermentov ve Nekrasov'un eserlerini götürmüştüm diye yazıyor. Vladimir İlyiç onları yatağının başucunda duran Hegel'in yanına yerleştirdi ve defalarca okudu. (...) Çernişevski'yle, yıllar önceden bildiği Pissarev'i de çok severdi. Sibirya'dayken Goethe'nin **Faust**'uyla Heine'nin şiirlerini Almancadan okuduğunu hatırlıyorum. Münih'deyken Genhard'ın **Bei Mama'**sıyla Polenz'in **Büttnerbauer**'ini bitirdi. Sonra Paris'de ikinci kez sürgündeyken Victor Hugo'nun 1848 devrimini anlatan **Les Châtiments** adlı kitabını, savaş yıllarında da Henri Barbusse'ün **Ateş**'ini elinden düşürmediğini söyleyebilirim. (...) İlyiç son günlerinde ağır hastayken kendisine roman okumamı istedi. Akşamları Şçedrin'den ya da Gorki'nin **Benim Üniversitelerim**'inden bir şeyler okumaya başladım. Şiir dinlemeye de bayılırdı. Özellikle Demian Bedni'ninkileri. Ama lirik ve coşkulu şiirleri Bedni'nin taşlamalarına yeğlediği de bir gerçekti. (...) Ölümünden iki gün önce Jack

London'un **Yaşamak Hırsı** adlı eserini okuyordum ona. Kitap İlyiç'i müthiş sardı. Ertesi gün, ölmeden önce, bıraktığımız yerden okumaya devam etmemi istedi benden. (...)» **(Ecrits Sur L'Art et La Littérature, Lenin,** Krupskaya'nın anılarından alıntı, s. 246 - 250) Vladimir Bonç - Bruyeviç «Lenin'in Kitaplar ve Yazarlar Üzerinde Düşündükleri» adlı yazısında **(Literaturnaya Gazeta,** 21 Nisan 1955) Halk Komiserleri Kurulu'nda yaptırılması öngörülen bir kitaplık için Lenin'in şu yazarlar üzerinde durduğunu belirtiyor:

> «Puşkin, Lermontof, Gogol, Gonçarof, Dostoyevski, Maykof, Nekrasov, Leskof, Tolstoy, Gleb, Uspenski, Aksakof, Saltikov, Şçedrin, Levitov, Koltzof, Tiyuçef, Grigoroviç, Turgenyev, Pomiatovski, Fet, Apuktin, Aleksi Tolstoy, Çehof, Zlatovraski, Kozma Prutkof, Nadson, Korolenko, Merjkovski, Radişçef, Pisaref, Dubrolyubof»

Yukarıdaki listeden Lenin'in özellikle Rus edebiyatını çok yakından tanıdığı, bağımlı olmak şöyle dursun karşı devrimcilikle suçlanabilecek yazarları bile —eğer eserleri Dostoyevski örneğinde olduğu gibi ideolojik bakış açılarını aşacak kadar gerçekçi ve karmaşıksa— önemsediği anlaşılıyor. Bu örnekleri onun edebiyatla ilişkisini vurgulamak amacıyla veriyorum. Lenin'i kültür sorunları üzerinde kafa yormaya, önemli tavırlar almaya iten başlıca etmen edebiyatla kurduğu organik bağdır çünkü. Kültür sorununa yaklaşımı genellikle edebiyat ve sanat yoluyla olmuştur. Öte yandan **Maddecilik ve Ampiriokritisizm, Felsefe Defterleri** gibi doğrudan felsefeye yönelik eserlerinde diyalektik maddeciliği savunurken kültür olgusuna da değinmiş, kültürü toplumsal gelişmeden bağımsız soyut bir insanî değer olarak değil, toplum ve doğanın üretim yapan sınıflar tarafından tarihî süreç içinde değiştirilmesinin bir ifadesi olarak ele almıştır. Bu bağlamda kültürü bir uygarlık sorunu biçiminde algılar Lenin. Ona göre toplumsal üretimin çeşitli evrelerinde, yani üretici güçlerin gelişme süreci içinde edinilen deneylerin, maddî ve manevî değerlerin tümünü içerir kültür. Bir bakıma üretim tarzıyla doğrudan ilişkidedir. Böylece teknoloji de kültür-uygarlık birimine katılmış olur. Özellikle iktidardayken yazdığı yazılarda, konuşma ve söylevlerinde, örneğin ekonomist bir eğilim taşıyan «Sosyalizm elektriklendirme ve Sovyet iktidarıdır» tanımlamasında iyice ortaya çıkar bu gerçek. Daha 1918'lerde, iktidarın işçi sınıfı partisinin eline geçmesinden bir yıl sonra şöyle diyecektir:

> «Büyük kapitalist uygarlığın verilerinden soyutlanmış bir sosyalizm kurmayı düşünmüyoruz. Postasız, telgrafsız, makinasız sosyalizm boş laftan öteye geçemez.» (Bkz. «Séance du Comité Executif Central de Russie, **Tüm Eserleri,** Cilt, 27, s. 323).

1919 yılındaysa «Kapitalizmin tüm kültürünü alıp sosyalizmi bu kültürle kurmak gerekir,» diye yazar. **(A.g.e.,** Cilt 29, s. 67). Görüldüğü gibi kültürü kimi zaman uygarlık, hattâ teknolojiyle özdeşlemektedir Lenin. Kapitalist üretim ilişkilerinin değiştirilip altyapısal dönüşümün bir an önce gerçekleştirilmesi için haklı olarak üretici güçlerin geliştirilmesine hız verilmesini ister. Ne var ki üretim ilişkilerinin değişmesi üstyapının kendiliğinden dönüşmesine, giderek yeni bir kültürün oluşmasına yol açacak mıdır? Bu soruya olumsuz cevap vermek için günümüz Sovyet toplumuna bakmak yeterlidir sanırım. Lenin'in sosyalist toplum özlemi onun ölümünden sonra sınıf mücadelesini ikinci plana iten, kültürü teknolojiyle bir tutan zorba bir ekonomizme bırakacaktır yerini. Diyeceğim, Leninist kültür anlayışını tüm boyutlarıyla kavrayabilmek için onun ya teorik nitelikteki felsefî eserlerine yönelmek, ya da sosyalizmin maddî temelinin kurulmasıyla ilgili politik söylevlerine başvurmak gerekir. Bu da, ancak geniş kapsamlı bir araştırmayla ortaya konabilir. Oysa genel olarak sanat, özellikle de edebiyat Lenin'in kültür sorununa yaklaşımını belirleyen ilginç bir konumda yer alırlar. Ne soyutlama düzeyinde girişilecek bir ön çalışmaya, ne de sosyalizmin kuruluş sorunlarıyla ilgili bir tartışmaya gerek kalmadan Lenin'in kültür konusundaki görüşleri bu özgül alanda irdelenebilir sanıyorum. Edebiyat üzerine yazdıklarıyla kültür anlayışı ve iktidarda uyguladığı kültür politikası içiçedir çünkü. İlki ele alındığında, ikincisinin temel ilkeleri de saptanmış olur. Bu nedenle konuyu iki bölümde toparlamaya çalışacağım.

LENİN VE EDEBİYAT

Lenin'in edebiyat konusundaki görüşlerini yansıtan yazıları ve onu yakından tanıyanların, özellikle de Krupskaya, Gorki, Lunaçarski, Clara Zetkin v.b. ünlü kişilerin tanıklıkları yıllar önce yayımlanmıştı. Bazı bölümleri Türkçeye de çevrilen bu kitapta (Bkz. **Lenin, Sanat ve Edebiyat,** Payel yay, çev, Şerif Hulûsi) Lenin'in gençlik yıllarından ölümüne kadar edebiyatla ilgilendiği eserlerinde birçok Rus yazarından örnekler verdiği belirtiliyor. Tseitlin'in **Lenin'in Edebiyat Yapıtlarından Aktardığı Alıntılar** adlı kitabına bakılırsa bu örnekler tam dokuz yüz yirmi beş tane. Lenin eleştirdiği kişi ya da davranışları suçlamak, rakiplerini okurların gözünde somutlaştırmak için gerçekçi Rus edebiyatının ünlü kahramanlarından yararlanır. Bu yararlanmada, ilkelerini **Proletkult** tartışmasında saptayacağı geçmişin kültür mirasını eleştirel açıdan özümleme çabasının ilk örneklerine raslarız. Jean Fréville onun bu ilginç girişimini şöyle anlatıyor:

> «Lenin klasik Rus edebiyatını başka bir açıdan ele alıyor. Büyük yazarların 'o amansız ve acımasız' gerçekçiliğinde bir olaylar ve gözlemler hazinesi, her zaman diri ve canlı bir portreler dizisi buluyor. Edebî tipler, onca birtakım tarihsel kategorileri temsil etmektedir. Olayların rengini ve damgasını taşımakta, kendilerini oluşturan neden ve koşullara göre çeşitlenmektedirler. (...) Kültür mirasını yaratıcı bir tarzda ele alarak, edebî kişilere günümüzün rengini veriyor, bunları günümüzde birazcık değiştiriyor, toplumsal bir durumu ya da toplumsal bir tabakayı nitelendirmek için, şundan bir tutumu, ötekinden bir deyimi alıyor.» **(A.g.e.,** s. 11 çev: Şerif Hulûsi).

Bu yenileştirmenin, daha doğrusu günün koşullarına uyarlamanın önemini kimse yadsıyamaz sanırım. Gogol'ün Müfettişinden Turgenyev'in kahramanlarına, Çehov'un öykülerindeki küçük insan tiplerinden Şçedrin' in alaycı bir bakışla işlediği liberal burjuvalara kadar, Lenin birbirlerine hiç benzemeyen edebî karakterlerden başarıyla yararlanmıştır. Örneğin Gonçarof'un ünlü kahramanı Oblomof tipinden yola çıkarak çağdaş Oblomofları şöyle eleştirir:

> «Eskiden Rus yaşamında Oblomof diye bir tip vardı. Bu adam bütün gününü yatakta yatmakla ve birtakım planlar kurmakla geçirirdi. O devirden beri çok zaman geçti. Rusya üç devrim geçirdi ama, yine de Oblomoflar var. Çünkü, Oblomof yalnız bir toprak sahibi değildi, aynı zamanda bir köylü; yalnız bir köylü değil, aynı zamanda bir aydın, hattâ hattâ bir işçi ve bir komünistti. Oblomof'un hâlâ yaşadığını söylemek için nasıl toplantı yaptığımıza, komisyonlarda nasıl çalıştığımıza bir bakmak elverir. Oblomof'tan bir şeyler çıkması için, onu daha uzun zaman yıkamak, temizlemek, sarsmak ve düzeltmek gerekecek.» **(A.g.e.,** s. 21, çev: Ş. Hulûsi).

Lenin'in, Çehov'un öykülerinde bir erkekten öbürüne koşan, âşıklarının görüşlerini hemencecik benimseyiveren ünlü kadın kahraman Minik Şekerim için yazdıkları da ilginçtir. Starover gibi kaypak politikacılar birer Minik Şekerim'dir onun gözünde.

> Starover, yoldaş Çehov'un hikâyelerindeki kadın kahraman Minik Şekerim'e pek benziyor. Minik Şekerim önce bir emprezaryo ile yaşamıştı. O zamanlar: Vaniçka ile ciddî piyesler oynarız, diyordu. Sonra, bir odun tüccarı ile yaşadı. O zaman, odundan fazla vergi alınmasına Vassiçka da, ben de kızdık, diyordu. En son, bir baytarla yaşadı. O zaman da, Kolişka ile beraber atlara bakarız, demişti. Starover yoldaş da tıpkı böyle. 'Lenin'le birlik olup' Martinof'u eleştirdik. Bugün 'Martinof'la birlik olup' Lenin'i eleştiriyoruz. Eee, söyle bakalım sevgili Minik Şekerim sosyal-demokrat! Yarın kimlerin kucağında olacaksın?» **(A.g.e.,** s. 22).

Bu alıntılar bir yana, Lenin'in asıl önemsediği, üzerinde kafa yorduğu yazarların Tolstoy ve Gorki olduğunu öne sürebiliriz. Bir de, kıyasıya eleştirdiği Mayakovski var tabiî. Onun bu üç yazar karşısındaki tavrı genel çizgileriyle şöyle özetlenebilir sanıyorum.

Lenin Tolstoy'un eserine, toprak köleliğinin kaldırıldığı 1861 tarihinden burjuva demokratik devriminin gerçekleştirildiği 1905 yılına kadar uzanan karmaşık bir tarihî süreç açısından yaklaşır. Bu karmaşık süreci belirleyen en önemli olgu, Rusya'da kapitalizmin gelişmesine paralel olarak parçalanan feodal düzenin doğurduğu köylülük sorunudur. Tolstoy'un eserinde köylülüğün demokratik devrim sürecinde karşılaştığı büyük çatışmaları gören Lenin, bu eseri Rus devriminin aynası olarak niteler. Tolstoy üzerine yazdığı altı yazı, özellikle de «Rus Devriminin Aynası Leon Tolstoy» başlığını taşıyanı, büyük Rus yazarının çelişkileri üzerinde durur. Lenin'e göre sözkonusu çelişkiler Tolstoy'un içinde yaşadığı kırsal toplumun çelişkileridir. Yazar sömürü ve köleliği, dolayısıyla da feodal toprak mülkiyetini eleştirmesine karşın gelmekte olan işçi sınıfı devrimini görememiş, bir yandan köylülüğü savunurken öte yandan manevî değerleri, «kötülüğe zor kullanarak karşı koymamak» gibi Hıristiyanca erdemleri yüceltmiştir. Lenin onun bu çelişkisini şöyle özetler:

> «Tolstoy okulunun eserlerinde, düşüncelerinde ve öğretisindeki çelişmeler, gerçekten de çok göze batıcıdır. Bir yanda, yalnızca Rus hayatının eşsiz tablolarını çizmekle kalmayıp, dünya edebiyatına da birinci sınıf eserler kazandırmış bir deha. Öte yanda, meczupluk taslayan bir toprak ağası. Bir yanda toplumsal aldatmacalara ve ikiyüzlülüğe şiddetle karşı çıkış, öte yanda bir 'Tolstoycu', yani herkesin önünde göğsüne vurup; 'Ben köylüyüm, ama kendimi tinsel bakımdan tamamlamaya çalışıyorum, artık et yemiyorum, yediğim yalnızca pirinç lâpası' diyen Rus aydını dediğimiz o cılız, histerik yaratık. Bir yanda kapitalist sömürünün acımasız eleştirisi, hükümet zorbalıklarının ortaya konması ve suçlanması (...) öte yanda 'kötülüğe zor kullanarak karşı konulmamasını' öğütleyen meczup.» **(Ecrits Sur L'Art et La Littérature, A.g.e.,** s. 26).

Lenin, Tolstoy'un eserini **Maddecilik ve Ampiriokritisizm** ile **Felsefe Defterleri**'nde geliştirdiği yansıma teorisi açısından ele almış, toplumsal gerçekliğin sanat eserine nasıl yansıdığını göstermeye çalışmıştır. Bu nedenle çağımızda Marksist eleştirinin temel ilkelerini saptayan yazar ve düşünürler Lenin'in yaklaşımı üzerinde önemle durmuşlardır. Tolstoy'un çelişkileri, içinde yaşadığı toplumsal karmaşadan doğan, ataerkil köylü toplumunun çelişkileridir aslında. Bu çelişkilerin çözümü yazarın öznel isteklerinde değil, tarihî koşulların belirlediği nesnel gerçeklikte yatmaktadır. Yani işçi sınıfı devrimine yol açacak sınıf mücadelesinde. Lenin, sorunu böyle koyduktan sonra, Tolstoy'un özgün ve büyük bir yazar olduğu, eserinin geniş halk kitleleri tarafından okunması gerektiği sonucuna varır.

Çağdaşları arasında Lenin'in en çok önemsediği, hem övüp hem de kıyasıya eleştirdiği yazar hiç şüphesiz Maksim Gorki'dir. Lenin, Gorki'nin sanatçı kişiliğine duyduğu hayranlığı sık sık belirtmiş, bazı konulardaki politik tavrını da eleştirmekten geri kalmamıştır. Gorki üzerine 1901 yılında İskra'da yayımlanan ilk yazısında, sanatçının eserini «Rus işçi sınıfı hareketinin ayrılmaz bir parçası» diye nitelerken, kendisini de «uluslararası işçi sınıfı hareketine büyük hizmetlerde bulunmuş olağanüstü bir yetenek» olarak selâmlar. (Bkz. **Tüm Eserleri,** Cilt V, s. 237) Marksist felsefeyi ünlü Avusturyalı düşünür Ernst Mach'ın tezleriyle zenginleştirmek isteyen, maddeciliğe karşı 1908 yıllarında pek moda olan ampiriokritisizmi savunan aydın topluluğuna katılmasına karşın, Gorki, Lenin için her zaman işçi sınıfının en önemli yazarı olarak kalmıştır. Gorki'nin de içinde bulunduğu ve yasal eylemi yadsıyan Otzovistler adlı topluluğa amansızca karşı çıktığı, onların yeni ampirist görüşleri ardındaki idealist tavırlarını eleştirmek için **Maddecilik ve Ampiriokritisizm** adlı eserini yazdığı yıllarda Lenin «Gorki işçi sanatı konusunda yetkili bir kişidir, bir şöhrettir, buna hiçbir biçimde karşı çıkılamaz» diyor, ama sanatçının politik ve felsefî düşüncelerini eleştirmekten de geri kalmıyordu. **(Tüm Eserleri, A.g.e.,** cilt 16, s. 185) Gorki de Lenin'e duyduğu büyük hayranlığı sık sık dile getirmiş, onun edebiyat konusundaki titizliğini en az eylemci kişiliği kadar önemsemiştir. Lenin'in **Ana** romanı için söylediklerini bir anı kitabında şöyle anlatır:

> «Bir eliyle Sokrates'in alnı gibi geniş alnını kaşıyıp, öteki eliyle şaşılacak kadar

canlı gözlerindeki okşayıcı parıltı ile kafamı sarsan bu kabak kafalı, peltek konuşan, ufak tefek, sağlam yaplı adam, müsveddesini Ladijnikof'tan alıp okuduğu **Ana** romanımın kusurlarını hemen bana söyleyince, ben de kitabı acele yazdığımı söylemiştim. Kendisine hak verdiğimi daha anlatmağa vakit kalmadan, Lenin, onaylama anlamında başını sallayıp, acele etmekle iyi ettiğimi söylemek suretiyle bana hak verdiğini belirtti, devrimci harekete çoğu bilinçsiz olarak, içten gelme bir hamle ile katılan işçilere bu kitabın faydalı olduğunu, **Ana**'yı şimdi büyük bir ilgi ile okuyacaklarını bildirdi:

— Tam bugünün kitabı! dedi.

Bana ettiği biricik iltifat bu oldu, ama bunun benim için büyük bir değeri vardı.» **(Lenin, Sanat ve Edebiyat,** Payel yay., s. 233 - 234, çev: Ş. Hulûsi).

Lenin'in Tolstoy ile Gorki'nin eserlerini anlayıp değerlendirmedeki sezgisi, bir eylem adamının, edebiyat ve sanat konusunda sınırlı olması gereken görüşlerinin çok ilerisindedir. Bu yazarları okuyup eleştirirken gerçek aydın kişiliğini, Marksist dünya görüşüyle zenginleştirdiği genel kültür anlayışını ortaya koymuştur Lenin. Sözkonusu anlayış toplumsal olguların edebiyattaki izdüşümlerini, yazarın ideolojik tavrıyla eserinde ele aldığı gerçekliğin karmaşık yapısını araştırma temeline dayanır. Ne var ki Mayakovski konusunda aynı şeyi söylemek oldukça güç. Lenin beğenisiyle eski Rus şiirine, özellikle de Puşkin'in eserine bağlı kaldığından Mayakovski'yi salt biçimci bir şair olarak görmüş, onun fütürizm akımı içinde giriştiği yenilik hareketinin Ekim Devrimi'yle kurduğu çağdaş ilişkiyi anlayamamıştır. Bugün, bizler gibi Mayakovski'nin öncü sanatına elli yıl uzaktan bakma imkânını bulsaydı, aşağıdaki eleştirisini gözden geçirir, Aragon'un «Sovyet Şekspir'i», Stalin'in bile «İşçi sınıfının gözbebeği» olarak nitelediği Mayakovski'yi yeniden değerlendirme gereğini duyardı sanıyorum:

> «Mayakovski'nin **150.000.000** adlı yapıtını beş bin adet basmaya utanmıyor musunuz? Aşırı ve saçma sapan budalalıklarla dolu bu yapıt. Bence o şiirlerden ancak onda biri yayımlanmaya değer, o da salt kitaplıklar ve deliler için, bin beş yüz adetten fazla olmamak koşuluyla. Size gelince, fütürizme duyduğunuz ilgiden dolayı kulağınızı çekmek gerek sizin de;» (1921'de Lunaçarski'ye yazmış olduğu, ilk kez 1957'de yayımlanan bir mektubundan. **A.g.e.,** s. 222).

PARTİ EDEBİYATI SORUNU

Lenin'in 13 Kasım 1905'de yayımlanan «Parti Örgütlenmesi ve Parti Edebiyatı» başlıklı yazısı yazarların politik açıdan bağımlı olmaları, eğer kendilerini devrimci sayıyorlarsa işçi sınıfı örgütü içinde yer almaları gerektiğini savunur. «Kahrolsun partisiz edebiyatçılar!» derken yazarın mutlaka toplumsal bir sınıftan yana olduğunu, özgür ve bağımsız yaratmanın nesnel gerçeklikle bağdaşamayacağını vurgulamak ister. Ne var ki yazıldığı ortama göre, yani yasal eylemin, özellikle de burjuva anlamda bir basın özgürlüğünün henüz sağlanabildiği koşullarda geçerlidir Lenin'in bu sözü. Amaç, yayın organlarının parti denetiminde olmasına karşı çıkan Menşevikleri eleştirmek, 1905 Anayasasının geçerli kıldığı demokratik haklardan yararlanarak ideolojik mücadeleyi düzenli bir biçimde yeniden örgütlemektir. Oysa yanlış yorumlara, Lenin'in aklının ucundan bile geçirmediği iddialara neden olmuştur bu yazı. Önce şu gerçeği belirtmekte yarar var: Lenin sözkonusu yazısında «literatoura» terimini salt edebiyatı (yani edebî estetiği) değil, dilimizde de Fransızca olarak geçen «literatür» terimini tanımlamak amacıyla kullanmıştır. Bilimsel literatür, tıp literatürü v.b. bir deyimdir «parti literatürü». Lenin'in bu bağlamda parti edebiyatından anladığı, yaratıcı uğraştan çok, tüm yayın organlarını kapsayan politik-ideolojik bir basın ve yayın etkinliğidir. Ama, sayıları yurdumuzda da bir hayli kalabalık olan Lenin'den daha fazla Leninist geçinenler sevinçle sarıldılar bu ilkeye. Yaratıcı etkinliğin de işçi sınıfı partisinin güdümünde olması gerektiğini savunarak «toplumcu gerçekçilik» adı altında devrimci edebiyatı kısırlaştırdılar. Stalin döneminin olumlu kahraman tipolojisinde somutlaşan şematik, sığ bir gerçekçilik anlayışına indirgediler onu. Örneğin Jdanov, Lenin'in bu yazısında Sovyet edebiyatının da-

yanması gereken temel ilkeleri ortaya koyduğunu öne sürdü. Oysa ondan önce Lenin'in hayat arkadaşı Krupskaya sözkonusu yazının «yaratıcı edebiyatla» ilişkisi olmadığını savunmuş, yanlış anlama ve yorumlara karşı aydınları uyarmıştı. Yıllar sonra Krupskaya'nın yaptığı açıklamayı dilbilimsel gerekçelerle Pozner, ideolojik analizlerle Thibaudeau doğruladılar ama, Türkiye'deki devrimcilerin haberleri bile olmadı bu önemli olaydan. (Bkz. Jean Thibaudeau, **Socialisme, Avant - Garde, Littérature,** éd. sociales, s. 147 - 155).

Şu günlerde yurdumuzda yeniden gündeme getirilen parti edebiyatı sorunu ne yazık ki yine aynı kısır döngü çerçevesinde tartışılıyor. Örneğin «Parti Edebiyatı ve Türkiye» başlıklı yazısında Demir Özlü, bir çoğuna katıldığım görüşlerini ille de Leninist anlayışa dayandırma gereğini duyuyor. (Bkz. **Türkiye Yazıları,** Sayı: 10) Haklı olarak, Lenin'in bazı yazarları partiye kazandırmak için böyle bir çağrıda bulunduğunu ekliyor sözlerine. Ama partinin kültürel alandaki tüm teorik zenginliğe sahip çıktığı ölçüde edebiyatı kucaklayabileceğini öne sürmekten, yani Leninist sandığı yanlış bir görüşü suçluluk duygusu içinde savunmaya çabalamaktan da kendini alamıyor. Şimdiye kadar Sovyetler Birliği Komünist Partisi de dahil, hiçbir partinin «kültürel alandaki tüm teorik zenginliğe» sahip çıktığı görülmemiştir. Hele iktidardaki bir partiden, yani uyguladığı kültür politikasıyla edebiyatı resmîleştiren, giderek devlet aygıtının ideolojik halkalarından birine dönüştüren bir politik örgütten bunu bekleyemeyiz. Edebiyat, özellikle de yenilikçi edebiyat, başkaldırıcıdır çünkü. Kurucu olmaktan çok yıkıcı, destekleyici olmaktan çok eleştiricidir. Lenin'in «Parti Örgütlenmesi ve Parti Edebiyatı» yazısı 1905 yılında, yani Bolşevik partisinin muhalefette olduğu, üstelik yasal muhalefeti sürdürme kararı aldığı bir dönemde yazılmıştır. Oysa Jdanov'un bu yazıdaki görüşlerden, hem de yanlış yorumladığı «parti edebiyatı» teriminden yola çıkarak uyguladığı kültür politikası partinin devlet aygıtıyla bütünleştiği, neredeyse tüm özerk kurumların (bu arada Ekim Devrimi'nde ortalığı kaplayan öncü sanat girişimlerinin) merkezî yönetime devredildiği, çoğu kez de kapatıldığı yıllara raslar. Diyeceğim, Erol Çankaya'nın öne sürdüğü Jdanovcu uygulamayla Leninist parti edebiyatı görüşü arasında doğrudan bir ilişki yoktur. (Bkz. **Birikim** sayı: 36) Kaldı ki, Lenin'in 1905 yılında belli bir tarihî ve politik bağlamda savunduğu görüşleri yazılı buyruk bellemek zorunda da değiliz. Parti edebiyatının, bu soruna bağlı olarak irdelenmesi gereken sosyalist gerçekçilik tartışmalarının neredeyse elli yıla yaklaşan bir tarihi, ne yazık ki tek boyutlu bir söyleme, hattâ bağnazlığa kadar vardırılan uygulamaları var önümüzde.

Erol Çankaya Lenin'in metninde geçen «edebî yaratma özgürlüğü», «bireysel eğilimler», «estetik kurallara daha çok yer ayırmak» v.b. deyimlerin **literatür**'den çok **edebiyat,** yani bugün kullandığımız anlamda bir yaratıcı sanatsal etkinliği içerdiklerini söylüyor. Bu görünüşde bir bakıma haklı. Sözkonusu deyimlere yaratıcı edebiyatı çağrıştıran başkaları da eklenebilir. Örneğin «düşünce ve imgeleme önemli bir yer vermek», «biçim ve içerik», «burjuva yazarının özgürlüğü» v.b. Ne var ki, «parti edebiyatı»ndan söz ederken Lenin'in **literature** kelimesine yüklediği geniş anlamın dar bir alana kayması, daha doğrusu bilinçdışı bir müdahaleyle, bir çeşit çağrışım mekanizmasıyla genelden tikele kaydırılması sözkonusudur burada. Yoksa metnin bütününden de kolaylıkla anlaşılacağı gibi, temelde politik ve ideolojik mücadelenin tümünü kapsayan bir çağrının özellikle yaratıcılara yönelmesi, onların özgül alanını doğrudan ele geçirmesi sözkonusu değildir. Pozner bu konuyla ilgili yazısında (Bkz. **Nouvelle Critique,** sayı: 40) 1905 Rusyası koşullarında «partinaya literatura» teriminin hangi anlamları içerip, hangi etkinlik alanlarını kapsayabileceğini ayrıntılarıyla açıklamıştır.

Gerçekte, parti edebiyatı sorununu günümüz koşullarında yeniden ele almak, geçmiş uygulamaların ışığında irdeleyerek belli bir açıklığa kavuşturmak zorundayız. Ancak bu, somut örneklerle temellendirilmesi gereken, örneğin gerçeküstücü Aragon'un Harkov Kongresi'nden sonra GUEPEOU ve Stalin'e övgü dolu dizeleri nasıl yazabildiğini araştıran bir başka yazının konusu olabilir. Ben Lenin'in kültür anlayışını özetlemeye çalışırken ister istemez parti edebiyatı tartışmasına da değinme gereğini duydum, o kadar. Bizde hâlâ bu tartışma kısır bir biçimde sür-

dürüledursun, bugün Batı ülkelerindeki Komünist Partileri bile yazarların politik bir örgüt güdümünde, kongre kararlarına göre sanat yapmalarını öngörmemekte, yaratıcı etkinliğin ancak özgürlük ortamında yeşerebileceği, bunun bağlanma sorunuyla eş düzeyde tutulmaması görüşünde birleşmektedirler.

LENİN VE KÜLTÜR

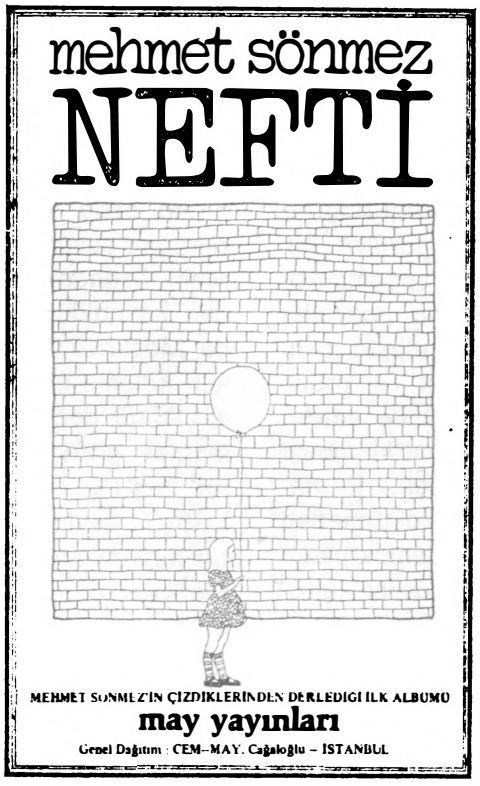
Yukarda Lenin'in kültür konusunda teorik bir eser bırakmadığını, onun kültür sorunları üzerindeki görüşlerini açığa çıkarmak için ya felsefî eserlerine ya da politik uygulamalarına yönelik bir araştırma yapmanın zorunlu olduğunu belirtmiştim. Ama Lenin'in edebiyatla olan ilişkisini betimleyerek kültür anlayışını genel çizgileriyle ortaya koymak da mümkündür. Örneğin **Proletkult** tartışmasında savunduğu görüşler ilk kez, popülistlere karşı giriştiği politik mücadelede çıkmıştır ortaya. Geçmişin kültür mirasının devrimci açıdan özümlenmesine dayanan bu görüşlerin daha 1897'lerde yayımlanan «Biz Hangi Mirası Yadsıyoruz?» adlı yazıda filizlendiğini görüyoruz. Lenin o yıllarda bile «Marksistlerin kültür mirasını arşivcilerin eski belgeleri sakladıkları gibi korumayacaklarını» söylerken eleştirel yaklaşımın altını çiziyor, ama geçmişin kültür değerlerini tümüyle yadsımanın sözkonusu olmadığını belirtiyordu. 1913'de yayımlanan «Ulusal Sorun Üzerine Eleştirel Notlar» adlı yazısında da aynı görüşü, bu kez ulusal kültür alanında öne sürer: «Her ulusal kültür, gelişmiş olmamakla birlikte demokratik ve sosyalist bir kültürün ögelerini bağrında taşır; çünkü her ulusta, sömürülen bir emekçi yığını vardır ve bu yığının yaşama koşullarından doğan demokratik ve sosyalist kültürden söz edilebilir. Ama her ulusta, aynı zamanda (çoğunlukla aşırı gerici ve yobaz nitelikte olan) bir burjuva kültürü de vardır. Bu, ulusal kültürün bir ögesi olarak kalmayıp egemen kültür biçiminde gerçekleşir.» Bu nedenle «ulusal kültür» sloganını eleştirmeden benimseyenlere karşı çıkarak «demokratizm ve dünya işçi hareketinin uluslararası kültürü» sloganını ortaya atar. Sözkonusu slogan hem uluslararası sınıfsal dayanışmayı, hem de demokratik kültürün özümlenmiş ilerici ögelerini içermektedir çünkü. Proletarya yalnızca kendisini değil tüm toplumu özgürlüğe kavuşturacak, sömürünün yeryüzünden kalkmasını sağlayarak kelimenin gerçek anlamında bir insanlık kültürü yaratacaktır. Bu görüşte sınıfsal bakış açısını aşan, proletaryayı kendi içine kapamak şöyle dursun evrensel bir konuma yerleştiren, ona tarihî olduğu kadar hümanist bir görev de yükleyen bir çaba var. Sınıflı toplumla sınıf kültürü arasında mekanik ve önceden saptanmış bir ilişki kurmuyor Lenin. Devrimin gerçek amacının sınıfları ortadan kaldırmak, dolayısıyla da evrensel toplumu gerçekleştirmek olduğunu hiçbir zaman unutmuyor. Bu tavırda, burjuva değil sosyalist anlamda bir hümanizm gizli bence. Daha sonraki yazılarında da, örneğin Marksistliğin üç ana kaynağının maddeci felsefe geleneği (Antik çağ maddecileri ve 18. yüzyıl Ansiklopedicileri), İngiliz iktisadı (Ricardo, Smith v.b.) ve Fransız ütopyacı sosyalistleri (Fourrier v.b.) olduğunu öne sürerken de, Lenin, geçmişin kültür mirasının Marx ve Engels tarafından özümlenerek aşıldığını vurgulamak ister. İktidardayken ortaya çıkan **Proletkult** tartışmasındaysa sözkonusu aşmanın hangi somut koşullarda gerçekleşebileceğini gösterme imkânını bulur.

Proletarya kültürü anlamına gelen **Proletkult** 1917'de kurulmuş, devrim ertesinde önemli bir «uvriyerist» akıma dönüşmüştü. Bu akımın başını çeken Bogdanov ve Lunaçarski gibi aydınlar şematik bir sınıf analizinden yola çıkarak işçi sınıfı devrimiyle burjuva iktidarına son verildiğini, dolayısıyla da burjuva kültürünün tümüyle yadsınıp işçi sınıfına özgü yeni bir kültür yaratılması gerektiğini savunuyorlardı. Görünüşte aşırı devrimci, özündeyse küçük burjuva radikalizminden kaynaklanan bir akımdı bu. Lenin 1920'de Moskova'da toplanan **Proletkult** kongresi için kaleme aldığı karar tasarısında geleneksel kültür değerlerinin devrimci açıdan özümlenmesi görüşüne ağırlık vererek, düşüncelerini beş ilke çerçevesinde özetledi. Bu ilkeler Lenin'in deyimiyle «insanlığın iki bin yıllık kültür birikimindeki tüm ilerici değerleri sindiren Marksist dünya görüşünden» kaynaklanıyordu. Geçmişin kültür mirası tümüyle yadsınmamalı, işçi sınıfı sosyalist toplumun kuruluş sürecinde kendinden önce varolmuş sınıfların kültürlerine sahip çıkmalı, bu kültürleri özümleyerek kendi kültürünü yaratmalıydı. **Prolet-**

kult'un en ateşli savunucularından Lunaçarski bile sonradan Lenin'in görüşlerine katılmış, 1925'de Leningrad Tiyatro Akademisi'nde okuduğu raporda sorunu şöyle ele almıştır:

> «Proletarya kendi öz kültürünü yaratacak, eski sınıfların başarılarını kendi girişimlerinde kullanacak, bunun için de şüphesiz onların anlamını değiştirecektir. Bu işi ise ancak bu yapıtlar üzerinde çalışarak başarabilir. Eski kültürün bütün başarılarını korumak, tanıtıp yaymak zorundayız. (...)» **(Yeni Ufuklar,** Aralık 1970, çev: M. Şaul).

Yukarda kısaca özetlemeye çalıştığım ve **Proletkult** tartışmasıyla somutluk kazanan Lenin'in kültür anlayışı Sovyetler Birliği'nde kısa bir süre uygulanabilmiş, Stalinist bağnazlığın sanatsal yaratıcılıkla birlikte devletin kültür politikasına da el atmasıyla özgünlüğünden, giderek temel ilkelerinden çok şey yitirmiştir. Bugün kültür konusunda çok daha değişik sorunlar ortaya çıkmış, yepyeni yaklaşımlar gerçekleştirilmiş olsa bile, Lenin'in görüşlerinin hâlâ büyük ölçüde geçerli olduğunu belirtmeliyim. Lenin'in kültür anlayışı Marksist dünya görüşünden kaynaklanan, bir yanıyla geçmişe, öbür yanıyla geleceğe dönük bir bütün oluşturur çünkü. ■

«KÜBA'DA EĞİTİM» Juan Carlos Santos, Granma, 8 Ocak 1978

Küba'da eğitimin bugünkü durumuna girmeden önce, birkaç sayıyla da olsa geçmişteki durumuna bakmak gerekli. Daha 1958'de bu ülkede okuma-yazma bilmeyenlerin sayısı 1 milyon kişiye pek yakındı. Yalnızca okuma bilenler ise 1 milyon kişiyi aşmaktaydı. Durumun genel ama başlıca çizgilerini vermek için bir iki sayı daha alalım: 600.000 çocuğun okulu yoktu ve 10.000 öğretmen işsizdi.

1 Ocak 1959'un devrimci zaferini izleyen günlerin getirdiği toplumsal dönüşümler doğal olarak eğitim sorununu da etkiledi. 1959 yılı bitmeden bütün ülkede 10.000 derslik açılmıştı. Kırsal alanda görevli öğretmenlerin sayısı iki katına çıkarılmıştı. O zamana kadar terör ve baskı simgesi olan Batista diktatörlüğünün kışlaları görüntülerini değiştirdiler. Bu yapılardan 69'u toplam 40.000 öğrenci alan okullar haline getirildi.

1961 yılı, Devrim'in sosyalist kimliğinin de açıklandığı yıl, Eğitim Yılı olarak kabul edilmişti. Öğrenim halka açık ve parasız kılındı. Aynı yıl içinde yeni bir zafer daha elde edildi, bu okuma-yazma seferberliğinin zaferiydi. UNESCO'nun 1964'de yayımlanan bir raporuna bakılırsa bu seferberlik, bu kampanya «bir mucize değil, teknik, örgütlenme ve çalışma gücüyle kazanılmış zor bir zaferdi.» Bu seferberlik süresince 707.212 yetişkin okuma-yazma öğrendi. Bu başarı, okuma-yazma müfrezelerinin, yani 267.000 kişinindi. Bu 267.000 kişinin 100.000'ini ise gençler ve öğrenciler oluşturmaktaydı. Okuma-yazma öğretme yolundaki bu çalışmayı iki ilke yöneltti: Halk arasında okuma-yazma bilmeyenler varsa, okuma-yazma öğretebilecek insanlar da vardır; iyi okuma-yazma bilen kişi daha kötü bilenlere öğretmelidir.

Okuma-yazma seferberliğinden sonra, yetişkinlerin eğitiminin daha eksiksiz kılınması yolunda çabalar gösterildi. İşçiler ve köylüler için fakülteler açıldı. 1964 yılında bir başka önemli adım daha atıldı: **Kıra Okul** deneyi başlatıldı. Bu Latin Amerika'daki ilk deneydi. Bu deneyin dayandığı temel, öğrenim yılı içinde 45 günlük bir süre boyunca, ortaokul öğrenci ve öğretmenlerinin kırda çalışmaya gönderilmesiydi. Okul, yaşanan gerçekliğe katılıyor, çalışmaysa, F. Castro'nun sözlerini alırsak «gençliğin büyük eğitmeni» oluyordu. Bugün de yatılı olmayan ortaokul öğrencileri için geçerli olan Kıra Okul sistemi yeni tür okula, yani «Kıra yerleşmiş Okul»a geçişi oluşturdu. Bu yeni deney iki temel fikirden, Marx'ın ve Marti'nin iki temel fikrinden esinlenmekteydi. Çalışmayla eğitimin birleşeceği bir okul tasarlanmaktaydı. Her ikisi de okulu, insanın tam bir yetişme merkezi olarak tasarlıyordu.

Kıra yerleşmiş ortaokullar genel bir öğrenim düzeyi sağladılar. Bu okulların özel bir örgütlenmesi vardır: Öğrenciler yatılıdır bu okullarda ve bu öğrenciler bütün öğrenim yılı boyunca çalışmayla öğrenimi birleştirirler; aynı zamanda da ülkenin ekonomik planının gerçekleşmesine katkıda bulunurlar. Öğrenciler hafta sonları ailelerinin yanına dönerler.

Bu okulların öğrencileri iki gruba ayrılmışlardır. Bu gruplardan biri çalışırken öteki grup dersliklerde, laboratuarlarda atölyelerde öğrenim görmektedir.

Genellikle bu okullar aynı plana göre yapılmışlardır; öğrenim, spor ve eğlence için tüm imkânları sağlayan dört yapıdan oluşurlar. Bu kurumların dayandıkları ilkeler şunlardır:

- Toplu halde öğrenim;
- Öğrenimle çalışmanın birleşmesi;
- Üretici-öğrencinin yetişmesi;
- Evrensel eğitim;
- Ekonomik gelişme planlarıyla öğrenimin birleştirilmesi;
- Öğrencinin kır emekçisiyle ilişki kurması;
- Kafa emeğine özgü alışkanlıkların oluşturulması;
- Sosyalist ödüllendirme;
- Toplumsal açıdan yararlı emek;
- Toplumsal mülkiyete karşı özen ve bu mülkiyetin korunması;
- Uluslararası dayanışma.

Bu ilkelere dayanarak oluşturulan eğitim kurumlarının en yenisi Havana'da açılan **Vladimir İlîç Lenin** meslek okuludur. Bu okul örneği üzerine bütün ülkede meslek okulları açılmaktadır.

Eğitime ilişkin sayılara yeniden dönersek, şunları bilmek ilgi çekici olacaktır:

- Devrim'in zaferinden bu yana öğrenim bütçesi 12,5 katına çıkarıldı;
- 1977 - 78 öğrenim yılı içinde 162 yeni okulun yapımına başlandı; 1977 yılı içindeyse 95 tane başka okul yapılmıştı;
- 1970'den bu yana yaklaşık 1000 tane yeni öğrenim kurumu yapılmıştır.

Özetleyen YUSUF ALP

«MAOCU» KAMP'DAKİ AYRILIKLAR VE BETTELHEIM'IN İSTİFA OLAYI

Uluslararası Sosyalist Hareketin SBKP - ÇKP çatışması sonucunda başlıca iki kampa ayrılması esnasında ÇKP safını seçişin temel iki nedeni vardı. Bunlardan ilki, ÇKP'nin yeni bir «devrim modeli» sunmasıydı. Özellikle geri bıraktırılmış ülke

devrimcileri üzerinde etkili olan bu «devrim modeli», İşçi sınıfının sayıca az olduğu bu ülkelerde geniş köylü yığınlarına dayanarak «devrim yapma» imkânının varolduğunu öne sürmekteydi. Çin Devrimi bunun kanıtıydı.

İkinci neden ise, asıl olarak ileri kapitalist ülke devrimcileri için sözkonusu oldu. ÇKP, Kültür Devrimi teorisi ve pratiği ile günümüz sosyalist ülkelerinde karşılaşılan sorunları açıkca gündeme getiriyor ve bir çözüm perspektifi sunuyordu. «Sovyet sosyal-emperyalizmi» ve «geriye dönüş» tezlerinin ortaya atılmasının temel nedeni buydu. SSCB ve öteki sosyalist ülkelerde sosyalist toplum hedefiyle çeliştiği açıkca görülen durumu çoktandır kaygıyla izleyen Batı Avrupalı sosyalistlerin birçoğu bu yüzden Kültür Devrimi olayına yoğun bir ilgi gösterdiler. Batı Avrupa'da ÇKP yanlısı hareketlerin ortaya çıkışında Kültür Devrimi olayı ve ona ilişkin tezlerin payı büyüktür.

Bu yüzden Mao'nun ölümünden sonra ÇKP içinde meydana gelen olayların Batı Avrupa'daki ÇKP yanlıları üzerindeki etkisi, örneğin Türkiye'deki ÇKP yanlısı hareketler üzerindeki etkiden daha değişik olacaktır. Türkiye'de ÇKP yanlısı hareket ÇKP ve AEP yanlıları olmak üzere iki temel gruba ayrıldı. Mao'nun ölümünden sonra «radikal» kanadı tasfiye ederek ÇKP yönetimine egemen olan kanadın uygulamaya koyduğu yeni politika ve tezlere tepki duyanlar, AEP'nin ÇKP'ye yönelttiği eleştirileri benimseyip ayrı bir grup oluşturdular.

Oysa yukarıda anlatılan nedenlerden ötürü Batı Avrupa'daki ÇKP yanlılarının önemli bir bölümü için, «radikal» kanadın «Dörtler Çetesi» sıfatıyla ÇKP'den tasfiye edilmesinin özel bir anlamı vardır. Çünkü «radikal» kanat, bilindiği üzere Kültür Devrimi'nin önde gelen kadrolarıydı. ÇKP'nin bilinen tezlerini Kültür Devrimi bağlamında yorumlamakta ve böylece onlara çıplak bir SSCB suçlaması olmaktan uzak bir görünüm sağlamaktaydılar. ÇKP uzun süre tavizsiz bir Marksizm - Leninizm savunucusu olarak görünebildiyse; SSCB cephesinde görülen ve «geriye dönüş» tezine gerekçe olan sorunları çözümleyebileceği imajını uyandırabildiyse, bu yüzdendir.

AEP'nin şimdilerde ÇKP'ye karşı yürüttüğü muhalefet; tasfiye edilen «radikal» kanadın doğrultusunda değildir. Bu yüzden de birçok Batı Avrupalı aydını ÇKP saflarına çeken ögelerden yoksundur. AEP muhalefeti, örneğin Türkiye'deki birçok «Maocu» grubu tatmin edebilir. Ama ÇKP yanlısı, «Maocu» olma nedenleri görece hayli farklı olan bu Batı Avrupalı aydın grupları için yetersizdir.

Bettelheim, işte bu kategori gelenlerinden biridir. ÇKP tezlerini sistemli bir teorik gerekçeye oturtmak yolundaki çabaları, «katkı»ları ile tanımaktadır. «Radikal kanat», «Dörtler çetesi» adı verilerek, ağır suçlama kampanyalarıyla ÇKP'den tasfiye edildiğinde Bettelheim da başkanı olduğu **Çin - Fransız Dostluk Derneği**'nden istifa etti.

Bettelheim'ın, ÇKP'nin şimdiki yöneticilerine seslenen ve istifa gerekçelerini anlatan aşağıdaki mektubunu okurken yukarda ana hatlarıyla çizilmesine çalışılan arka plânın hatırlanması yararlı olur. ■

FRANSIZ-ÇİN DOSTLUK DERNEĞİ'NE MEKTUP (11 Mayıs 1977)

Bildiğiniz üzere, Başkan Mao'nun ölümünü izleyen olaylar beni derin bir biçimde endişelendirmiştir. Kültür devrimi boyunca temel bir rol oynamış ve şüphesiz Kiang Tising'in dışında Mao Tse-tung'un güvenini kazanmış dört yöneticinin tutuklanmasının peşinden, ben de, Çin'in öteki pek çok dostu gibi ciddî kaygulara uğramış bulunuyorum.

«Dörtlere» karşı yöneltilen hükümet darbesi suçlaması inandırıcı olamaz: Genellikle, bir hükümet darbesini fiilen gerçekleştirenler, bertaraf ettiklerinin iktidarı zorla ele geçirmek istediklerini açıklarlar.

Tutuklanan yöneticilerden ikisinin, Yao Wen-Yuan ve Tehang Tehouen-Kiao'nun Çin'de kapitalizminin onarımı eğilimlerinin sınıfsal analizine, yetersiz de olsa önemli bir katkı getirmiş olmaları bu olayların siyasal sonuçlarına ilişkin şüphelerimi artırmıştır.

Bununla birlikte, endişelerim ve şüphelerim ne olursa olsun, tavrımı ortaya koymadan önce, ÇKP'nin yönetimini ele alanların ileri sürecekleri kanıtları ve onlar tarafından fiilen izlenecek siyasî çizgiyi görmek bana zorunlu göründü.

Ekim 1976 olaylarından bugüne kadar geçen altı ayı aşkın dönem boyunca geçenler, benim endişelerimi maalesef doğruladı.

Dörtlere karşı «eleştiri»nin sürdürülüş biçiminin Başkan Mao'nun öğretileriyle hiçbir ortak yanı yoktur.

Yayımlanan metinde hiçbir Marksist analiz bulunmamakta, fakat yalnızca iftiralar ve küfürler bulunmaktadır. Yayımlanan metnin seviyesizliği ÇKP'nin bugünkü yönetiminin, Dörtlerin siyasal çizgisi olabilecek şeyin ciddî bir eleştirisini ortaya koymaktaki yetersizliğini dile getirmektedir.

Dörtlere karşı sürdürülen kampanya boyunca, doğrudan doğruya bugünkü yönetimin uygulamalarına yönelik suçlamalara raslanmaktadır. Bu arada, Dörtlerin başvurduğu fotoğraf «hilelerinin» bunların «parti ve devlet iktidarını ele geçirmek için fuar hırsızları gibi anlaşan aşağılık entrikacılar ve ikbal avcıları olduklarını» gösterdiğini okuyabilmekteyiz (27 Mart tarihli Hsinhua yazısı). Fotoğraf «hileleri» ve tarihî gerçeğin tümüyle saptırılması suçlaması

kesinlikle doğrudur, maalesef bu uygulamalar, belirgin bir biçimde hileli fotoğrafların yeraldığı **La Chine en constructlon**'un Kasım-Aralık 1976 tarihli çift nüshasının gösterdiği üzere, bugün de varlığını sürdürmektedir.

Dörtlere karşı yöneltilen öteki suçlamalar Marksizmin gereklerinin yadsınmasına kadar varır. Örneğin, Tchang-Tchouen-Kia'ya karşı bugünkü Çin toplumunun sınıfsal bir analizine giriştiğinden veya dahası var, Marksizmi geliştirdiğinden dolayı yapılan serzenişte görülen budur. Onun yaptıkları bilimsel sosyalizmin inkârı ve karşı-devrimci revizyonizm olarak nitelendirilmektedir!

Öbür bazı suçlamalar da inandırıcı değildir, veya eğer kabul edilecek olurlarsa ÇKP'nin yönetici kadrolarının hayat biçimi hakkında ciddî sorular doğurabilirler. Dörtlere karşı yöneltilen, lokantalarda parasını ödemeden yemek yediklerine dair suçlama veya Knang Tsing'e yöneltilen, bir «imparatoriçe elbisesi» ısmarladığına dair suçlama böyledir.

Nihayet, öteki bazı suçlamalar ya olayları görünür bir biçimde çarpıtan abartmalara veya kaba yalanlara tekabül etmektedir. Böylece, bu son ayların gazetelerinde, Dörtlerin çökmüş ve kokuşmuş bir burjuva hayatı sürdürdükleri okunabilmektedir. Wang Hong-Wen'in yeni burjuvazinin tipik bir örneği olduğu dile getirilmektedir. Bu arada, Dörtlerin toprak sahibi ve burjuva konumlarını dikkafalılıkla sürdürdükleri, kapitalist yola yüzde yüz bağımlı sorumlular oldukları dile getirilmektedir. ÇKP'nin, işçi sınıfının tüm halkın ve Çin ulusunun amansız düşmanları olarak tanıtılmaktadırlar; onların yabancılara casusluktan, yabancılara hizmetten, yabancıların gizli ajanlarının faaliyetlerine elverişli araçları ithal etmekten ve lüks maddeleri ithal etmekten sanık oldukları dile getirilmektedir. Bu arada, onların sosyalist birikime zarar vermek ve maddî dürtüleri kamçılamak amacıyla Devlet fonlarını kasıtlı olarak israf ettikleri açıklanmaktadır. Onlar, ayrıca Komintang ajanları olarak gösterilmektedirler.

Eğer bu tür suçlamalar gerçeğe uymaktaysa, bu, ÇKP yönetiminin kompozisyonu ve hattâ Mao Tse-tung'un uyanıklığı üzerine en ciddî şüpheleri düşürmekten başka bir işe yaramaz. Bu koşullar içinde, bugünkü parti yöneticilerinin hepsinin veya bir kısmının bir gün aynı şekilde Komintang ajanları, «düşman casusu» sanığı olarak açığa çıkacakları da düşünülebilir.

Eğer —benim düşündüğüm gibi— bu suçlamalar gerçeğe uymuyorlarsa, uyuşmazlığa düştükleri kimseleri bu uyuşmazlığın temellerini açıkça ortaya koyarak değil iftiraya başvurarak bertaraf etme yolunu tutarak halkı aldatan yöneticilere güvenmek imkânsızdır.

Bu koşullar içinde, Mao'nun oluşturduğu siyasal çizgiye sadakat ilanının bir başka çizgiyi kamufle etmeye yönelik bir sis perdesinden başka bir şey olmadığını düşünmek sonucuna varılır. Gerçekten, Çin'de son aylarda yayımlanan metinlerin incelenmesi ve fiili uygulamaların gelişimine dair bilinenler, beni, Çin'de halen bir revizyonist çizginin egemen olduğunu düşünmeye sevk etmiştir. Üretimin devrime önceliğine dair çağrılar hükmünü sürdürürken Teng'in eleştirisi terkedilmiştir. Disiplin ve düzen yüceltilmektedir; öte yandan, artık, bir burjuva politikasına karşı başkaldırma hak ve ödevlerinden söz edilmeksizin fikrini koruma hakkı sorunu kalmamıştır. Sosyalizme geçiş sırasında kadınların durumunun ortaya çıkardığı sorunlar inkâr edilmektedir. Parti içinde burjuvazinin varlığı sorunu elçabukluğuyla ortadan kaldırılmıştır. Sınıf mücadelesine çağrının yerini «Dörtlere karşı savaş» çağrısı almıştır.

Genel bir biçimde, Dörtlerin gereken eleştirisi devrimci açıdan değil, revizyonist açıdan yapılmaktadır. Onların yanlış söyledikleri veya yaptıkları veya beri yandan doğru olabilecek olan arasında ayrım yapılmamaktadır. Daha kesin bir deyişle, onların yanlışları, yapılmış doğru analizleri reddetmek için de kullanılmaktadır. Bu durum, diyalektik maddeciliğin gerekleriyle çelişir ve burjuva anlayışının güçlendirilmesi sonucuna varır.

Çin'de olup bitenler hakkında bilinenler varolan politikanın revizyonist yönlenişini doğrulamaktadır. Fabrika yönetmelikleri yeniden baskıcı olmaktadır. Açık kapılı okullar fiilen terkedilmiştir. Bu demektir ki bir yandan Kültür Devrimi'ne övgüler düzülürken, öte yandan onun kazanımları tasfiye edilmek üzeredir.

Uluslararası politika alanında, iki süper devlete karşı mücadelenin yerini giderek tek başına sosyal-emperyalizme karşı mücadele almıştır. Sonuç olarak, Amerikan emperyalizmi gittikçe daha az ağıza alınmaktadır. Amerika'nın veya müttefiklerinin başka halkların hayatlarına müdahaleleri çoğu kez «olumlu» karşılanmaktadır. Zaire olayları konusunda böyle olmuştur. Bununla birlikte, iki haydut çatıştıkları vakit ikisinden biri lehine tavır almaya gerek yoktur. ÇKP'nin bugünkü uluslararası uygulamaları, Çin'in, özellikle üçüncü dünya halkları gözündeki prestijine zarar vermektedir. Gerçekte, bu uygulamalar sosyal-emperyalizmin işine yaramaktadır.

Halen Çin'de olup bitenler hakkında sahip olmak durumuna geldiğim yargı budur.

Bugünkü siyasal yarışta karşı karşıya bulunan güçlerin kapsamı konusunda çok az bilgiye sahibiz. Bu son ayların baskı operasyonlarının genişliği kanıtladığı üzere bu güçler mutlaka vardır.

Çin'in hangi koşullar içinde ve ne zaman yeniden devrimci

bir yola koyulacağını öngörmek imkânsızdır.

Deneyler, ÇKP'nin bugünkü yönetiminin, Çin halk kitleleri gözünde prestijini artırmak için dışardan gelen onaylardan ne kadar yararlandığını göstermektedir. Üstelik, Çin'de halen egemen olan politik çizgiyi onaylamak ve hattâ onay anlamına gelecek bir tavrı sürdürmek Çin halkına ve Çin'de sosyalizm için mücadele edenlere hizmet etmek değildir.

Fransız-Çin Dostluk Derneği, Dernek içinde varolan çok sayıda Çin dostumun ortaya koyduğu şüphelere karşın ÇKP'nin bugünkü yönetimine destekçi bir akım tarafından yönetilmektedir. Bu durumda, Fransız - Çin Dostluk Derneği başkanlığından istifamı sunmamın doğru olacağı sonucuna varıyorum. İstifamı bu mektupla sunuyorum. İstifamı Derneğin Ulusal Barosuna ve üyelerine iletmenizi ve metninin **Aujourd'hui La Chine**'de yayımlatmanızı diliyorum.

Size dostluğumun ve Çin halkıyla dayanışmanın ifadesini yollamaktayım.

Charles Bettelheim
Communisme, Kasım 1977

«TANTE ROSA» YENİDEN OKUNURKEN

Türkiye'de 1950'lerin başından başlayarak etkisini sürdürmüş bir yazarlık anlayışı 1960'ı yılların hemen başında önemli bir sarsıntıya uğradı; bu on yılın ortalarında da barutunu iyice tüketti. Gerçekte, bu **etkinin** çekim alanı oldukça dardı, kapsamı, sınırlı bir aydın çevresini aşamıyordu, ama yine de hayatiyet bulabildi bu anlayış. Şüphesiz bunun nedenleri oldukça çeşitli ve birbirinden bağımsız değil..

Özellikle hikâye ve şiir alanında belirginleşerek temsilcilerine kavuşan bu sanatsal çaba hatırlanması kolay bir yığın etkenin de işleviyle ölüp giderken geride birtakım uzantılar bırakıyordu. Gerek şiirde, gerekse hikâyede —her «hareket»in sonunda olduğu gibi— bir tür ara kuşaklar eski bilinçleriyle, eskinin bilinciyle koşullanmış estetik anlayışlarıyla ortada kalakaldılar. Örneğin şiir mecrasının dışında taşarak yeni bir kol olma yönsemesini gösteren bu çaba, tıkanıp kaldıktan sonra ardından gelen kuşağı sonu hüsran olan bir noktada bırakıverdi. Aynı şey herkesçe hikâyede de gözlemlendi. Adları ortada temsilcilerin bir kısmı edebiyatı bırakmayı seçerken bir bölük yazar ise bilinçlerini dönüştürmeye, kendilerini yıkıp yeniden kurma işine cesurca bir özeleştiriyle eğildiler.

Sevgi Sosyal da andığım ara kuşak sanatçılarından biriydi. Gerek ilk hikâyeler kitabı **Tutkulu Perçem** (1962), gerekse şu günlerde yeni baskısı yayımlanan **Tante Rosa** (1968) olsun her iki kitabında yer alan hikâyeleriyle Sevgi Soysal kendinden önceki 50 kuşağının varoluşçu diye nitelenebilecek hikâye anlayışlarının tükendiği yerden edebiyata girer. Öyle ki, bir **Tutkulu Perçem**'e ya da **Tante Rosa**'ya klasik hikâye kalıplarının çok dışında olan yapıları yüzünden hikâye kitapları denilebilir mi bilmiyorum. Her iki kitaptaki estetik anlayışı kadar —doğal olarak— ele alınan sorunlar, temel sorunsal örneğin bir **Şafak**'ın Sevgi Soysal'ından epeyce uzak bir yerde. Sevgi Soysal'ın gerçek dönüşümü 1970 tarihli romanı **Yürümek**'le başlayacak, daha sonra yazılacak asıl önemli sorunların araştırılması, bir tür kalem bilenişi bu kitapla başlayacaktır. Ancak Sevgi Soysal'daki büyük dönüşümün 12 Mart'la gerçekleştiğini, bunda da köklü değişimler geçiren düşüncelerinin olduğu kadar ve belki de daha önemlisi Soysal'ın yaşadığı 12 Mart yaşantısının büyük payı olduğunu biliyoruz. **Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu**'nda doğrudan eğildiği, **Barış Adlı Çocuk**'daki kimi hikâyelerde ve son romanı **Şafak**'da çok ustaca değerlendirdiği bu malzeme 12 Mart yaşantısı, 12 Mart tanıklığıdır. Sevgi Soysal salt dönemin sorumlularına karşı eleştirici bir tanık değil, bununla birlikte sol düşünce içindeki yanlış eğilimlere karşı da kara alayı elden bırakmıyan bir tavır içindedir. Bence Soysal'ı Soysal eden en önemli niteliklerden biri olan bu ironik bakış açısının, **Tutkulu Perçem** ve **Tante Rosa** deneylerinden Sevgi Soysal'a kalan önemli bir miras olduğu söylenebilir. Sevgi Soysal'ın ilk ve son kitapları arasındaki belirleyici ve kopmamış tek bağ da bu. Bir de Soysal'ın üslubunu özgün kılan **üslupsuzluk,** özentili bir düzgün yazma kaygısı taşımaması.

Tante Rosa bir roman değil ama klasik çerçevesi içinde bir hikâyeler kitabı olduğu da söylenemez. Tante Rosa'nın sonu başarısızlık olan çeşitli girişimleri ondört parçadan oluşan bağlantılı bir anlatımla verilmiş. Bavyeralı Tante Rosa'nın **bırakma** eylemi ve bir yerde kaçınılmaz olan başarısızlıkları çevresinde dönenen kitabın bir uzun hikâye nuvella olduğu söylenebilir.

Yayınevi tarafından bu baskının sonuna eklenmiş Sevgi Soysal — Adnan Binyazar konuşması **Tante Rosa** konusuna açıklık getirecek bir konuşma. Bu konuşmadan, öncelikle, **Tante Rosa** hikâyelerini yazarken Soysal'ın yaşantısı içindeki kimi önemli noktalardan yola çıktığını öğreniyoruz. Kitaptaki Tante Rosa gibi afaroz edilmiş, çocuklarını, kocasını bırakarak büyük kente gitmiş birinin Soysal'ın ana tarafından Rosa olduğunu... At cambazlığı, rahibellik gibi başarısız girişimleri olanın ise Soysal'ın teyzesi Tante Rosel olduğunu. Sevgi Soysal andığımız konuşmasında kitabın «yabancı olan coğrafyasını» belgeselliğine bağlıyor ama kitabının tümüyle bu kişilerin yaşantılarını anlatmak amacıyla yazılmadığını

da ekliyor: O, büyük annemden başlayıp bende biten bir çizgidir.

Tante Rosa'da ön plana çıkan başlıca iki kavramdan biri **bırakmak** ise öteki de **başarısızlık.** Bu iki kavram birbirine ulanarak bütünsel bir yapı içinde Sevgi Soysal'ın sorunsalını oluştururken günümüz toplumlarındaki kadının tedirgin yerini, çevresiyle ve kendisiyle olan çapraşmasının altını çiziyor. Tante Rosa, «aidiyet sözkonusu olduğu» kenti, çocuklarını ve kocasını, kaz kızartması ve elma pastası yapmasını ve Noel şarkılarını ve «kiliseden dönen çocukların attığı kar topuyla delinen camı tıkadığı sol memesini, yüreğini yağ tabakasıyla örten sol memesini» **bırakarak,** başka kentlere, «..fabrika bacalarının, gemi düdüklerinin oraya, tramvaylarda herkesin birbirlerinin ayaklarına bastığı ve pardon demediği ve ne merhaba ne de günaydın demediği insanların oraya» doğru gider ardında gelin elbiseleri, duvaklar, arasına soluk menekşeler katlanmış mektuplar bırakarak. Sevgi Soysal, konuşmasında Tante Rosa'nın özgürlüğe ya da tutsaklığa gitmesinin farketmediğini, bunların birbirine açılan kapılar olduğunu söylüyor: «Beni duygulandıran —duygumu yaygınlaştıracak kadar duygulandıran— bırakmaktır. Hiçbir şeyi hazırlamadan, belki de en gereksiz ve yanlış anda bırakmak.»

Tante Rosa'ya egemen olan bu kaçış teması için günümüz toplumlarında özel olarak kadının bıçak sırtı yerinin dışa vurumu olduğu söylenebilir. Bireyin —Kadının— toplum içindeki yerini arayışı, kendisiyle ve yaşadığı çevresiyle hesaplaşmaya girişi, bu amaçla sürekli deneyimlere girişi, girişimleri. Her bir şeyi bırakıp çekip giderek, yaşanılan yalnızlık içinde insanın kendi yanlışlarının bilincine varması, kendini tanıması. Tante Rosa'nın sevebilecek bir tek aşağılık, tek salak olarak kendini görmesi bundandır: «Tante Rosa Tante Rosa I Love You!»

Bütün episodlarda Tante Rosa'nın **bırakmak** duygusu ve **kaçış** eylemi öne çıkar. Tante Rosa her şeyini bırakarak kaçar ama at cambazlığından, rahibelikten kovulur, orospuluğu da beceremez. Ama kendini sürekli eylemle, yalnızlıkla sınar. Bir başarısızlığın hemen ardından yeni bir umut dalgasıyla bir başka girişimde bulunur. Kent yaşantısıyla da uyuşamaz; sonunda kır çiçeklerine dönmek zorunda kalacaktır. Bavyera'lı Rosa ölümünden sonra sahiplenecek kimseyi bile bulamaz, cesedi yakılıp bir vazoya konulur.

Yenişehir'de Bir Öğle Vakti' nin, **Şafak**'ın yazarı Sevgi Soysal'da da etkisi güçlü bir biçimde sürecek olan yanlar, **Tante Rosa**'da da elden bırakılmamış, kitabın bütününe egemen olan ironik ve naif denilebilecek anlatısı Soysal'ın. Bu önemli ve özgün yazış biçimini sonradan yazdığı yazılara ya da hikâye ve romanlara olsun her yazdığına taşıyacaktır Sevgi Soysal.

Tante Rosa'nın alegorik anlatımı, hele bölüm başlarındaki mekâna uyumu kolaylaştıran resimler kitabın kolayca bir «çeviri hikâye» olarak okunmasını getiriyor. Sevgi Soysal kitabın **çeviri** olmadığını söylüyor andığım konuşmada: «Suçum belki de onu Ayşe Teyze'ye **çevirmemiş** olmak.» Bence yalnız adlar ve mekân değil **Tante Rosa**'yı **çeviri** havasına sokan. Tante Rosa'nın kaçışı, tedirginliği, yalnızlık özlemi ve kendini arayışı, hesaplaşması bu dünyayı yaratan ögeler. Eğer kitabın adı Ayşe Teyze olsaydı gerçek **çeviri** duygusu o zaman doğardı bence. İşte Sevgi Soysal'ın kendinden önceki varoluşçu hikâye yazarlarından farklı yanı burada çıkıyor. Sevgi Soysal'ın başlangıçta ardılı olduğu kuşağın yazdıklarında hep bir tükenmişlik, bir boğuntu, bir onmaz yalnızlık, marazlı duygular vardır koca bir karanlığın içinde; umut yoktur hiçbirinin yazdıklarında. Tante Rosa ise her başarısızlıktan sonra sürekli bir umut yüküyle doğrulur, coşkuyla başka bir girişimde bulunur. Kitapta başarısızlıkla umut, hüzünle ironi içiçe.

Bütün bunlardan sonra, Sevgi Soysal'ı en çok **Yenişehir'de Bir Öğle Vakti** ya da **Şafak**'la tanıyıp sevmiş geleneksel okurun **Tante Rosa** karşısında en azından bir yadırgama duyacağı söylenebilir. Sevgi Soysal'a ancak, O'nun 12 Mart dönüşümü sonrası yazdıkları ve sonu acılı 12 Mart yaşantısı nedeniyle karşı karşıya gelmiş edebiyat dışı politik okur **Tante Rosa**'yı yadırgayacak ve belki de bir **Şafak**'la yanyana koyamayacaktır kitabı. **Tutukiu Perçem** ya da **Tante Rosa**'daki —ileride çok değişecek— kadına ve İnsana, topluma ve sorunlara bakış açısı **Şafak**'la olgun temeline oturacaktır çünkü.

Sevgi Soysal en verimli ve kendini yeniden inşa ettiği döneminde yazabileceği asıl şeyleri yazamadan aramızdan ayrılmak zorunda kaldı. O'nun kısa yazarlık hayatı içersinde eser'ini getirip bıraktığı, bırakmak zorunda kaldığı saygın yer birçok sanatçı için devrimin nasıl önce kişide yapılması gerektiğini göstermesi açısından çok önemli ve anlamlı bir örnek. Bu hepimiz için geçerli. İlk yazılanları **yadsınarak** varılan son uğrak başlangıcın özeleştirisini de bağrında taşıyor. Sevgi Soysal yaşasa muhakkak ki yine sürekli kendini **yadsıyacak,** gerçekliği yeniden ele alacak, sürekli bu çabayı taşıyacaktı. İşte, gözden kaçırılmaması gerekli bir nokta da Sevgi Soysal'ın bu **yaşantı çizgisi** ve buna koşut olarak sürekli kökten değişen **yazarlık çizgisi** olmalı bence.

Tante Rosa'dan şunlar geriye kalıyor bize: Bir bırakma duygusu, bir olumlu tedirginlik, kişinin kendisiyle ve çevresiyle hesaplaşması. Sürgit ve aydınlık bir umut yeşertisi, yaşama coşkusu sonra..

EROL ÇANKAYA

KAPİTALİST DEVLET İŞLETMELERİ VE TÜRKİYE

Mustafa Sönmez
Tüm İktisatçılar Birliği Yayınları, No: 20, Şubat 1978, Ankara, 144 Sayfa, 20.— Lira

(Sönmez'in kitabının metni 123 sayfa. Kitap iki bölümden oluşuyor: İlk bölümde genel olarak devlet, devletin görece özerkliği, ekonomik yeniden-üretimde devletin oynadığı rol ve rolün metropol ve geri bıraktırılmış ülkelerdeki biçimlenişi gibi konular ele alınıyor. 25 sayfalık bu bölüm, yazarın genel teorik bakışını özetlemeyi ve «Türkiye'de Devlet İşletmeleri» adlı ikinci bölümün üstüne oturtulacağı teorik çerçeveyi iletmeyi amaçlıyor. İkinci bölümdeyse, kapitalist devlet işletmelerinin Cumhuriyet tarihi içindeki evrimleri anlatılıyor. Analiz, 1978'e kadar uzanıyor.)

Kapitalist devlet işletmelerinin Türkiye'nin toplumsal yapısında tuttuğu yer çok büyük. Her şeyden önce, bu işletmeler Türkiye'nin toplam sanayi üretiminin ortalama üçte birini sağlıyorlar ve stratejik sektörlerden birçoğunu —örneğin hava, deniz ve kara yollarını, madenciliğin ve enerji üretiminin belirleyici bölümünü— tam tekellerinde bulunduruyorlar ya da bu sektörlerin üretimini hemen tümüyle belirleyecek durumdalar. Ayrıca ülkenin en büyük ölçekli üretim kombinaları da kapitalist devlet işletmelerinin. Bütün bu özellikleri sözkonusu işletmeleri Türkiye'nin ekonomik yapısında kilit ögeler haline getiriyor. Böylece, hem bugünkü toplumsal yapının kavranması, hem de özellikle devrim sonrası ekonomik düzenlemelerin planlanması için hayatî önem taşıyan, ülke ekonomisinin tanınması için, devlet işletmelerini tanımanın ne kadar gerekli olduğu ortaya çıkmaktadır.

650 000'i aşkın işçinin çalıştığı bu işletmeler, Türkiye İşçi sınıfının belirleyici bölümünü de bünyelerinde barındırıyorlar. Üretim koşullarının görece modernliği ve üretim ölçeğinin büyüklüğü de gözönünde bulundurulursa, işçi sınıfının bu kesiminin gerek ekonomik - demokratik mücadele, gerekse politik mücadele açısından taşıdığı potansiyel ortaya çıkar. Bu potansiyelin harekete geçirilmesi, devlet işletmelerindeki üretim koşullarının, bunların üstünde yükselen insan - insan ilişkilerinin ve ideolojik yapının tanınması, toplam toplumsal ilişkiler içindeki yerinin belirlenmesi ile mümkündür. Örneğin, patronlarının devlet olması işçileri nasıl etkilemektedir? Ya da: bu işletmelerde neden görece sağ bir sendikalaşmaya raslıyoruz? Kadro kabarıklığı, devlet işletmelerindeki emekçilerle ürettikleri arasında nasıl bir ilişki yaratmaktadır? Üretim birimlerinin modernliği, coğrafî yeri, üretim dalı gibi temel önemde bazı etmenlerle işçilerin ekonomik ve politik bilinçleri arasında hangi ilişkiyi saptayabiliriz? Piyasa hareketleri devlet işletmelerinde çalışanları nasıl etkilemektedir? Bu gibi sorunların sayısı artırılabilir ve bunların cevapları da ancak devlet işletmelerindeki üretim koşullarının, buralarda empoze edilen bilinç türlerinin, bu işletmelerin öteki toplumsal yapılarla eklemlenişlerinin kapsamlı bir analiziyle verilebilir.

Üçüncü bir noktada, toplumumuzda çok güçlü olan «devlet ideolojisi»nin yeniden - üretiminde, kapitalist devlet işletmelerinin tuttuğu yerdir. Ülke ekonomisinde çok büyük önem taşıdığını bildiğimiz bu işletmeler, çok dolaysız bir gerçeklik olarak Türkiyeli yurttaşın hayatına girmektedirler. Türkiyeli yurttaş bu işletmelerin ürünleriyle, evinde, çalıştığı yerde, yaşadığı sokakta, bindiği taşıtta kısacası her yerde karşılaşmaktadır. Böylece ekonomik sürece eleştirel bakmaktan uzak olan yurttaş bu işletmelerin gerekliliğini devlet işletmelerinin gerekliliği olarak kavrar. Devletin ekonomik ve siyasal etkinliklerini birbirinden soyutlayamayınca da, ekonomik etkinliklerini «vazgeçilmezliğini», siyasal etkinliklerinin da meşrulaştırılması, hattâ vazgeçilmezliği olarak kavrar. Giderek devletin ekonomik süreçlerdeki bu ağırlığını —başka birçok nedenle birlikte— toplumsal sistemin gücünü devletten aldığına ilişkin yanılsamaya kanıt olarak görür. Bu çarpık, ama ülkemiz insanlarının bilincinde çok derinlere kök salmış ideolojinin teşhirinde, tüm devlet mekanizmaları içinde kapitalist işletmelerin yerinin gösterilmesi, büyük önem taşımaktadır.

Kısacası, kapitalist devlet işletmeleri ekonomik, ideolojik, politik, kültürel v.b. boyutlarıyla incelenmesi gereken, temel önemde kuruluşlardır. Mustafa Sönmez'in kitabı, böyle bir incelemenin gerektirdiği tartışma ortamını açması bakımından çok olumlu bir adımdır.

Sönmez kitabını büyük oranda Türkiye'deki kapitalist devlet işletmelerinin ekonomik evrimini çizmekle sınırlamış. Bir araştırmacının, araştırdığı alanı ekonomik ilişkilerle sınırlayarak işe başlaması şüphesiz anlaşılır bir şey. Ama böyle bir sınırlama ancak, sözkonusu ekonomik ilişkilerin, ait oldukları ekonomik, ideolojik, politik, kültürel ilişkiler bütünü içinde tanımlanmasından ve bu tanımlamanın ereği saptandıktan sonra yapılabilir. Bu da bir model sorunudur. Yani birbiriyle özgül ilişkiler içinde bulunan ve tanımlarına da bu özgül ilişkiler içinde kavuşan kavramların oluşturduğu bir yapı (model) oluşturmak; her bilimsel çalışmaya böyle bir modelle girmek zorunludur. Mustafa Sönmez de bu zorunluluğun farkında. Kitabının ilk bölümünü böyle bir modelin oluşturulmasına ayırması bunun kanıtı.

Ancak Sönmez'in, kitabın ilk bölümünde çizmiş olduğu modelin kapitalist devlet işletmeleri gibi, ayrıntıların önem kazandığı, görece dar bir konuyu incelemek için yeterince geliştiremediğini düşünüyoruz. Ayrıca

Sönmez yer yer bu modelin de dışına çıkarak sürdürüyor anlatımını. Tabiî, bu da, kitabın olaylar arasında kurmaya çalıştığı nedenselliği zayıflatıyor. Yer yer bu bağlar, ampirik bir düzeyde kuruluyor. Yer yer de, olaylar arasında bağ kurmanın yerini olayları aktarma eğilimine bıraktığını görüyoruz. Buralarda kitap, kapitalist devlet işletmelerinin ekonomik evrimini çözmekte bile kısmen yetersiz kalıyor.

Bu eleştirilerden amaç, şüphesiz kitabın önemini yadsımak değil. Çünkü her şeyden önce kitabın incelediği konu fazlasıyla incelenmemiş bir konudur. Gerek genel literatürde, gerekse Türkiye'de konuya ilişkin çalışmaların azlığı hattâ yokluğu bir gerçek. Marksistler, örneğin devlet konusunu hararetle tartışıyorlar şu gün. Ama bu konuda hiçbir dişe dokunur uzlaşmaya varılmış değil. Uzlaşma bir yana, tek tek geliştirdikleri modelleri somut toplumsal formasyonlara uygulamakta da sözü edilir bir başarı göstermiş değil Marksist yazarlar. Aslında söylemek istediğimiz şu: Mustafa Sönmez'e yönelttiğimiz eleştiriler, gerçekte tüm Marksist hareketin takılıp kaldığı birtakım noktalarda ortaya çıkıyor ve bu bağlamda tüm Marksist yazarlara yöneltilebilecek eleştiriler. Zaten onlar da sürekli bu motifleri kullanarak eleştiriyorlar birbirlerini.

İşte **Kapitalist Devlet İşletmeleri ve Türkiye** kitabının «militan» değeri de burada ortaya çıkıyor. Kitap, şu gün için tartışılan en önemli bir sorunu gündeme getiriyor. Hem de bunu Türkiye devrimci hareketinin bir dizi yanlış kabulüne karşı çıkarak ve bu yanlışları kendi teorik-politik programlarına temel almış olanlardan gelebilecek eleştirileri göğüs'emeyi göze alarak yapıyor. Ve belki hepsinden de önemlisi, bütün bunları belirli bir uzmanlık düzeyine varmış kişiler için yapmıyor sadece. (Bir «devletin görece özerkliği» sorununu gündeme getirmiş ve Türkiyeli ortalama Marksistin okuyabileceği kaç kitap vardır?) Marksizmin şu anda içinde bulunduğu teorik ve pratik bunalım, ancak bu bunalımı yaratan teorinin ekonomist yorumlarına ve pratiğin ekonomist kısırlaştırılmasına karşı verilecek, devrimci hareketin —her konumdaki— kişilerini kapsayacak bir tartışma ve üretme seferberliğiyle aşılacaktır. Bu seferberlik Sönmez'inki gibi üretici - tartışıcı eserlerin artmasını gerektirmektedir.

Kısacası Mustafa Sönmez'in bu kitabında, TİB Yayınlarının ortak özelliği olan, düzenin ortalama militana kapadığı uzmanlık alanlarının açılması eğiliminin, ortalama militana bilimsel tartışmanın açılması eğilimine kadar geliştiğini görüyoruz.

MEHMET BUDAK

«SOL YAYINLARI»NIN BİR ÇEVİRİ «YANLIŞI» ÜSTÜNE NOT

Kısa bir süre önce Sol Yayınları'ndan çıkan Demokratik Alman Cumhuriyeti tarihçilerinden E. Lewerenz'in «Komünist Enternasyonal'de Faşizmin Tahlili» çalışmasının içerdiği 'küçük' bir çarpıtma gözümüze ilişti. Not etmekte yarar var.

Lewerenz'in, çalışmasının 194. sayfasında Amerikalı Marksist tarihçi E. J. Cammet'ten yaptığı alıntı şöyle sunulmuş: «...Ancak, Komünist Enternasyonal VI. Kongresinden sonra halk cephesi dönemiyle birlikte, birkaç istisna dışında, komünistlerin bu alandaki çalışmaları, gittikçe daha somut hale gelmiş ve daha net politik tavırlara uygun düşer olmuştur.» **Science and Society** Dergisi'nin, 1967 yılı, 2. sayısından yapılan alıntının asıl metni ise şu: «Halk Cephesi dönemi de dahil olmak üzere, VI. Dünya Kongresinden sonra Komünist Enternasyonal'in (faşizm) alanındaki çalışması, birkaç istisna dışında gittikçe **daha az** somut hale gelmiş ve politik kaplara gittikçe daha çok uyarlanır olmuştur». ■

okurlardan...

BİR MEKTUP

Sayın
Birikim Dergisi
Yazı Kurulu

Derginizde yayınlanan ilk okur mektubu fazlaca teoriye kaçtığınızdan yakınıyor. Aynı sayıdaki genel değerlendirme yazınızda da, bu düşüncede haklı bir yan da gördüğünüzü belirten savunmalar var. Ben de karşı doğrultudaki düşüncelerimi bildirmek istiyorum. Bir yanlış anlamaya yer kalmasın diye iki noktayı baştan belirteyim. Birincisi, eleştirilerimi size yazışım, umut verici bir yayın organı olarak sizi gördüğümdendir. İkincisi de, teori ve bilgi gereğinden söz edince bundan, ben biliyorum ya başkalarının da öğrenmesini istiyorum, gibi bir anlam çıkaranlar olabilir. Benim böyle bir düşüncem olmadığı gibi belki de durum tam tersidir.

Sözü geçen mektuba, «Derginiz genelde bir 'sosyalist kültür' dergisi olsa da siyasî yazıların ağırlık kazandığı bir yapıya sahip» diyerek başlanıyor. Bu çelişkiden yakınılacağı umulurken, «öyleyse...» deyip, sosyalizmin örgütlenme sorunlarına kadar ayrıntılar üzerinde kesin bir tavır almayışınız eleştiriliyor. Bunlar üzerinde bir karara varmış olanların bunları açıklayacakları yer bir kültür dergisi mi olmalı?

Sosyalizmin, uygulamasız bilim olmaz, ilkesi işimize geldiğinden mi nedir, pek çabuk benimsiyoruz. Bu arada bilimsiz uygulamanın nasıl olacağı üzerinde pek duran yok. «Bugünkü toplumumuzun dertleri arasında teori de ne olacakmış» diyenlere karşı gerekçeler öne sürüp mektubu uzatmaktansa örneklere başvurmak uygun olacak. Lenin'in **Materyalizm ve Ampiriokritisizm** ve **Felsefe Defterleri**'ni şöyle bir karıştıralım. Büyük Rus Devrimi'nin arifesi diyeceğimiz yıllarda yazılmış bu yüzlerce sayfa içinde, diyelim «burjuva» kelimesi, yalnızca karşıt düşünürlerin tutumlarını nitelemekte kullanılıyor. Sömürü, kapital, örgüt v.b. kelimeler belki de hiç geçmez. Her şey; dış dünyanın varlığı, duyular, kavramlar, zaman ve mekân, ikicilik ve bircilik gibi konular çevresinde bir burgu gibi dönerek derinleşir. Aynı konuda Lenin'in başka eserlerini, onun yanında ya da karşısında olarak bu konuları işleyenleri de düşünürsek, devrim ateşinin bacayı sarmış olduğu bir ülkede (hem de çağının gerisinde kalmış bir ülkede), soyut düşüncenin kafaları nasıl çalıştırdığını görmüş oluruz.

Herkesin Lenin olamayacağını, Marx-Engels ve Lenin'in bütün eserlerinin Türkçeye çevrildiğini bilmiyor değilim. Ama çoğunun çevirileri öylesine bozuk ki bunlardan bir şey öğrenilip öğrenilemeyeceği tartışma konusu olabilir. Ama böyle bir tartışma da gereksiz. Öğrenilen şeyler üzerinde yorumlamalar, açıklamalar, tartışmalar yapılır. Var mı Türkiye'de böyle şeyler? Derginizin bu konulara yeterince yer verdiği savunulabilir mi?

Derginizin arka kapağındaki kitap adlarının da düşündürücü olduğu söylenebilir. Bunların sayılarının azlığı imkânların sınırlılığından geliyor, bu belli. Ama ilk iki kitaptan sonra keskin bir yön değiştirme görülüyor. «Hegel Üstüne» gibi değerli bir kaynak kitabı çevirip de Hegel'den Marx'a geçiş üzerine bir kitap vermemek, herhalde, «Hegel'i ayakları üstüne döndürün. Marx'ı da öğrenmiş olursunuz» anlamına gelmiyor ama, ortada bir boşluk bulunduğu da açık.

Fazla uzattığımı biliyorum. Ancak, bir öğretinin terminolojisi değil de kavramları bütün açıklığıyla öğrenilmedikçe, gerçek bilgiye ulaşılabileceğine inanamıyorum. Zaten geri kalmış bir ülke olduğumuz halde «sağcı aydın» gibi bir tür ucûbe yetiştirebilmemizin nedeni, olsa olsa, sağcı düşüncenin de bizde çok ilkel düzeyde kalmış olmasıdır. Karşısında yeldeğirmenlerinden başka çarpışacak bir şey bulamayan Marksist düşüncenin de, karşıtının düzeyine bağlı kalarak, hazır slogancılığı yeterince aşamamasından korkuyorum. Nitekim bugün Türkiye'de hep Marksist olduklarını savunan kimselerin işi gücü bırakıp birbirleriyle çatışmalarını, Marksist kavramları gereği gibi öğrenemedikleri için, aralarında anlaşabilecekleri bir ortak dil bulamamış olmaları dışında nasıl açıklayabiliriz?

Türkiye'nin, montaj sanayiinden sonra bir de montaj bilimler ülkesi durumuna düşme tehlikesi gözönünde tutularak, işin biraz daha zor yanlarının denenmesinin yararlı olabileceğini sanıyorum. Saygılarımla.

VEHBİ HACIKADİROĞLU

MARKSİZM, MARKSİST AKIMLAR VE TÜRKİYE SOLUNDAKİ MARKSİST AKIMLAR ÜZERİNE?

Günümüzde uluslararası sosyalist hareketteki bunalım dostun düşmanın kabul ettiği bir olgu haline gelmiştir. Son zamanlardaki gelişmeler de (örneğin Vietnam-Kamboçya savaşı) bunalımın yeni motifler kazanacağının belirtisidir.

Bunalım **nereden** kaynaklanmaktadır? **Nasıl** doğmuştur? Çözümü **nedir?** Biz burada bu sorulara cevap arayacak değiliz. Zaten bu tür ciddî sorunlar böyle makalelerle çözülebilecek basitlikte değildir. Çok daha yo-

ğun bir araştırma —inceleme— soyutlama bütünselliği gerektiren bir uğraştır bu. Şüphesiz kl böyle bir çaba kendine Marksist diyen herkesin görevidir. Bu görevimizin sonuçlarını daha ilerki tarihlere erteleyerek bu yazımızda ortaya koymaya çalışacağımız konuya girelim.

Yapacağımız şu; bunalımın Türkiye somutuna yansımasını ve bu yansımanın Türkiye'deki çarpık kültürle birleşmesinin getirdiklerini (daha doğrusu götürdüklerini) incelemek. Başka bir deyişle söylersek somutta gözlemlediğimiz yanlış eğilimleri sergilemeye çalışacağız bu yazımızda.

BUNALIMIN DÜNÜ VE BUGÜNÜ

Konumuza girmeden önce, dünya sosyalist hareketindeki bunalıma, bunalımın dününe ve bugününe kısaca bakmakta yarar var kanısındayız. Hattâ bunalımın yarını hakkında bazı tesbitler yapmamız, sorunumuzun anlaşılmasına oldukça büyük bir katkıda bulunacaktır. Bilindiği gibi uluslararası sosyalist hareketteki bunalım ÇKP-SBKP kutuplaşmasıyla başlar. Yirmi yıla yakın bir süre önceki bu dönemde birtakım Komünist partileri Sovyetler'e karşı Çin'in yanında tavır almaya başlamış, Sovyetler'e sadık kalanlardan ise kopmalar olmuştu. Böylece yerküremizde bir dizi KP-ML ortaya çıktı. Yine bazı Komünist Partileri ve sosyalist devletler ise bunalımın sırf bu saflaşmadan ibaret olduğu yüzeysel değerlendirmesinde bulundular. Bunlar bu tesbitlerinden dolayı arabuluculuk yapmaya çalıştılar. Oysa zaman onları haksız çıkardı. Bunalım çok daha değişik boyutlar kazandı.

Hele son yıllardaki gelişmeler bu yönden hayli ilginç perspektifler sunmaktadır. Yılların sadık Sovyet yanlısı geleneksel Avrupa Komünist partileri bir çırpıda bağımsızlıklarını ilan edip yeni bir Marksizm yorumu oluşturmuşlardır (aslında bu olaya «bir çırpıda oldu» demek tartışma götürür bir yaklaşımdır. «İleri demokrasi», «anti-tekelci cephe» tezlerinin varması kaçınılmaz olan noktadır bu). Acaba Sovyetler kendi kazdıkları kuyuya yine kendileri mi düştüler?..

Öbür kutupta ise benzer bir olay görülüyor: Çin'in en yakın dostu Arnavutluğun sert eleştirileri. Böylece, kendini dünyadan (ya da kendi deyimleriyle emperyalist ve revizyonist kamplardan) soyutlamış bulunan Arnavutluk biricik dostundan da vazgeçmiş görünüyor.

Bizce, kullanılan dil ve yöneltilen suçlamalar ilginçtir. Çünkü Carillo anti-Sovyetik eleştirilerini «hegemonyacılık» deyimine kadar vardırırken, AEP Çin'i ve Maoist (ya da Çin yanlılarının deyişiyle Mao Zedung düşüncesine özgü) tezleri «oportunistlikle», «sınıf işbirlikçiliğiyle» suçluyor. Bunlar Dünya Sosyalist Hareketindeki bunalımın gün günden katmerleştiğinin en somut göstergeleridir.

Bunları söylediğimizde aklımıza zorunlu olarak şu sorular takılıyor: Peki o zaman nedir sorun? Avrupa-komünizmi, üç dünya, «real sosyalizm» gibi tezlerin hangisi gerçekten Marksizme uygun düşmektedir. Güncel sorunların çözümünde Marksizm yetersiz mi kalmaktadır? Yazımızın başında da belirttiğimiz gibi sorumluluk duyan her Marksistin araştırması gereken konulardır bunlar.

MARKSİZM / MARKSİST AKIM AYRIMI

Yukarıda belirttiğimiz çizgilerin ne olup ne olmadığı sorusunu cevaplamak Türkiye solunun ortak zaaflarını ortaya koyma amacı taşıyan yazımıza ışık tutacaktır.

Acaba dünya çapında görülen bu tür çizgiler Marksizmin basit birer yorumu mudurlar? Yani Dünya Sosyalist Hareketindeki farklılaşma sırf yorum farklılığına mı dayanmaktadır? Yoksa bu çizgiler felsefe-iktisat-politika üçlüsünün içsel bağıntılılığına sahip birer ayrı dünya görüşü müdürler?

Önce bu soruları cevaplandıralım. Gerek Dünya Sosyalist Hareketini, gerek Türkiye solunu incelediğimizde şu sonuca varıyoruz: Farklılaşma Marksizmin basit bir yorum farklılığı değildir. İkinci soruya vereceğimiz cevap ise «Evet» olacaktır. Çünkü bu yöndeki veriler oldukça çarpıcıdır. Zaten dikkat edilirse Sovyet kaynaklı Çin eleştirilerinin ya da tersinin yani Çin kaynaklı Sovyet eleştirilerinin felsefe-iktisat-politika içsel bütünselliği içinde yapıldığı görülür. Başka bir deyişle Mao'nun yalnız politikası değil, felsefi ve ekonomik anlayışı da eleştirilir. Aynı şey karşı taraf için de sözkonusudur.

Bu anlamda diyoruz ki; nasıl Marksizm, Blanquizm, Jaurescilik, Lassallecilik gibi sosyalist akımlar varsa Marksizmin içinde de Maoizm, Troçkizm, Stallnizm, Guevarizm, Kruşçevizm gibi **«Marksist akımlar»** vardır.

İlk bakışta bu tez çok saçma, hattâ sakat görünebilir. Çünkü Türkiye de genellikle Marksizmin tek olduğu anlayışı egemendir. Kişi hangi akımdansa o Marksist-Leninist ilan edilir. Öbürleri «her boydan ve her soydan oportunistler» olarak tanımlanır. Başka Marksist akımdan olanlar (sosyal) **faşistlikle, karşı-devrimcilikle** bile suçlanır. İşte bundan kolayı, bundan rahatı ve Marksizme bundan yabancısı yoktur. Buna Marksizm değil olsa olsa sollipsisizm denir.

Tabiî bu önermemize getirilecek anti-tezler açıktır; bir şey ya burjuva ideolojisidir ya da **işçi** sınıfı ideolojisi v.b. türünden şeyler ve özellikle Lenin'den alıntılar. Öncelikle bu anti-tezleri inceleyelim; herhangi bir görüş ya burjuva ideolojisidir, ya proletarya ideolojisi oluyorsa, örneğin Maoizm-Kruşçevizm saflaşmasının ihtimalleri nelerdir? Şunlardır:

1. Maoizm burjuva ideolojisidir.

2. Kruşçevizm burjuva ideolojisidir.

3. İkisi de burjuva ideolojisidir.

Bu tür bir mantığın mekanikliğini bir tarafa bıraktığımız zaman bile çürüklüğü apaçık ortadadır. Sırasıyla önermeleri incelersek şunları görürüz: 1. Birinci önermemiz Maoizmin burjuva ideolojisi olduğu şeklindeydi. Bu nasıl bir burjuva ideolojisidir ki sosyalist devrim yapmış, kitlelere Marksizm-Leninizmi öğretmiş, sınıf sömürüsünü ortadan kaldırmıştır. Eğer Maoizm burjuva ideolojisi ise bu olsa olsa burjuvazinin **intihar ideolojisidir.** Çünkü Maoizm burjuvaziyi yok etmiştir. Şimdi sıra ikinci önermede: 2. Kruşçevizm burjuva ideolojisidir. Bu nasıl bir burjuva ideolojisidir ki uygulandığı ülkede sermayedar olmak, **kapitalist** olmak anayasaya göre suçtur. Yani burjuvazinin varoluş koşulları önlenmiştir. Bu iki önermenin sentezi üçüncü önermeyi verdiğine göre bu üç önermenin de yanlış olduğunu söyleyebiliriz.

Yalnız şu tür bir görüş doğrudur: Maoizmin, Kruşçevizmin, Guevarizmin, Trockizmin, Stalinizmin v.b. Marx'ın eserleriyle çelişki içinde oldukları yerler vardır. Zaten bu akımları **Marksizmin bir türevi** olarak ele almamızın nedeni de budur. Örneğin Marx işçi sınıfının ideolojik öncülüğü esastır diye bir kavram kabul edemez. Aynı şekilde Etyopya'daki Askeri rejimin Kruşçevizm tarafından Marksist-Leninist ilan edilmesi Marx'ın ordu bürokrasisi, kısacası devlet teorisinin açık inkarıdır. İşte, aynı temelden yani Marksizmden hareket eden bu akımların bugün birbirlerinden bu kadar kopmalarının nedeni Marksizm'den ayrı bir dünya görüşü getirmeleridir. Bunun sonucunda saflaşma, mevzilenmeye dönüşmüştür. Örneğin SSCB-ABD ilişkisi veya Fransa-Çin ilişkisi SSCB-ÇİN ilişkisinden nitel olarak daha olumludur. Çünkü SSCB-ÇİN ilişkisi resmen düşmanlığa dayanmaktadır. Dünya çapındaki Marksist akımlara böylece değindikten sonra şimdi de bu akımların Türkiye'deki çarpık görünüşüne geçebiliriz.

TÜRKİYE SOLU VE TÜRKİYE SOLUNDAKİ MARKSİST AKIMLAR

Franko faşizmine karşı yiğit mücadele vermiş İspanyol Komünist partisi, Alman işgalcilerine karşı mukavemeti yönlendirmiş Fransız Komünist Partisi ve Batı Avrupa'nın en güçlü Komünist Partisi olan İtalyan Komünist Partisi birtakım yeni tezler getirince gülüp geçilemez, hele revizyonist suçlamasıyla bir kalemde burjuvazinin yanına gönderilemez. Yazımızın başında belirttiğimiz gibi her Marksistin uzun uzun inceleyip —araştırıp— düşünmesi gereken konulardır bunlar. Bunu söyleyince şöyle bir soru sorulması işten bile değil: İyi ama, Türkiye'de kendini Marksist ilan eden kişiler bunu yapıyorlar mı? Cevabımız tabiî ki pek olumlu olmayacak. Çünkü Türkiye solunun ortak özelliği «nişan aldıktan sonra ateş etmekten» çok «ateş ettikten sonra nişan almaktır». Örneğin: Türkiye'de 1965'lerde şu tür bir gelişim olmuştur: devrimci olan herkes TİP'e koşmuş, sonra bunlardan bir kısmı TİP'i oportunistlikle suçlayıp MDD hareketine geçmişler, daha sonra yine aynı kişiler Mihri Belli'nin opportunizminden dem vurmaya başlayıp yeni bir çizgi oluşturmuşlardır. Bu da Türkiye'de **Marksistlerin** parti militanı veya parti teorisyeni olmadığının ispatıdır. Tersine kişilerin **Marksistleşme süreci** parti militanlığı veya teorisyenliği ile başlamaktadır. Burada TİP'e, M. Belli'ye veya onlardan kopanlara diyeceğimiz bir şey yok. Yapmak istediğimiz, kişilerin Marksizmin kaba bir bilgilenmesine, belirli bir saf tuttuktan sonra girdiklerini göstermek. Bir benzetme yaparsak önce ağaç kesilmekte sonra «keselim mi, kesmeyelim mi» tartışması başlatılmaktadır. Teorik araştırmalar sırf kendi görüşlerini kanıtlamak için yapılır olmuştur. Yani tersten bir gidiş sözkonusudur. Somut koşulların somut analizini Marksizmin ışığında yapmaktansa belli bir görüş kafadan yaratılır. Marksist teori ve «somut koşullar» da ona uyarlanır. Örneğin önce burjuva demokratik devriminin tamamlandığı iddia edilir. Sonra da Türkiye'nin yeni sömürge veya yarı sömürge, feodal veya burjuva demokratik bir üke oduğu açıklanmaya, kısacası Türkiye modele **benzetilmeye** çalışılır. Ustaların eserleri karıştırılır, kendilerine uygun düşen tezler **evrensel** ilan edilir. Öbürleri, yani kendi görüşleriyle uyuşmayanlar (örneğin: işçi sınıfının **fiili** öncülüğü, devrimin zora dayanması, belirleyici olanın ülkenin iç çelişkileri olduğu tesbitleri) ya görmezden gelinir veya **geçerliğini yitirmiş** ilan edilir.

1973 sonrasında oluşan yapılar içinde ise dünya çapındaki bunalıma paralel olarak «sert mevzilenmeler» görüyoruz. Bir kişi önce herhangi bir siyasetten oluyor, sonra o siyasetin görüşlerini öğreniyor. Ondan sonra da genellikle sadece o siyasetin dergisini ve yayınlarını izliyor. Yani dünyaya o «siyasetin» gözlükleriyle bakıyor. Şüphesiz sorun bu kadar şematik değil ama, beş aşağı beş yukarı böyle.

Bu tür bir ortamda çeşitli gruplardaki kişilerin dünya sosyalist hareketindeki bunalıma da yaklaşımları farklı oluyor. Bu farklı yaklaşımların büyük kısmı sosyalist ülkelerden bir kısmını doğru kabul edip karşı taraftaki sosyalist ülkeleri «sosyal-emperyalist», «sosyal-faşist» ya da karşı devrimciliğin merkezi pre-emperyalist olarak niteleme özelliğini taşıyor. Tabii bu yapılan, yapılabilecekler içinde en kolay olanı. Ama **kolaycılık Marksizm demek değildir.** Marksizm uzun araştırma ve incelemeleri gerektirir.

KÜLTÜR SORUNU VE TÜRKİYE SOLU

İşte, bu araştırma ve inceleme konusunda Marksist aydınlara büyük görevler düşmektedir. Ülkemiz Marksist aydınları içinde en büyük çoğunluğu üniversite öğrencileri oluşturmaktadır. Günümüz Türkiyesinde faşistlerin eğitim kurumlarına büyük önem vermelerinden dolayı en çok saldırıya uğrayan halk kesimi yine bu kesimdir.

Genellikle küçük-burjuva kökenli olan bu kesim yaş düzeyinin de etkisiyle heyecanlı ve aceleci bir görünümdedir. Bir takım yerlerde faşistlerin yoğun baskısı bu kesimi sürekli sıcak mücadele içinde tutmaktadır. Bu yapılanma içinde ister istemez pratik ağır basmakta, teori belli oranda kenara bırakılmaktadır. Çeşitli zorlamaların getirdiği bu durum kimi öğrencilere (bu durumdan kastedilen pratiğin ağır basması durumudur.) «olması gereken», «Marksizm-Leninizmin» gereği sanılmaktadır.

Feodal kültürün ağır bastığı ortamda yetişmiş öğrencilerde bu tür yanılgıların olması doğaldır. Bunlar burjuva kültürüne karşı çıkma iddiasıyla resmen kültürsüzlüğü veya feodal kültürü sosyalist kültür diye yorumlama yoluna girmektedirler. Düzene başkaldırdıkları, onu devirme mücadelesine girme çabası içinde oldukları varsayımlarına karşın kendi feodal kişiliklerini —ki düzenin onlara hayatlarının ilk gününden itibaren empoze ettiği şeydir— aşmaya hiç de çabalamazlar. Devrimciliği sadece yürek, bilek, **eh biraz da** kafa işi olarak görme anlayışı yaygınlaşır.

Marksist kadro anlayışı militan olmakla (kelimenin askeri anlamında) sınırlanır. Kavramlar daralır. Marksist eleştirellik yok olur. Devrime olan inanç grup şeflerine olan imana dönüşür. Burada tembel öğrenci psikolojisi başka bir alanda kendini göstermektedir; teoriden kaçış, araştırmadan, zihinsel faaliyetten kaçış. Burada Türkiye'nin özel koşullarının da etkisi vardır elbette. Ülkemizde gerçek aydın düzeyinde bilgilenen insan azdır.

Yıllar boyunca egemen sınıflar tarafından bir «aydın kişi» mitosu yaratılmıştır. Kafa emeği çok üstün bir uğraş olarak gösterilmiştir. Okumak çok zor, karmaşık bir şey olarak sunulmuştur.

Okuma alışkanlığını edinmemiş kişilerin dar pratikçiliğe yönelmesi kadar normal bir şey yoktur. Biraz okumasını öğrenenler de üyesi bulundukları grupların belirli formüllerini ezberlerler, daha ötesine gitmezler. Bunda eğitim sisteminin çarpıklığının da etkisi büyüktür. Bilim, araştırma, inceleme, deney olarak değil de kalıplaşmış formüller olarak bilinir. Ezber gerçek deneyin yerini almıştır. Oysa, yukarda da söz ettiğimiz gibi inceleme, araştırma yapmaya en uygun kesim üniversite öğrencileridir.

SONUÇ

Eğer devrimci harekete katkıda bulunmak isteniyorsa, yapılması gereken öncelikle Marksizmin ne olduğunu ortaya çıkarmaktır. Yazımızın başında bazı olumlu gelişmelerin bulunduğunu söylemiştik. Bazı kesimlerde birtakım kişilerin alışılmış formüllerin dışına çıkmaları hayli yararlı. Özellikle öğrenci kesimi bu alanda önemli dönüm noktalarının eşiğindedir. Devrimci teorisiz devrimci pratik olmayacağı anlayışı yavaş yavaş yaygınlık kazanıyor. Marksizm bir iman olmaktan çıkıp, bilim olarak ele alınmaya doğru başarılı adımlar atılıyor Türkiye solunda.

Yapılması gereken bir başka çalışma da «Marksist akımların» yanlışlarının cevaplarının ortaya konması, Marksist eleştiri yönteminin işlerlik kazanmasını sağlamaktır.

NECİP SOYLU

Birikim

AYLIK
SOSYALİST KÜLTÜR
DERGİSİ

LOUIS ALTHUSSER
lenin ve felsefe
15.- Lira (Tükendi)

MEGHNAD DESAI
marksist iktisat teorisi
25.- Lira

W. T. STACE
hegel üstüne
25.- Lira

1927 komünist tevkifatı
İst. Ağır Ceza Mahkemesindeki Duruşma
25.- Lira

ÇAĞLAR KEYDER
emperyalizm-azgelişmişlik ve türkiye
15.- Lira (Tükendi)

LOUIS ALTHUSSER
ideoloji ve devletin ideolojik aygıtları
25.- Lira

R. MILIBAND - N. POULANTZAS
E. LACLAU
kapitalist devlet sorunu
20.- Lira

LOUIS ALTHUSSER
john lewis'e cevap
25.- Lira

BİRİKİM YAYIMCILIK KOLL. ŞTİ.
P.K. 538 Sirkeci - İSTANBUL